

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště Orální historie – soudobých dějin

Bc. Bianka Šimečková

Jan Skácel – „básník zakázaný zaživa“

Diplomová práce

Vedoucí práce: **PhDr. Přemysl Houda, Ph.D.**

Praha 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 26. června 2014

Bianka Šimečková

OBSAH:

Abstrakt	4
1. Úvod	5
2. Život Jana Skácela v kontextu dějin 20. století	7
2.1: rod Jana Skácela	9
2.2: období let 1922 až 1948	16
2.3: období let 1948 až 1963	23
2.4: období let 1963 až 1970	31
2.5: období let 1970 až 1981	40
2.6: období let 1981 až 1989	46
3. Dílo Jana Skácela ve vztahu k době a k místu, v nichž žil a tvořil	59
3.1: odrazy doby a s ní spojených prožitků ve Skácelově díle	60
3.2: básníkově propojení s Brnem a regionem jižní Moravy	65
3.3: Skácelovy texty a cenzura	71
3.4: vliv a význam Jana Skácela pro ostatní autory a pro čtenáře	74
4. Závěr	81
Bibliografie	83

Jan Skácel – „básník zakázaný zaživa“

Práce je pohledem na spisovatele Jana Skácela z historické perspektivy: vidí jej jako významnou osobnost, jejíž životní příběh výrazně odrážel, dalo by se říct, že až ilustroval, dobu a zemi, v níž žil, působil a tvořil své dílo. První, chronologická část práce začíná exkurzem do kořenů jeho rodiny a osudu jeho otce, učitele a legionáře z první světové války, a matky, která byla také učitelkou. Pokračuje přes Skácelovo dětství a dospívání v letech první republiky, 2. světovou válku, jejíž podstatnou část strávil Skácel kvůli totálnímu nasazení prací ve Třetí říši, poválečná léta plná nadšení z komunistických ideálů, zásadní tvůrčí úspěchy v 50. a 60. letech a plné zapojení se do událostí tzv. Pražského jara. Po srpnové okupaci roku 1968 tato studie sleduje jeho vyloučení ze strany a zákaz činnosti, trvající po celá 70. léta, období mírného uvolnění a částečného povolení publikovat v 80. letech, až po jeho úmrtí těsně před tzv. Sametovou revolucí. Ve druhé části se práce dotýká několika důležitých témat, jako je způsob reflexe doby ve Skácelově tvorbě, jeho propojení s Brnem a regionem jižní Moravy, reakce na cenzuru za války i v období tzv. normalizace a konečně vliv a význam Jana Skácela pro ostatní autory a pro čtenáře.

Jan Skácel – „A Poet Prohibited Alive“

The thesis looks at the writer Jan Skácel from a historical perspective, it shows him as a significant personality, whose life story reflected his era and his country. The first, chronological part of the thesis begins by showing the roots of his family: his father, a teacher and a legionary of the First World War, and his mother who was a teacher as well. The thesis continues over Skácel's childhood and growing up in the period of the „first republic“, the Second World War, most of which Skácel spent Third Reich in Totaleinsatz, the post-war years full of enthusiasm for communist ideals, over his significant success in literature in 50's and 60's and his full involvement in the events of the „Prague Spring“. After the „August occupation“ in 1968 the thesis follows his exclusion from the Communist party and a ban on literary activity in the whole of 70's, an epoch of moderate loosening of restrictions and a partial permission of publishing in 80's, to Skácel's death close before the „Velvet Revolution“ of 1989. In the second part this thesis touches several important topics, as are the way of reflection of his period in Skácel's writings, his connection with Brno and the region of south Moravia, his reaction to censorship in the era of war and in the epoch of the so called „normalization“, or the influence of Jan Skácel on other authors and readers and his importance for them.

1. Úvod

I voda v řece Lethe zamrzne
kdo dvakrát zemře věčně bude živý
až vydají se pěšky přes zálivy
básníci zakázaní za živa

Nad hlavou poletí jim labuť
na břehu kuň jak černý vítr rzá
a těžká voda v řece zapomnění
ta voda bez dna na dno zamrzá

(Krajina s černým koněm a řekou zapomnění)

Jako téma své diplomové práce jsem si zvolila životní příběh Jana Skácela, na něhož se chci podívat z historického úhlu pohledu. Nejedná se tedy o rozbor jeho díla a přínosů jeho literární tvorby, kterých se práce dotýká jen okrajově, ale o případovou studii zaměřenou na osobnost spisovatele, který přesto, že byl v mnoha ohledech výjimečný, byl zároveň až překvapivě typický pro svou dobu a svou zemi. Skácelův osud totiž věrně kopíruje všechny režimy a dějinná období, jimiž český národ v průběhu „krátkého“ dvacátého století procházel, a to s takovou přesností, že se odvážím říct, že při opravdovém pochopení jeho příběhu se člověk může alespoň o malý krůček přiblížit k porozumění smyslu a zákonitostem nejnovějších českých dějin.

Pramenem pro moji práci bylo především podrobné studium zachovaných archivních materiálů a dostupné literatury, která se k osobě spisovatele váže. Je ovšem třeba říct, že většina knih týkajících se Skácela se zabývá spíše rozbořem jeho tvorby a životopisná data, která měla být podkladem pro tuto studii, se v nich nacházejí spíše okrajově, až ve druhém plánu. A tak, přesto, že by se mohlo zdát, že literatury o Skácelovi je dostatek, nebylo v některých fázích práce snadné zjistit potřebné údaje.

Původně bylo mým záměrem také uskutečnit orálně-historické rozhovory a čerpat z nich, brzy se ovšem ukázalo, že není zcela reálné sehnat narátory, kteří by byli schopni poskytnout nové informace o Skácelově příběhu, na nichž jsem chtěla svou práci postavit.

Lidé, kteří s básníkem Janem Skácelem žili, totiž už zpravidla svoje vzpomínky podrobně zachytili (a v dnešní době již vesměs nežijí). Bylo o něm možno mluvit s literárními historiky, ale ti mohli v rozhovoru nabídnout jen svůj pohled na podstatu jeho díla; životopisné údaje, které sdělovali, získali ne osobní zkušeností, ale z literatury – kde jsem je stejně tak dobře mohla vyhledat sama a být tak blíže původnímu zdroji. Pro závěrečnou kapitolu práce by jistě bylo možno použít otázky typu „Co pro vás znamená Jan Skácel?“, ale to mi po zvážení připadalo velmi hloupé až laciné a proto jsem se touto cestou vydat nechtěla.

Přesto jsem ve své práci poměrně hojně využívala orální prameny, které jsou jedním z nejcennějších zdrojů poznatků o Skácelově životním příběhu. Jedná se ovšem samozřejmě vždy o rozhovory a jejich útržky, které zachytil a publikoval někdo jiný, kdo měl příležitost se osobně setkávat s Janem Skácelem za jeho života a naslouchat jeho vyprávění.

2. Život Jana Skácela v kontextu dějin 20. století

První část vlastního obsahu práce je chronologickou studií průběhu celého života Jana Skácela. Je rozdělena na kapitoly podle jednotlivých období českých dějin a současně etap básnickova života, protože v každé z nich byla Skácelova životní situace odlišná.

Na úvod této části dostane na několik odstavců slovo Jan Skácel samotný. Text z básnickovy pozůstalosti, který je zjevně souborem odpovědí na otázky, jež se však nezachovaly (což ovšem příliš nevádí, jednak je většina z nich dobře odhadnutelná a jednak mají odpovědi bez otázek svůj půvab), je totiž úvodem nejen do jeho života, ale také do jeho díla a především do jeho způsobu vidění a vnímání světa. Už zde je také patrná výrazová úspornost, provázející celé Skácelovo dílo. Pro čtenáře to znamená, že cokoliv zmíní, cokoliv „projde jeho sítem a je uznáno za hodné být řečeno“, má velký význam:

„Do obecné školy jsem chodil v Poštorné na jižní Moravě. To je krajina, na které spočívá žhavé slunce jako tlapa lva. Celé léto jsme prochodili bosí. Prázdniny jsme proleželi na břehu Dyje, řeky s hlinitými vysokými břehy. Blízko jsou lednické rybníky. Na podzim nám táhla nad hlavami hejna divokých hus. Za krásného počasí bylo vidět Pálavu.

Gymnázium v Břeclavě. Každodenní cesta do školy přes šest dřevěných mostů. Okolo silnice louky plné ocúnů. Konec první republiky a německý zábor. Odstěhovali jsme se do Brna. Maturita na gymnáziu v Králově Poli. Po válce studium na filosofické fakultě. Čeština, ruština, dějiny umění.

Po maturitě jsem přemýšlel, co vlastně dělat. Vysoké školy byly zavřeny. Pracoval jsem jako zedník, silniční dělník, biletář v kině Moderna, to je dnešní Jalta. Vzpomínám si, jak se němečtí vojáci na dovolené dívali do země, když byl promítán před hlavním filmem týdeník s válečnými událostmi. Němci, kteří nebyli v uniformách, tleskali. Ke konci války už ne. V roce 1942 totální nasazení do Německa. Sanct Valentin, Linec, Wiener Neustadt, Ebensee v Tyrolských Alpách, na břehu travenského jezera. Poznal jsem mentalitu evropských národů, byli jsme tam všichni ze zemí obsazených Němci a obsazená byla celá Evropa. Viděl jsem zblízka koncentrační tábory i zajatce. Ve Wiener Neustadt jsem prožil častá bombardování. Musel jsem dělat všelicos: Dělníka ve fabrice na tanky, betonáře na dálnici, tesaře na stavbách, tuneláře v Alpách při stavbě podzemních továren na umělý benzin. Po jeden celý měsíc jsem pohřbíval oběti leteckých bombardování do masových

hrobů. Po válce jsem se vrátil domů na slovenské říční lodi po Dunaji. Zajímavé a neintelektuální prostředí. Byl jsem v barácích s dělníky, zemědělci, jihočeskými perletáři, horníky, karbaníky, zloději i studenty theologie. Nejtěžší ze všeho bylo nepracovat a předstírat práci, protože pracovní čas byl dlouhý, dvanáct až šestnáct hodin denně, utíkalo to strašně pomalu. Museli jsme práci lhát a to je moc těžké i ponižující.

Vystřídal jsem četná povolání, o některých jsem již mluvil. A byl jsem ještě horníkem v uhelných dolech, žurnalistou, opravářem v ZKL Líšeň, redaktorem rozhlasu, šéfredaktorem literárního měsíčníku a také ničím.

Myslím, že mé dětství bylo krásné, aspoň nyní si to myslím. Moje dětství provázely řeky. Ve Znorovách, kde jsem se narodil, to byla Morava. Zůstalo mi z těch dob v paměti mnoho vůní: sena, horkého prachu polních cest, puškvorců, rybiny, zimozrázů, vesnických hřbitovů a dokonce i západů slunce v rovinách. Vzpomínka na to, že dětský den je nekonečný. A na to, jak nám bilo srdce na konci sraženého palce u nohy. Na čas dělený zvony na třikrát, v pátek na čtyřikrát. A umíráčky, když někdo v dědině umřel a my jsme nevěděli, co je to umřít.

Proč se v mé poezii vyskytuje tolik motivů z dětství? Asi proto, že dětství je období intensivního pozorování, je to pohled ze zdola. Mám děti rád, protože nejsou na klíč, snad jenom na klíček. A protože za nic nemohou. A kdo by neměl děti rád?

Trochu jsem psal jako kluk po zdech. Ve škole jsem skládal slušné slohové úkoly, ale verše jsem nepsal, protože na střední škole je drásali téměř všichni spolužáci. Většinou zamilované. Pár básniček jsem napsal v Německu jako dopisy rodičům, protože jsem nevěděl co pořád psát domů, když dopisy procházely vojenskou cenzurou. (Jednou jsem se pokusil utéci do Jugoslávie a za trest jsem pak pracoval na tajné stavbě, kde jsme byli pod vojenským dohledem.)

Nemyslím, že jsem do poezie vstoupil jako hotový básník (kdy je básník vlastně hotový?), ale byl jsem aspoň už dospělý člověk. Co jsem dělal před tím se svým psáním? Nic. Především jsem hodně četl, díval jsem se okolo sebe, žil jsem. Psát jsem začal, až jsem cítil potřebu své poznání urovnat a na základě něho dozvědět se něco o sobě, o lidství a jeho podstatě. Zvolil jsem poezii, protože mi vyhovovala sevřená forma a stručnost. Myslím si, že básníka ve mně uhodl Oldřich Mikulášek dříve, než jsem se uhodl, nebo snad poznal sám. A myslím také, že jsem čekal na dobu, kdy bylo volněji, kdy minul stalinismus.¹

¹ čtyři strany strojopisu ze Skácelovy pozůstalosti, Moravské zemské muzeum v Brně, oddělení dějin literatury

2.1: rod Jana Skácela

Stále jsou naši mrtví s námi
a nikdy vlastně nejsme sami

A přicházejí jako stíny
ve vlasech popel kusy hlíny

Tváře jakoby vymazané
a přece se jen poznáváme

Po chrpách které kvetly vloni
slabounce jejich ruce voní

Tiše mne zdraví jako svého
hrbáčka času přítomného

(Mrtví)

Kapitola o Skácelových blízkých i trochu vzdálenějších předcích je zařazena jednak proto, že jde o velmi historicky zajímavý rodový příběh, ale především kvůli tomu, že znalost jeho původu je důležitá pro skutečné pochopení Skácela, jeho života a jeho díla.

V roce 1967 Jan Skácel v rozhovoru s A. Liehmem charakterizuje své vnímání domova takto: „Lidé si o mně myslí, že jsem jeden z mála spisovatelů, který je někde absolutně doma. A já přitom ve skutečnosti vlastně nikde doma nejsem. Jsem učitelský kluk, a učitel, to bylo dřív cosi jako komediant. Putoval z místa na místo. Tatínek byl rodem z Vodňan, z jižních Čech, maminka z Vysočiny, já ze Slovácka. Těžko třeba dovedu říci, jestli moje mládí jsou Znorovy, Poštorná či Brno. Všude jsem prožil určité rozhodující úseky.“²

² A. J. Liehm: Generace

Zdeněk Kožmín uvádí, že „celé Skácelovo dílo je výpravou za oním DOMA. To doma začíná v okruhu otce a matky a zabírá stále širší kruhy.“³

OTEC

Rodina Jana Skácela ze strany otce pocházela napůl z Hané, napůl z Vodňan. Jeho dědeček Šimon Skácel pocházel z hanáckého selského prostředí a měl k němu velmi blízko, a to přesto, že vystudoval lékárnictví a jako magistr putoval po lékárnách celé tehdejší rakousko-uherské monarchie (působil například ve Štýrském Hradci, Záhřebu, Lublani nebo Mariboru). V polovině osmdesátých let 18. století přišel v rámci odborné praxe do lékárny Antonína Karla Heritese ve Vodňanech a zde se seznámil s nejmladší dcerou pana lékárníka, slečnou Emanuelou, s níž se oženil.

Rodina Heritesů má své kořeny velmi hluboko v minulosti, jedná se o starý práchenský rod.⁴ Původně byli z Mirotic, ale během třicetileté války se přemístili do Horažďovic. V první polovině 18. století pak jedna z větví tohoto rodu přichází do Strakonice a z ní právě pochází pan Antonín Karel Herites, který přišel do Vodňan v roce 1843 a stal se zde lékárníkem a purkmistrem.⁵

Jeho syn (tedy bratr paní Emanuely Skácelové) František Herites je poměrně významným spisovatelem období konce 19. a začátku 20. století a jeho dílo zahrnuje velké množství románů a povídek, především z prostředí maloměsta. Do lékárny ve Vodňanech za ním přijížděla dlouhá řada známých osobností tehdejší české literatury a umění, mezi něž patří například Jaroslav Vrchlický, Svatopluk Čech, Alois Jirásek, Antonín Chittusi, Adolf Heyduk, Mikoláš Aleš a mnoho dalších.⁶ Je ovšem třeba zmínit, že v tomto období ve Vodňanech žili také další spisovatelé, mezi známé patří notář a básník Otakar Mokrý a především pak básník a spisovatel Julius Zeyer, který byl sice rodákem z Prahy, ale žil ve Vodňanech mezi lety 1887 a 1899.

Šimon Skácel ve Vodňanech jako lékárník působit nemohl, ale to mu evidentně příliš nevadilo, koupil selský statek v Nestánicích pod Lomcem (což je blízko Vodňan) a vrátil se k selskému povolání. Právě v Nestánicích se mu dne 3. března 1890 jako třetí, nejmladší syn narodil Emil Skácel, otec Jana Skácela.

Na statku ovšem rodina nezůstala dlouho, místo toho se krátce po narození třetího dítěte vrátili zpět na Hanou, kde Šimon Skácel založil drogerii a postupně si chtěl konečně

³ Kožmín: Skácel

⁴ http://jirilouzensky.txt.cz/clanky/34470/stopami-literatu/Voňavá_třeboňská_léta_Jana_Skácela

⁵ http://jirilouzensky.txt.cz/clanky/34470/stopami-literatu/Voňavá_třeboňská_léta_Jana_Skácela

⁶ http://jirilouzensky.txt.cz/clanky/34470/stopami-literatu/Voňavá_třeboňská_léta_Jana_Skácela

vybudovat i vlastní lékárnu. To se mu ale už nepodařilo, protože vážně onemocněl a zemřel v době, kdy byl jeho syn Emil ještě malý.⁷

Skutečnost, že Šimon Skácel ve svém životě neustále kombinoval „profesní dráhu“ vzdělaného intelektuála na velmi společensky uznávané pozici a zároveň těžce pracujícího sedláka a neměl s tím naprosto žádný vnitřní problém, měla na jeho syna značný vliv a Emil Skácel v tomto „rodovém“ přístupu k životu pokračoval, což je velmi důležité také pro zakotvení Jana Skácela – i v jeho životě a v jeho díle můžeme vidět neustálé prolínání těchto dvou světů a hluboké pochopení pro obě, zdánlivě rozdílná prostředí.

Emil Skácel napsal na počátku sedmdesátých let svůj vlastní životopis (zahrnující 25 stran rukopisu), který začíná jeho narozením 3. března 1890 a končí v září 1971. Jím sepsaný životní příběh je pozoruhodným svědectvím nejen o jeho životě, ale i o době, v níž jej prožil, a je z něj patrný velký literární talent.

Po dětství stráveném na Vodňansku a na Hané se u příbuzných na mlýně v Lanžhotě (mlýnářka byla jeho sestřenicí) o prázdninách vyučil mlýnářem, současně ale vystudoval střední školu a absolvoval maturitu. Po maturitě nastupuje do Prahy na techniku, kde ovšem stráví jen jeden rok – důvod můžeme najít v jeho vlastních slovech, kdy o pražském pobytu píše: „Užil jsem Prahy plně, víc než mi bylo zdrávo. Byla láska, byli kamarádi, nějaké to pivo, sny a tvrdá skutečnost.“ Po zanechání studia se (jak uvádí - „po starém zvyku“) vydal do světa – nejdříve odešel k moři do Terstu a pak putoval s pracovní knížkou od mlýna ke mlýnu, následně však onemocněl a léčil se v Salzburgu na nervové klinice. Poté se vrátil na lanžhotský mlýn, kde pracuje jako mládek a potkává zde mladou učitelku Annu Ranou (o níž uvádí, že „taky neměla v mládí na růžích ustláno“).⁸

Po klidném období v Lanžhotě ovšem přichází další dlouhá cesta po světě: absolvoval vojenskou službu v Krakově, po ní následuje superarbitrace, práce v továrně na mouku v Budapešti, vandr po Slovensku a poté spolupráce se „šikovným sekerníkem“, s nímž jezdil po mlýnských montážích. V roce 1914 ovšem začíná válka a Emil Skácel je znovu odveden na vojnu, během níž se v roce 1916 po vážném zranění dostává do ruského zajetí a putuje po ruských a následně sovětských zajateckých táborech, plavili se po Volze, pracoval na Uralu a Karabaši, poté se přihlásil do legií a následuje dlouhá anabáze při cestě domů: přes Vladivostok a Šanghaj (kde byl o Vánocích roku 1919) se dostal do Terstu a odtud zpět do Prahy.

⁷ Kožmín: Skácel

⁸ Životopis Emila Skácela, citováno in Kožmín: Skácel

Následuje založení rodiny s Aničkou Ranou, kterou krátce před válkou, v roce 1913, přeložili na učitelské místo do slováckých Znorov.⁹ Toto období popisuje ve svém životopise takto: „S učitelkou z Lanžhota jsem udržoval písemný styk po celou tu dobu. Ukázalo se, že pomáhala mé matce za války s živobytím, a také strýci Heritesovi do Vodňan dodávala máslo. Zajel jsem za ní do Znorov na Hodonsku, no a v červenci se oženil, v září začal učit jako výpomocný učitel. Rychle za sebou zkoušky, abych formálně vyhověl zákonu. Narodil se nám kluk Jan 1922. Ve 24tém se narodil druhý, Petr. Po dosažení aprobace pro školy měšťanské jsem na definitivu přešel do Poštorné. Učil jsem také na mlynářské škole v Břeclavi, ne dlouho, škola byla přeložená. Matku jsem vzal k sobě. I tchýně několik let žila u nás. A klapalo to, Anči byla náramně hodná.“¹⁰

V Poštorné u Břeclavi pan Emil Skácel učí na měšťanské škole, jeho odborná práce je zaměřena na výtvarný projev. V tomto období také často publikuje, zabývá se společenskými problémy a zapojuje se i do politického života. V roce 1936 vydává pod pseudonymem E. Soryl básnickou sbírku s názvem „Byla vojna – bude?“, kterou si dokonce vlastnoručně ilustroval.

Mezi území, odstoupená nacistickému Německu po Mnichovské dohodě, patřila i oblast kolem Břeclavi, včetně bydliště Skácelových Poštorné, a rodina proto odchází do Brna. Zde je Emil Skácel jako legionář penzionován a období války popisuje v životopise takto: „Žena penzi ztratila. Chlapci maturovali, Jan nasazen v Německu, mladší se udržel ve výrobě doma. Já jsem se vrátil k řemeslu a prováděl renovaci jednoho mlýna na Tišnovsku.“ Po roce 1945 se Emil Skácel navrácí jak k profesi učitele, tak k publicistické činnosti a také do politického života. Před válkou působil v sociální demokracii, po válce začíná jeho angažmá v komunistické straně, kam vstupuje nakonec celá rodina Skácelových: „Mladší syn taky vstoupil do strany. Jan se vrátil z nasazení a následoval mladšího bratra. Za rok vstoupila i žena. Nedělal jsem na ně (a na nikoho) nejmenšího nátlaku. Do brněnské Rovnosti jsem psával kursivku a epigramy. Syn Jan zakotvil v redakci Rovnosti a začal tak svoji literární činnost.“¹¹

V životopise Emila Skácela můžeme najít také trošku zahořklou poznámku, která ukazuje, že pro něj, jako pro známého učitele, publicistu, politika a vůbec poměrně veřejně proslulou osobnost, nebylo úplně jednoduché ustoupit do pozadí. V této souvislosti totiž

⁹ Spisovně se obec jmenuje Vnorovy (podle některých pramenů již od 13. století, podle jiných však teprve od roku 1922, který je i rokem narození J. Skácela), ovšem místní jí vždy říkali „Znorovy“ a pod tímto nářečním názvem ji také vždy najdeme v básních i v próze Jana Skácela, který oficiální název obce, stejně jako ostatní obyvatelé této a okolních vesniček, vůbec nepoužívá a důsledně ji označuje lidovým jménem. Proto také v této práci mluvíme o Skácelově rodišti jako o Znorovech.

¹⁰ Životopis Emila Skácela, citováno in: Kožmín: Skácel

¹¹ Životopis Emila Skácela, citováno in: Kožmín: Skácel

píše: „Čím jsem znamenal méně a propadal zapomenutí, tím více šli nahoru synové a nabývali jména. Jan jako básník a redaktor Hosta do domu, Petr jako malíř a učitel kreslení. Já jsem platil víc coby jejich otec, víc jejich prací než mou.“¹² K jeho neradostné náladě ke konci života ovšem samozřejmě ještě daleko více přispěla vážná nemoc a úmrtí milované manželky Anny: „Pak onemocněla žena. Ležela sražena mrtvicí přes dva roky, bezmocná a nevědoucí. Je to nespravedlivé, když si člověk nerozumí s bytostí, která mu byla v životě nejbližší. Zemřela v rušném roce 1968.“¹³

Události ze srpna 1968 pana Emila Skácela obecně hluboce zasáhly a pravděpodobně byly poslední kapkou, která způsobila jeho naprosté stažení se do soukromí a obecně pocit končícího života: „Zůstávaje socialistou a komunistou, vystoupil jsem ze strany a – co ještě mohu čekat radostného. Syny zlá doba bojů o moc taky silně pocuchala. Snachy mám hodné, vnoučata žádná, snad je to i dobře. Vodím psa na procházku a rozmlouvám s ním. Je s ním řeč rozumná, on není fanatik.“¹⁴

Životopis Emila Skácela je zakončen už jen několika pozoruhodnými úvahami, například: „Co bych mohl pro sebe ještě chtít, leda ještě – aby smrt byla milosrdná. Závidím věřícímu v nesmrtelnost, nikdy neztrácí naději, víru – ale kde ji vzít? Jednou ztracená, nikdy se neobnoví.“¹⁵ nebo výzva ke čtenářům jeho vzpomínek (v prvním plánu asi především určených rodině, těžko říct, jestli jsou původně zamýšlenými adresáty jeho životopisu i další lidé): „Bojte se lidí bez humoru, fanatiků, zvláště fanatiků z profese.“¹⁶

Emil Skácel umírá na tuberkulózu dne 7. listopadu 1975 (přesně ve stejný den, jako o 14 let později jeho syn Jan) ve věku osmdesáti pěti let. V pohřební řeči, kterou pro svého otce napsal Jan Skácel, můžeme – mimo jiné – o něm číst: „Byl, a to doslova, dělníkem rukou, srdce i ducha. Mnoho pracoval a mnoho mu bylo líto. Stavěl mlýny na českých i slovenských řekách, studoval, bojoval se zbraní v ruce za vlast, byl raněn ve válce, učil, vychovával mládež, napsal několik pedagogických knih.“¹⁷

MATKA

Skácelova maminka Anna se narodila dne 25. června 1886 do rodiny Františka Raného, rolníka v Prosatíně u Tišnova na Vysočině (rodiče jejího otce se jmenovali Jan

¹² Životopis Emila Skácela, citováno in: Kožmín: Skácel

¹³ Životopis Emila Skácela, citováno in: Kožmín: Skácel

¹⁴ Životopis Emila Skácela, citováno in: Kožmín: Skácel

¹⁵ Životopis Emila Skácela, citováno in: Kožmín: Skácel

¹⁶ Životopis Emila Skácela, citováno in: Kožmín: Skácel

¹⁷ citováno in: Kožmín: Skácel

Raný a jeho manželka Františka Raná), a jeho manželky Marie, rozené Babákové (jejími rodiči byli Ján Babák a Josefa Babáková), kteří se vzali v roce 1877 v Tišnově. V době, kdy se Jan Skácel narodil, byl už jeho dědeček František Raný po smrti, babička Marie Raná je totiž v křestním listu svého malého vnuka Jana uvedena jako jeho kmotra s poznámkou o tom, že je vdovou.

Jan Skácel v jednom rozhovoru mluví o rodném místě své maminky takto: „Minulý týden jsem byl ve vesnici, kde se narodila moje nebožka maminka. Seděl jsem na sadě, který sázel můj dědeček, byla tam jabloň stará víc než on a v uschlé koruně bylo jediné zlaté jablko. Bylo tam tak samo, že ani kluci se nepokusili srazit je kamením. Potkal jsem tam maminčina vrstevníka, vypadal jako pták, mluvil tiše, melodicky, z konce hrdla, i nos měl jako ptačí zobáček a byl tak lehounký, že mohl vzlétnout. Mnoho mi vyprávěl, a mně se najednou zdálo, že slyším v humnech kroky, že to jde moje maminka travou, nese si v ruce střevice a je bosá. A dozvěděl jsem se mnoho o svém dědečkovi, který zemřel na smutek a na pití, když na nátlak pyšné babičky rozprodal pole, aby mohlo vystudovat šest dětí, zůstal sám a nevěděl, pro koho vybíral kamení z horských polí a skládal je do tarasů kolem luk.“¹⁸

O životě Skácelovy maminky není k dispozici příliš mnoho podrobností, jisté je, že po učitelském působení v Lanžhotě přešla učit do Křižanova, kde ji její budoucí manžel Emil navštívil a namaloval si její obraz. Do obce Znorovy je přeložena roku 1913. Její další příběh po svatbě je dále shodný s osudem manžela a celé rodiny a je tedy popsán už výše, stejně jako okolnosti její nemoci a úmrtí, k němuž došlo dne 9. července 1968¹⁹ (v den výročí svatby Jana Skácela²⁰).

Jan Skácel svou maminku v díle často zmiňuje a je třeba říct, že snad ještě více než ve zmínkách o jeho otci, k němuž měl také hluboký vztah, získávají vzpomínky na ni až archetypální, mýtický rozměr.

V souvislosti se Skácelovými rodiči a jeho básnickým povoláním je možné zmínit ještě krátkou poznámku Jana Skácela z rozhovoru s A. Liehmem, kde konstatuje: „V naší rodině se nikdy verše nečetly. Taky zajímavé. Otec měl velkou knihovnu, a ta se skládala

¹⁸ rukopisná pozůstalost, citováno in Kžmín: Skácel, tento text také v obměněné podobě vyšel ve Svobodném slově 24. prosince 1987 pod titulem Z rozhovoru s básníkem (rozhovor vedla Eva Gerová), přetištěn byl i v Proměnách 27, 1990, č. 1, s. 132-133

¹⁹ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

²⁰ Při podrobnějším zkoumání Skácelova života se vůbec opakují stále stejná data; dalším příkladem může být třeba to, že otec jeho manželky se narodil ve stejný den jako Jan Skácel, tedy 7. února, nebo že se jeho manželka Božena Skácelová narodila dne 16. července a ve stejný den (v době, kdy ji ještě neznal), vstupuje Skácel do KSČ.

hlavně z klasiků, knih o výtvarném umění a časopisů, které vycházely za první republiky.²¹

²¹ A. J. Liehm: Generace

2.2: období let 1922 až 1948

Neboj se ničeho se neboj
a třeba bylo nejvíc zle
vždycky se najde někde člověk
který se vejde na housle

A na světě jsou krásní dnové
a bývají i dnové zlí
nakonec všichni vejdemo se
do hrobu jako do houslí

Housličky housle o dvou strunách
takové jak je z dětství známe
s kobyolkou luční s petrklíčem
malinko málo polámané

(Kdo se vejde na housle)

Jan Skácel se narodil dne 7. února 1922 ve Znorovech u Strážnice na moravském Slovácku, kde oba jeho rodiče učili. Rodina se krátce po Janově narození přestěhovala z učitelského bytu ve znorovské škole do domku číslo 424 naproti kostelu²². V jejich sousedství tam bydleli Zýbalovi, z jejichž rodiny pocházela Skácelova (v jeho díle opakovaně vzpomínaná) chůva Anastázie Zýbalová, provdaná Sokolová, sestra kněze a spisovatele Františka Zýbala. O dva roky později, 25. září 1924, se narodil jeho mladší bratr Petr.

Když bylo Janu Skácelovi pět let, rodina se přestěhovala do Poštorné u Břeclavi, do domku poblíž školy v ulici Komenského č. p. 409²³, kde proto strávil převážnou většinu svého dětství.²⁴ Přesto však v něm zřejmě nejhlubší vzpomínky zanechalo právě velmi rané dětství ve Znorovech, alespoň se to dá soudit podle četných odkazů na ně v jeho díle.

²² Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

²³ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

²⁴ Někde je uváděno, že se přestěhovali v roce 1925, častější je však údaj 1927.

Skácelovo dětství a dospívání je možno na základě jeho díla považovat jednoznačně za šťastné období, nenarušené žádnými dramatictějšími událostmi a nijak se nevymykající ze vzpomínek dalších dětí, vyrůstajících v období československé první republiky na moravském venkově.

Nápadná je, i ve vztahu k pozdějšímu vstupu do komunistické strany (ačkoliv o něm není rozhodně možno mluvit jako o nekritickém zastánci socialistické nebo komunistické ideologie) jeho reflexe náboženské výchovy v dětství. Přestože také jeho otec sám sebe označuje za ateistu, u obou je zřetelný silný vztah k zásadním hodnotám, které by bylo možno označit za součást náboženských a kulturních evropských tradic. Skácel na toto téma říká: „Osobně v žádného boha nevěřím, nemohu, ale skutečnost katolického okolí na mne měla velký vliv. Chodil jsem do náboženství, ač jsem vůbec nebyl pokřtěný.²⁵ Otec, učitel, požádal však katechetu, abych mohl na náboženství chodit, protože to podle něho byla kulturní oblast, kterou musí člověk znát.“²⁶

A přestože by se mohlo zdát, že se jednalo spíše o otcovo přání, evidentně tomu tak nebylo, Skácel totiž chodí na náboženství mnohem déle než ostatní děti a má to pro něj zvláštní přitažlivost: „Legrační na tom je, že jsem do toho náboženství chodil dál, i když už nebylo povinné, a mnozí katoličtí spolužáci do něho dávno chodit přestali. Chodil jsem až do konce a katecheta mě často vyvolával, když ostatní nevěděli s nějakou otázkou pohnout.“²⁷ V této souvislosti je také zajímavé zmínit, že na maturitním vysvědčení měl Skácel jedinou jedničku právě z náboženství (například z češtiny měl dvojku).²⁸

Dále zmiňuje i kulturní aspekt náboženství: „Fakt je, že na staré moravské vesnici (a jistě i české a zcela nepochybně slovenské) existovalo cosi jako katolická kultura: kostel, v něm obrazy, sochy, hudba, a konečně i zpěv, který v kostele znamená aktivní účast lidí na něčem. Tahle účast, ta je moc důležitá.“²⁹ Setkává se ovšem kromě katolické tradice také s evangelickým prostředím a na něm oceňuje především jazykové hledisko: „Znám na Moravě různé evangelické ostrovy a mám velice rád i tuhle oblast, protože tam zase vládne vysoká jazyková kultura. Čte se tam Kralická bible a dodnes tam lidé mluví tím krásným jazykem.“³⁰

²⁵ Je ovšem třeba říct, že existuje Skácelův rodný a křestní list, kde se uvádí, že byl pokřtěn dne 12. února 1922, najdeme zde i jméno křtícího faráře a kmotry – jeho babičky Marie Rané. Dále je dobře známá fotografie, na níž se Jan Skácel, už v pokročilejším věku, nechal vyfotografovat ve Znorovech v chrámu Sv. Alžběty u křtitelnice, v níž byl pokřtěn.

²⁶ A. J. Liehm: Generace

²⁷ A. J. Liehm: Generace

²⁸ Kožmín: Skácel

²⁹ A. J. Liehm: Generace

³⁰ A. J. Liehm: Generace

Od školního roku 1933/1934 navštěvuje Jan Skácel Státní československé reformní reálné gymnázium v Břeclavi (později na brněnském maturitním vysvědčení – vydaném v době německé okupace – je uveden německý název tohoto moravského města: Lundenburg). Zde mu dne 10. 11. 1937 ve Studentském časopise (roč. 17, 1937/38, č. 3) vychází první dílko, a to kurzívka „Charlie Chaplin“.³¹ Po zabrání československého pohraničí a přestěhování rodiny do Brna, do městské čtvrti Královo Pole, kde se usazují v ulici Vodova 56³², pokračuje Jan Skácel ve studiích od školního roku 1938/1939 na reformním reálném gymnáziu v Brně – Králově Poli. Jeho maturitní vysvědčení nese datum 15. května 1941.³³

Bezprostředně po absolvování gymnázia nastupuje od 1. června 1941 Skácel jako uvaděč v brněnském kině Moderna. Dne 8. 7. 1942 absolvoval lékařskou prohlídku, aby mohl jít studovat chemický obor na vyšší průmyslové škole textilní.³⁴ O tom, že by se na školu skutečně přihlásil, nebo na ni dokonce nastoupil, však není nikde ani zmínky, takže z jeho plánu zřejmě sešlo, nadále totiž pracoval na plný úvazek v kině. Zde byl ovšem zaměstnán jen přibližně rok a půl, přesněji do 10. listopadu 1942, protože mu přišel příkaz k nástupu v rámci totálního nasazení na nucenou práci do Říše, kam musel odjet dne 12. listopadu 1942. V nástupním příkazu je jako jeho nové pracoviště uvedena firma Wohnung der Reichswerke, Zweigstelle, Rybník.

Postupně během období totálního nasazení v německé Třetí Říši Jan Skácel vystřídal několik působišť – nejdříve byl v Sankt Valentinu u Linze, od října 1943 do 24. března 1944 byl jeho „domovem“ Neudörfl an der Leitha, odkud jezdil do Wiener Neustadt, a nakonec Attnang-Puchheim v Solnohradsku, odkud jezdil do Ebensee.³⁵ Podle jiné verze zní výčet jeho nuceně-pracovní anabáze takto: Hermann Göring-Werke – St. Valentin 1942-43, Beton Morier Bau – Wiener Neustadt 1943, Beton Morier Bau – Ebensee 1944-45.³⁶ O této době Skácel v rozhovoru s A. Liehmem uvádí: „Protože jsem se několikrát pokusil utéct z totálního nasazení, pracoval jsem za trest v Alpách. Nebyl to ještě koncentrák, ale ztížená práce, dělali jsme tunely, ve kterých Němci instalovali podzemní fabriky, jmenovalo se to Ebensee a je to snad jedno z nejkrásnějších míst v Rakousku vůbec. Obrovské jezero a zároveň jeden z nejhroznějších vernichtungslagerů v celé třetí

³¹ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

³² Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

³³ Kožmín: Skácel

³⁴ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

³⁵ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

³⁶ Tento výčet vznikl pro jeho spolupracovníka z doby totálního nasazení Jindřicha Víta, který potřeboval ve svém prohlášení o době zaměstnání během protektorátu uvést svědky a jedním z nich byl i Jan Skácel; citováno in Kožmín: Skácel

říši. Týdně sem přicházely tisíce nových vězňů a velitel byl vždycky povinen mít pro ně místo, aniž se přistavovalo. Týž počet musel prostě padnout prací (tady se nestřílelo). Tři roky bez dovolené, ani jednou jsem nebyl doma, stavba byla tajná, vojenská, alpské údolí uzoučké a my směli jen 15 km na každou stranu. Strašně mě to šokovalo, miluji roviny a naráz jsem byl zajatý horami. Doslova království smrti. A v dálce hřeben s věčným sněhem a jménem Totengebirge.³⁷

Během totálního nasazení si Jan Skácel dopisuje se svou spolužačkou Ljubou Richterovou a z těchto dopisů je možno vyčíst některé podrobnosti o daném období – 9. října 1943 jí například píše, že je právě zaměstnán jako „hrobař na Wienerneustadtském hřbitově“ a je z nich také uvedeno, že byl v době nucených prací několikrát na krátké návštěvě doma v Brně.³⁸ V dopise ze 2. března 1944 jsou pozoruhodné Skácelovy literární a cestovatelské plány³⁹: „Lubo, ani nevíš, jak se těším, až ten Blödsinn bude u konce a budu zas svým pánem. Z toho, co jsem viděl a prožil, bude fajn kniha, doufám, že něco jiného než to bezpohlavní kecání Jana Drdy a Franty Kožíka. Něco mám už hotovo, hodně v náčrtu, potřebuju jen konec a dám to dohromady. Po válce se to pokusím vydat, vyrazím z toho nějaké prachy, přidám k tomu to, co mám po babičkách, a adieu, zas vyrazím z krásné vlasti. Když to bude zítra, tak už bude pozdě.“⁴⁰ Jejich korespondence končí Skácelovým dopisem krátce poté, dne 24. března 1944, kde Lubinu žádá, aby mu už další dopis neposílala, protože „dnes odjíždím a nevím kam. Kdoví, jestli by mě dopis našel. Znovu jsem rozepjal plachty. Nejhezčí a nejhnusnější je, že tu člověk nikdy neví, kam jede. Doufám, že mě junácké štěstí neopustí. Víím jen, že jedeme přes Vídeň, víc nic a hádat se neodvážuji. Nechám se překvapit.“⁴¹

Hlavní částí Skácelovy korespondence je ovšem jeho pravidelný dopisní kontakt s jeho rodiči. Přestože některá psaní jsou koncipována jako básně, říká, že na psaní básní ve skutečnosti nikdy nemyslel a dopisy byly psané touto formou pouze z důvodu utajení jejich skutečného obsahu.⁴²

³⁷ A. J. Liehm: Generace

³⁸ Píše v nich, a to několikrát, že jej mrzí, že se zase během jeho krátké návštěvy nesetkali, nebo že se na několik minut setkali a že z toho měl radost – úryvky z dopisů jsou citovány v Kožmínově knize Skácel. Ale tato opakovaná sdělení se neshodují s tím, co později Skácel uvedl v rozhovoru s Liehmem, že totiž tři roky nebyl ani jednou doma na dovolené, viz část rozhovoru výše.

³⁹ Současně jde o doklad toho, že náš literární velikán, k němuž – a právem – celé generace čtenářů vzhlížejí s nesmírnou úctou, byl také úplně normální adolescent se vším pozitivním i negativním, co je s tím spojeno.

⁴⁰ citováno in Kožmín: Skácel

⁴¹ citováno in Kožmín: Skácel

⁴² Kožmín: Skácel

Do Brna se Jan Skácel vrací až po skončení války, a to 23. května 1945, cestu domů absolvoval částečně pěšky, částečně se přepravoval slovenskou říční lodí po Dunaji a vlakem.⁴³

Bezprostředně po Skácelově návratu z totálního nasazení se odehrály dvě zásadní životní události. První z nich byl jeho vstup do Komunistické strany Československa dne 16. 7. 1945 (toto datum nese jeho stranický průkaz, tzv. „rudá knížka“, v některých pramenech je však uváděn jako datum jeho vstupu do KSČ i rok 1946).⁴⁴

Druhou nesporně důležitou událostí je to, že se dne 5. 8. 1945 zapsal na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně, kde začal studovat obory čeština, ruština a dějiny umění.⁴⁵ Z této fakulty ovšem odešel v prosinci roku 1946, přestože v té chvíli už měl zapsány přednášky zimního semestru akademického roku 1946/47, a přestoupil na pedagogickou fakultu téže univerzity, na obor čeština – ruština.⁴⁶ Zajímavé je, že na této fakultě má mimo jiné parafovánu i přednášku později velmi známého filozofa Jana Patočky.⁴⁷

Je však třeba říct, že Skácel obecně nevzpomíná na svá studia na vysoké škole příliš pozitivně – a to velmi mírně řečeno, ve skutečnosti totiž dokonce mluví o návštěvách univerzitních přednášek jako o „nejhorší době ve svém životě“.⁴⁸ Podle jeho vyjádření k tomu přispělo i to, že se po letech strávených prací a obecně řečeno „životní realitou“ ocitl znovu ve školní lavici mezi studentíky, kteří byli vesměs podstatně mladší než on.⁴⁹ V rozhovoru s A. J. Liehmem říká, že většinou profesori (až na „nějaké ty fráze“) přednášeli, jako by nebylo války ani protektorátu: „Pamatuji se na jeden seminář ze staroslověnštiny. Profesor vešel a oznámil: Začínám tam, kde jsem skončil v den, kdy byly zavřeny vysoké školy⁵⁰, u písmene jať. Co bylo mezi tím, pro mne jako pro vědce neexistuje. – Já pak vstal a vztekle ze semináře odešel. Dnes chápu, že v tom jeho postoji byla jistá velikost, taková franceovská.“⁵¹ Přes smířlivý dovětek popsané příhody je celkem pochopitelné, že člověka, který značnou část války prožil v drsných podmínkách tábora nucených prací a dosud si nesl nejen zlé vzpomínky, ale možná i fyzické „památky“ na dobu zde strávenou, musel podobný „postoj vědce“ skutečně nadzvednout. Obecně je z této mikroudálosti jasně patrné, jak byl Jan Skácel, i když se to

⁴³ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

⁴⁴ stranický průkaz Jana Skácela, básníková pozůstalost, archiv Moravského zemského muzea v Brně

⁴⁵ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

⁴⁶ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

⁴⁷ Kožmín: Skácel

⁴⁸ Kožmín: Skácel

⁴⁹ A. J. Liehm: Generace

⁵⁰ K zavření všech českých vysokých škol došlo dne 17. listopadu 1939.

⁵¹ A. J. Liehm: Generace

možná z některých částí jeho díla nemusí zdát, prakticky založený a pevně zakotvený v realitě a není proto divu, že jej takovýto přístup značně rozčílil.

Ve vztahu k učitelské profesi je třeba říct, že Jan Skácel ji vnímal ne jako zaměstnání, ale jako skutečné životní povolání nebo ještě lépe řečeno poslání, tedy velmi komplexně. To je zřejmé také v jeho rozhovoru s Olegem Susem z roku 1968, kde na jeho otázku, zda jsou univerzitní profesori a docenti na výši, odpovídá Skácel vzpomínkou na učitele z obecné školy, kde „jich potkal několik, kteří své řemeslo vykonávali jako umění“ a v kontrastu s tím uvádí, že „na vysoké škole jsem se s takovým typem nesetkal“.⁵²

V této souvislosti je třeba říct, že Jan Skácel o tématu učitelského povolání přemýšlel, jistě i proto, že jeho rodiče byli učiteli, velmi do hloubky. Svědčí o tom jeho úvaha, pronesená v rozhovoru s A. Liehmem na konci roku 1967, kde svůj názor formuluje velmi přímočaře a vyhraněně: „Učitelské povolání zdegenerovalo a utrpěli tím všichni, děti, mládež, rodiče, město, ale zejména venkov, kde totiž navíc i farář přestal plnit svou kulturní funkci. Je to ovšem trochu jinak, než se někdy říká. Za první republiky mělo učitelství jistý étos – tady zas není marný ten Masaryk, který nikdy nenosil nafoukaný vztah univerzitního profesora k učiteli na obecné škole – ale úroveň učitelů (a pro mne je učitel pořád především ten na obecné škole) byla poměrně vysoká ne proto, že povolání v sobě neslo onen étos, nýbrž proto, že sociální situace byla taková, že mnoho nadaných i nejnadanějších jedinců bylo nuceno volit učitelské povolání pro krátkost studia a minimum nákladů. Nebyla zkrátka ani sociální nivelizace, ani dost stipendií. Mnoha nadaným nezbylo než se dobrat vzdělání tímto nejdostupnějším, nejlevnějším způsobem. Lidé, kteří by byli dřív namnoze studovali učitelství, studují dnes medicínu, techniku atd., protože jsou to povolání lukrativnější, výhodnější, obory umožňující širší vzdělání.“⁵³ Závěr této pasáže by mohl znít jako jednoznačná pochvala socialistického zřízení a uspořádání, kdyby ovšem Skácel vzápětí nepokračoval: „Absolutně nechápu, že se s tím naše společnost nedokázala vypořádat, že si plete začátek s koncem, důsledek s příčinou, že nezvýhodní učitelské povolání platově a na všech stupních, protože jedině tak může v období sociální nivelizace nastolit výběr, jehož příčiny budou jiné než kdysi, ale žádoucí důsledky alespoň stejné.“⁵⁴

Rozsah jeho myšlenkových pochodů je velmi zřetelně vidět také v dalším Skácelově vyjádření, které už se zabývá obecnějšími historickými souvislostmi a jejich vztahem k přítomnosti: „Přímá glorifikace první republiky je tedy omyl potud, že kvalita učitelů

⁵² Oleg Sus a Jan Skácel: Dialog o univerzitě a jiných věcech, in Universitas 1, 1968, č. 2, s. 87 – 88, citováno in Kožmín: Skácel

⁵³ A. J. Liehm: Generace

⁵⁴ A. J. Liehm: Generace

byla dána sociálními důvody. Marxismus má i v tomhle pravdu. Jenže lidé, kteří se ho nejčastěji dovolávají, jako by si to vůbec neuvědomovali. Rok 1968 jako rok padesátého výročí republiky je skutečně důležitý. Musíme v něm první republice vrátit všechno, co jí patří a oč neprávem přišla, ale nedávat jí přitom, co jí nepatří, co nebylo. Hrozně se však bojím, že to bude naopak, že to, co jí patří, jí nevrátíme, ale zato jí dáme, co není její...“ Tato odpověď na otázku tazatele je pozoruhodná, a to ze dvou důvodů. Na jedné straně Skácel cítí a formuluje obrovskou společenskou odpovědnost, dokonce i používáním formy „my“ dává najevo, že se hodlá spolupodílet na velkém úkolu, ležícím před českým národem. Zároveň však vyjadřuje obrovskou skepsi, když předpovídá, že všechno (myšleno ve smyslu „jako vždy“?) nakonec skončí špatně a že to nebude lidmi vůbec, nebo dostatečně, zvládnuto.

Během svého vysokoškolského působení se Skácel angažuje, možná v rámci rodinné tradice vztahu k manuální práci, možná díky komunistickou stranou šířenému budovatelskému nadšení, možná (jako spousta jiných studentů) jen ve snaze si přivydělat, i v dělnické profesi, a to rovnou v hornické. O letních prázdninách po prvním ročníku studia, konkrétně od 14. července do 7. září 1946, totiž pracuje jako brigádník v dole Prezident Beneš v Karviné.⁵⁵

Krátce po únorových událostech roku 1948 Skácel vysokoškolského studia zanechal (a to přesto, že už měl složenou 1. státní zkoušku z ruštiny a didaktiky)⁵⁶. Opět je obtížné určit, jestli v tom hrála roli glorifikace dělnických povolání a naopak pohrdání intelektuály ze strany nové vládnoucí ideologie, nebo jen už definitivní znechucení samotným studiem, které bylo naznačeno výše. Bezprostředně po odchodu z univerzity Jan Skácel nastupuje do redakce brněnského stranického deníku Rovnost.

⁵⁵ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

⁵⁶ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

2.3: období let 1948 až 1963

Jsou krajiny, kde děti ještě vlakům mávají.

Vždycky jsme malinko smutní
na malých nádražích,
kde nikdo nečeká.

Najednou máme bílou duši z bezu,
najednou je v nás příliš z člověka.

(Malá nádraží)

Přestože už v době svých studií Skácel publikuje své první básně a také během „pobytu“ na totálním nasazení v Německu má určité literární ambice, jak je uvedeno výše, jeho skutečný „vstup do poezie“ přichází teprve po válce. O tomto významném kroku Skácel hovoří se svou typickou sebeironií: „Neměl jsem na cigarety, a tak jsem jednu básničku z válečných dopisů, jmenovala se Nálet, hodil do schránky v Rovnosti. A básnička vyšla. To bylo 25 Kč. V době, kdy mzdy a platy se pohybovaly tak kolem 6000. Pak přišel dopis od Mikuláška, abych mu poslal další. Nic jsem od něho do toho dne nečetl, ani jsem nevěděl, že je...“⁵⁷ K tomu je důležité dodat, že deník Rovnost, vycházející v Brně už od 19. století, byl od svých počátků levicově zaměřený, zprvu ovšem blízký zejména sociální demokracii, po únoru 1948 se stal přímo stranickou tiskovinou KSČ.

Podle jiného zdroje ovšem prvním Skácelovým dílem, uveřejněným v Rovnosti, byla báseň, později podle začátku každého verše nazvaná „Vojáci městem šli“, která byla otištěna dne 28. 6. 1945 v rámci redakčního článku „Umíme se radovati?“⁵⁸ Tak jako tak je jisté, že následně redakce Skácela vyzvala k zaslání dalších básnických prací. Publikuje zde tedy opakovaně, převážná většina jeho poezie reflektuje prožitky z války a poválečného počátku svobody.

⁵⁷ A. J. Liehm: Generace

⁵⁸ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

V souvislosti s časopisem Rovnost do Skácelova života vstupuje také jeho od té doby velmi dobrý přítel Oldřich Mikulášek (a Oldřichova manželka Božena, se kterou se Jan Skácel později, po rozvodu Mikuláškových, také ožení). O začátku blízkého vztahu obou známých spisovatelů později Skácel vypráví: „A Mikulášek mě potom mnohokrát zval, abych někdy za ním zašel do redakce. Zašel jsem až v osmačtyřicátém. Styděl jsem se. Nové verše jsem nepsal, pořád jsem dával ty staré. Potkali jsme se v tom osmačtyřicátém skoro náhodou a skončilo to tak, že jsme pili tři dny a tři noci. Věřil ve mě a doslova mne k poezii dostrkal. Vděčím mu za jednu věc: za dlouhých rozhovorů, obvykle u vína, jinak se s ním taky těžko dalo mluvit, mě infikoval poezií.“⁵⁹

Kromě deníku Rovnost, který pro něj, buď pro jeho stranické pozadí, nebo pro jeho vysoký náklad a všeobecnou čtenost, byl médiem „první volby“, Skácel také projevil zájem publikovat v časopise „BLOK – revue pro umění“, což bylo periodikum se značnými kulturními a uměleckými aspiracemi. Na jeho první kontakt s tímto časopisem vzpomíná spisovatel Ludvík Kundera, který uvádí, že v předjaří roku 1947 stanul Skácel přede dveřmi redakce, sdělil, že jej posílá Oldřich Mikulášek a dal Kunderovi několik svých básní, z nichž pak redakce vybrala a v BLOKu vydala Jarní motiv v konfrontaci soudobé lyriky.⁶⁰

Mezitím už však Jan Skácel nastupuje dne 15. března 1948 do kulturní redakce Rovnosti. Jak uvádí: „Od osmačtyřicátého jsem dělal kulturní rubriku v Rovnosti a moc jsem se tam žurnalisticky naučil od starých lidovkářů, jako byl třeba Jiří Macků.“⁶¹

V srpnu téhož roku dostal posudek na soubor veršů nazvaný „Už je to tady“, zasláný do nakladatelství Mladá fronta. Posudek má celkem 7 bodů a je natolik pozoruhodný, že stojí za to většinu z něj ocitovat. Ve 4. bodu stojí: „Žlutou vyhodit, hochu. Kam ses zaběh!“ 6. bod: „Vojáci v dešti – pustý formalismus.“ V závěru dopisu je provedeno celkové zhodnocení: „Je tu určitá příbuznost s Kainarem, nebo lépe řečeno s celým proudem brněnské poezie (od Mikuláška až po Kunderu). Bohužel sis ve své poezii neosvojil jenom brněnský realismus, ale i artistické excesy, jimiž trpí poeti, kteří se potácejí mezi hospodou a panem Proustem, a mezi takové celým svým naturelem nepatříš.“⁶²

Další odmítnutí přichází brzy poté. Ještě před komunistickým „Vítězným únorem“ v roce 1948 totiž Skácel poslal do nakladatelství Fr. Borový rukopis své básnické sbírky. Než byla sbírka vydána, byl ovšem soukromý nakladatel znárodněn a přechází pod

⁵⁹ A. J. Liehm: Generace

⁶⁰ Ludvík Kundera, Řečiště, Brno 1993, s. 116-119, citováno in Kožmín: Skácel

⁶¹ A. J. Liehm: Generace

⁶² posudek je podepsán: „vyřizuje Jiří Cirkl a v. r. Štern“, citováno in Kožmín: Skácel

nakladatelství Československý spisovatel. A poté, co Jiří Hendrych v článku „K některým otázkám naší nové literatury“ (Tvorba, rok 1949, č. 30) cituje Skácelovu báseň Pětiletka⁶³ jako typický případ „nesprávného chápání socialistického realismu“, byl Skácelovi rukopis vrácen a vydání zamítnuto.⁶⁴ V této souvislosti je třeba říct, že společně se Skácelem jsou v Hendrychově článku napadeni i další básníci a nejen on je tak obviněn z „existencialismu a buržoazního individualismu“.

V období od 1. července do 30. září 1949 absolvoval Skácel v Uherském Hradišti zkrácenou vojenskou prezenční službu.⁶⁵ V jejím průběhu se dne 9. července 1949 na Ústředním národním výboru zemského hlavního města Brna oženil s Boženou Mikuláškovou (narozenu 16. července 1914 v Přerově jako Božena Hanzlíková; byla tedy o osm let starší než Jan Skácel), bývalou ženou svého přítele a básnického kolegy Oldřicha Mikuláška.⁶⁶ Společně s ní se nastěhoval do přízemního bytu činžovního domu v ulici Kotlářská v brněnské čtvrti Královo Pole, kde bydlel až do konce svého života. Maličkému bytu (tvořenému jen jedním pokojem a kuchyní⁶⁷) dokonce věnoval jednu ze svých nejznámějších básní, nazvanou prostě jeho adresou: „Kotlářská 35A“.

Jan Skácel je poměrně brzy donucen z kulturní redakce Rovnosti (kde byl na krátkou dobu dokonce i vedoucím redaktorem⁶⁸) odejít, což popisuje takto: „Pak mě vyhodili, pro trockismus, úchyly a tak. Vlastně tenkrát došlo k rozpuštění celé dosavadní Rovnosti. Přitom mi ale bylo nabízeno, abych šel učit marxismus na vysokou školu. Já byl tenkrát dost naivní a nedovedl jsem si srovnat, že jsem pro ideologické úchyly propuštěn z novin, a přitom to není na překážku tomu, abych učil na vysoké škole marxismus-leninismus. Moji kolegové většinou toto řešení přijali. Řekl jsem, že chci do fabriky. To, že jsem to řekl, trval na tom a šel, se považovalo za provokaci.“⁶⁹ Už v této situaci je vidět zřetelný rys Skácelovy povahy, a to jeho hrdost a neústupnost, která se později projeví ještě mnohokrát.

⁶³ jako odstrašující příklad jsou zde uvedeny konkrétně tyto verše: „Pětiletka, / to je člověk a člověk, to jsem v první řadě já, / a také ona, on a my: / šofér nákladního auta se zelenýma očima, / děvčátko skloněné nad netěskem / a nosem zapíchnuté do velikého syru tmy, / který rozřízáme.“

⁶⁴ Skácel: Květy z nahořklého dřeva (životopisné komentáře: Jiří Opelík)

⁶⁵ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

⁶⁶ Oldřich a Božena Mikulášková se rozvedli v dobrém a zůstali přáteli. Jak uvádí paní Božena v rozhovoru ve stáří, už po smrti obou básníků, důvodem jejich rozvodu bylo to, že si Oldřich Mikulášek velmi přál mít dítě a „nešlo to“, takže vztah po několika letech skončil a oba si vzali další životní partnery, s nimiž už zůstali – Oldřich Mikulášek měl s novou manželkou Věrou následně syna Ondřeje, Skácelovi děti neměli. Oba manželské páry se nepřestaly často stýkat a přátelit a i po smrti Mikuláška a Skácel spolu jejich manželky byly nadále v kontaktu. Viz

http://brnensky.denik.cz/rozhovor/rozhovor_skacelova_20071107.html

⁶⁷ rozhovor s paní Skácelovou, viz výše

⁶⁸ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

⁶⁹ A. J. Liehm: Generace

Skácel tedy podle svého „přání“ po propuštění z novin, ke kterému došlo ke dni 30. března 1952, pracuje v údržbářské dílně Závodů přesného strojírenství – ZKL Líšeň, i během tohoto zaměstnání však nadále publikuje svou poezii. Navzdory tomu, že jej, jak je uvedeno již výše, Oldřich Mikulášek už kolem roku 1948 „infikoval poezií“, musí Skácel konstatovat: „Přesto mi trvalo dalších sedm roků, až do pětapadesátého, než jsem se zmotal na první knížku.⁷⁰ Nakonec jsem ji dal dohromady, nejspíš proto, že on už nade mnou začínal lámat hůl a říkal, že nikdy nic nenapíšu. Napsat první knihu poezie v Kristových letech je věc přinejmenším nezvyklá. Dodnes se nemohu zbavit dojmu, že psát poezii a vyjadřovat se ve verších je cosi nepřirozeného, a až jednou věci budou přirozené, pomine asi i potřeba poezie a všechno bude v úplně náramném pořádku.“⁷¹

Skácelova první sbírka, nazvaná Kolik příležitostí má růže vychází v roce 1957. Hned po svém uvedení na trh vzbudila velkou pozornost a dalo by se i říct, že se stala malou „literární senzací“. Pozitivní reakce přicházely jak od čtenářů, tak také ze strany literárních kritiků. Nepochybně i to je důvodem, že ji brzy následují další dvě sbírky, a to kniha Co zbylo z anděla v roce 1960 a sbírka Hodina mezi psem a vlkem, vycházející roku 1962. Těmito díly se Skácel pevně etabloval na české „básnické scéně“ a stal se nejen uznávaným autorem, ale také předmětem mnohých literárních studií.

Přestože je občas možné podlehnout dojmu, že v padesátých a šedesátých letech, kdy díla Jana Skácela, člena KSČ, mohla nejen bez problémů vycházet, ale také byla literární kritikou i širokou veřejností vysoce ceněna, neměl básník s režimem žádné potíže, při bližším pohledu je zřejmé, že problémy ve vztahu k vládnoucí ideologii byly poměrně výrazné od samého počátku. V soukromém dopise roku 1958 to sám Skácel charakterizuje velmi výstižně: „Jsem komunist a to mi ve straně způsobuje četné obtíže.“⁷² Sice je, ostatně stejně jako velká část společnosti, spojen „s poválečným komunistickým revolučním mýtem“⁷³ a jako redaktor komunistického deníku Rovnost byl v Brně dobře známý jako prosazovatel politiky strany (mimo jiné též „básničkami na držitele stranických legitimací, Stalina a Gottwalda, úderníky a jejich frézky“⁷⁴), přesto však se vždy značně lišil od dobových konvencí a jak uvádí Jiří Trávniček ve své diplomové práci z roku 1984, Skácel si vždy „vůči dobové produkci udržoval nápadnou mimoběžnost“.⁷⁵

⁷⁰ Tento údaj však nesouhlasí se skutečností, že, jak už bylo uvedeno, Skácel už kolem roku 1948 posílá rukopis své sbírky minimálně do dvou různých nakladatelství.

⁷¹ A. J. Liehm: Generace

⁷² citováno in: Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

⁷³ Kožmín: Skácel

⁷⁴ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

⁷⁵ Jiří Trávniček: Působení Jana Skácela v Rovnosti v letech 1945 – 1952, diplomová práce, FF UJEP (dnešní MU), Brno 1984, s. 92; citováno in Kožmín: Skácel

Během působení v Rovnosti a také v dalším publicistickém díle Jan Skácel dostává příležitost kromě básnického díla rozvinout také své prozaické schopnosti. Přestože jeho snem (nakonec nesplněným) bylo napsat delší prozaické dílo, v novinářské praxi se z pochopitelných důvodů uplatnily pouze krátké literární útvary, a to pravidelné kurzívky, glosy, aktuální zprávy a drobné komentáře. Psal také různé reportáže, medailóny, recenze, originálním projevem jsou jeho veršované rozhlásky a agitky. Jak píše Zdeněk Kožmín, „Jan Skácel byl na jedné straně opojen možnostmi vyslovovat se k celé rozloze života, ale na druhé straně hledal a nacházel protiváhu k této bezbřehosti v soustředěné jazykové kázni a v přesnosti své obraznosti.“⁷⁶ Velmi zajímavé (a dnes často opomíjené) je jeho dlouholeté působení v rozhlasu, kde je autorem mnoha kratších i rozsáhlejších vystoupení.

K tomu je třeba říct, že na první pohled je Skácelova prozaická tvorba výrazně odlišná od jeho básnického díla. Obě části jsou velmi osobité, neotřelé, vynalézavě kreativní, neopakovatelné a okouzlující, přesto však se někdy ani nechce uvěřit, že obojí psal tentýž člověk. Ve stručnosti je možné uvést, že zatímco Skácelova poezie je plná hlubokých archetypálních obrazů, mystických metaforických asociací, silného propojení s venkovskými a národními tradicemi a zároveň důrazem na mravní opravdovost a bazální lidské hodnoty, jeho prozaické novinářské práce jsou veselé, většinou skutečně vtipné a plné specificky českého humoru, ironie a současně velké moudrosti (bez potíží jsou přinejmenším srovnatelné s nejznámějšími českými humoristickými tradicemi), skvěle vypointované a především zabývající se zcela obyčejnými věcmi a událostmi, které provázejí každodenní život člověka v moderním (velko)městě. Nejedná se ovšem o žádnou lacinou, nebo až „komunální“, „lidovou“ zábavu, právě naopak: přes svou zdánlivou lehkost v sobě ukrývají obrovské, silně koncentrované životní pravdy. Přesto však je literární kontrast mezi Skácelovou poezií a prózou do očí bijící. V této souvislosti je zajímavé zmínit i recenzi Olega Suse na sbírku *Metličky* z roku 1969, kterou sice vysoce oceňuje, ale zároveň vidí spojitě nádoby mezi Skácelovou poezií a prózou a zdá se mu, jako by původní vyváženost hlubokých myšlenek a ironie ve Skácelových básních vyprchávala, ironie se přesunula právě do malých recenzí a v próze zůstala jen abstrakce.⁷⁷

Je skutečně velká škoda, že Skácelovo nepřiliš rozsáhlé prozaické dílo (které tvoří v podstatě jen dvě sbírky dochovaných krátkých recenzí a podobných literárních útvarů, jedna z nich vyšla už za jeho života, druhou připravoval k vydání, ale je vydána teprve po jeho smrti) je v dnešní době širší veřejnosti v podstatě neznámé.

⁷⁶ Kožmín: Skácel

⁷⁷ Host do domu 16, 1969, č. 1, s. 34-35

Už od začátku 50. let Jan Skácel a zároveň jeho literární dílo procházejí procesem postupného zrání a s ním spojeného opouštění komunistických revolučních iluzí a ideologie. Jak prožitek z postupného odkrývání pravé tváře komunismu v procesech s „nepřáteli režimu“ a ve snahách o zásadní proměnu původní tváře měst a především venkova, která byla v přímém rozporu se Skácelovými postoji a hodnotami, tak také zkušenost vlastních konfliktů s autoritativním režimem a s ním spojenou nesvobodou, to vše mělo za následek poměrně rychlé Skácelovo „vystřízlivění“ a postupný přechod do (byť zatím jen neformální a vnitřní) opozice vůči komunistickému zřízení.

Skácelovo zmíněné zaměstnání v továrně (o této své práci později Skácel prohlásí, že zde zažil kouzelné věci a mohl by o tom napsat satirický román⁷⁸) skončilo s jeho nástupem do redakce Československého rozhlasu v Brně. Říká o tom: „Z fabriky mě vytáhl zase Mikulášek, do rozhlasu, bylo mu tam smutno.“⁷⁹ Jako redaktor a posléze vedoucí redaktor literárně dramatického vysílání tam přišel dne 1. dubna 1953 a setrval zde více než deset let, do 31. srpna 1963.⁸⁰ Během svého rozhlasového působení dále prohlubuje svou schopnost napsat svižný krátký prozaický text a postupně si vytvořil specifický literární útvar, nazvaný „malá recenze“.

Jeho práce v rozhlasu měla dvě složky, jednak šlo o dramaturgickou a redakční činnost, jednak o autorskou tvorbu; obě tyto součásti své práce dokázal velmi dobře propojit a vyvážit. Skutečnost, že šlo ve své době o jednu z velmi výrazných osobností, je možno doložit i jeho charakteristikou z oficiální rozhlasové historie: „Za doby jeho působení dosahovala literární tvorba brněnského studia v celostátním vysílání vysoké úrovně, a to hlavně díky dvěma výjimečným autorským pořadům. První z nich, Rozhlasový měsíčník, pořad magazínového typu vysílaný v letech 1956 až 1960, redigovali Vlastimil Pantůček a Miroslav Skála. Jeho pravidelnou součástí byly Skácelovy kurzivy a fejetony. Druhým pak byl od roku 1961 půlhodinový pořad obdobného typu s názvem Nashledanou v sobotu, který Rozhlasový měsíčník vystřídal a vysílal se každý týden. Oba tyto pořady, společensky velmi aktuální, dosahovaly vysoké oblíbenosti.“⁸¹ Skácelův tvůrčí záběr zahrnoval široké spektrum témat a spisovatelských forem: „Jan Skácel byl též uznávaným autorem mikropovídek, uváděných nejčastěji jako součást rozhlasových magazínů, a cestopisných črt v cyklech *Krajem slunce* (1954) a *Pohlednice z našich krajů*, věnovaných převážně moravským městům. Další Skácelův cyklus, *Cesty člověka*, se věnoval dramatickým osudům slavných cestovatelů, vynálezců a dalších

⁷⁸ A. J. Liehm: *Generace*

⁷⁹ A. J. Liehm: *Generace*

⁸⁰ Skácel, ed. Opelík: *Květy z nahořklého dřeva*

⁸¹ http://www.rozhlas.cz/rozhlasovahistorie/lide/_zprava/skacel-jan--691907

osobností. Byl autorem i velkých rozhlasových pásem, jako Old Shatterhand po padesáti letech (1962) nebo Henri Rousseau u Ivančic (1963). Významná byla i jeho dramaturgická činnost. Pro Skácela bylo charakteristické, že ke zpracovávaným textům přistupoval s větším respektem než většina ostatních redaktorů. Aby nemusel do textů zásadním způsobem zasahovat, dával přednost především kratším dílům - povídkám a novelám - nebo volil pouze úryvky z větších celků. Význačným počinem v závěrečném období Skácelova působení v rozhlase bylo uvedení cyklu Perly světové epiky. Podle Miroslava Skály hlavními kritérii kvality pořadu byly pro Skácela nápad, novost pohledu, tvůrčí přístup ve všech složkách, tj. v textu, hercově projevu, v režii, v hudbě.⁸² Není náhodou, že ještě za Skácelova života, konkrétně v roce 1984, vzniká diplomová práce s tématem „Rozhlasová tvorba Jana Skácela“⁸³.

Skácel ovšem nadále publikuje i v mnohých časopisech, například v měsíčníku Host do domu poprvé publikuje už roku 1958 v rámci jeho V. ročníku (v té době byl šéfredaktorem tohoto ojedinělého časopisu Bohumír Macák a redaktory Oldřich Mikulášek a Jaromír Tomeček) – tehdy zde Skácelovi vycházejí dvě básně, a to Dům a Město v mlze.⁸⁴ Postupně byly v dalších ročnících vydávány další jeho básně i kurzívky a aktuální glosy. Od 6. čísla IX. ročníku, tedy od roku 1962, je Jan Skácel členem redakční rady.⁸⁵

Jako zajímavost z osobního života je možné uvést, že v září 1956 navštívil Skácel Maďarsko.⁸⁶

Kromě už zmíněných sbírek básní pro dospělé vydává Skácel i dvě útlé a bohatě ilustrované knížečky s veršovanými příběhy pro děti, které obě vycházejí v roce 1961.

První z nich je knížka Jak šel brousek na vandr⁸⁷. V tomto dílku najdeme pro Skácela tak typické zvukomalebné verše, několik opakujících se „refrénu“ o tom, jak brousek utekl od sedláka, kde mu nechali vyschnout korýtko (v popisu této situace je mimo jiné verš s použitím poněkud překvapivého výrazu: „Bez vody žít? Nejsem hňup!“) a po dlouhém putování, kdy si neustále hledal práci, protože se mu tolik chtělo brousit, se nakonec dostává do továrny, kde jej „angažují“ a je tam šťastný, protože má dostatek práce. Vlastně se dá říct, že je to „dobově ideologicky správné dílo“, ale nijak „vyhroceně poplatné režimu“, a to z toho důvodu, že pracovitost je přece jednoznačně kladnou hodnotou –

⁸² http://www.rozhlas.cz/rozhlasovahistorie/lide/_zprava/skacel-jan--691907

⁸³ Diplomová práce: Rozhlasová tvorba Jana Skácela, autor Petr Nejedlo, posluchač V. ročníku Č-D, vedoucí práce: PhDr. Alena Štěrbová, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, katedra bohemistiky a slavistiky, studijní rok 1984/1985, 177 str.

⁸⁴ Kožmín: Skácel

⁸⁵ Kožmín: Skácel

⁸⁶ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

⁸⁷ Jan Skácel: Jak šel brousek na vandr. Vydalo Státní nakladatelství dětské knihy (SNDK), Praha, 1961 (pro čtenáře od 6 let)

z dnešního pohledu ovšem bohužel zprofanovanou a vnímanou „komunisticky“. Proto jediným motivem, který člověka z dnešního pohledu může trochu iritovat, je motiv sedláka coby špatného hospodáře (evidentně se o svůj statek staral nedostatečně, když přestal dokonce používat brus a nechal u něj vyschnout vodu), podtržený hrůzostrašným ztvárněním jeho osoby v doprovodných ilustracích; je ovšem třeba říct, že stejný motiv (tedy sedlák jako silně záporná postava) obsahuje i četná lidová slovesnost z doby dávno před komunistickým režimem, což dokládají mnohé pohádky a lidové písně. Naopak glorifikace továrny a práce v ní je zcela novým prvkem (tu v původní lidové tvorbě skutečně nenajdeme) a tuto pointu je tedy možno označit za „plod“ dobové ideologie. I to je zřejmě důvodem, proč toto Skácelovo dílo nebylo zařazeno do porevolučního souborného vydání jeho tvorby pro děti (spolu se skutečností, že dnešní děti by možná ani nerozuměly některým, pro pochopení básně poměrně důležitým reáliím: málokteré z nich asi bude vědět, co je to brousek, natož aby znalo skutečnost, že brousek potřebuje být pro správnou funkci namáčen ve vodě).

Druhým příspěvkem do dětských knihovniček je pak Skácelova báseň Pohádka o velikém samovaru,⁸⁸ která je přepracováním a rozšířením původního dílka, vydaného v roce 1949 v Rovnosti. Jde o veršovanou pohádku o zlém carovi a bídě, která za jeho panování v zemi byla, moudrém Vladimíru Iljiči Leninovi, převzetí vlády nad zemí lidmi a následném šťastném životě ruského národa ve spravedlivém společenském uspořádání. Přes některé zajímavé, originální a nápadité prvky (jako například ten, že Leninovy myšlenky pod ním postupně vytvořily velkou horu – která se dá interpretovat tak, že z ní získal nadhled, zároveň tím upoutal pozornost lidu a navíc ztížil vojenský útok, poslaný na něj carem), je třeba říct, že jako celek je dílo nesmírně hloupé a ideologicky poplatné. K tomu všemu se příliš nepodobá typicky „skácelovskému“ rukopisu (zvláště ve srovnání s „Brouskem“ vydaným v témže roce) a i tím přímo vybízí k úvahám, co bylo důvodem pro sepsání něčeho podobného. Příčinou mohl být nátlak na básníka ze strany mocenských struktur komunistického režimu, nebo snad dokonce svého druhu „recese“ nebo „naschvál“ ze strany Jana Skácela – dílo totiž vůbec nepůsobí jako zachycení něčeho, čemu Skácel věří a je o tom upřímně přesvědčen.

⁸⁸ Jan Skácel: Pohádka o velikém samovaru. Vydalo (k 40. výročí založení KSČ) Státní nakladatelství dětské knihy, Praha, 1961 (pro čtenáře od 5 let)

2.4: období let 1963 až 1970

Tak jsem se nad světem trápil,
až jsem si začal vymýšleti přísloví.

Jsou dlouhé pravdy a jsou pravdy krátké.

A nepřijde-li trest hned vzápětí,
musíš si vinu odžít životem.

A nikdo neodčiní čin.

A nikdo nedokáže složit písničku
pro slepé děvčátko a ptáka bez křídel.

(Příslaví)

Dne 1. září 1963 (tedy od ročníku 10, čísla 9⁸⁹) se Jan Skácel stal díky rozhodnutí Ústředního výboru Svazu československých spisovatelů šéfredaktorem brněnského časopisu *Host do domu*⁹⁰, což později komentuje slovy: „Jak jsem se pak stal šéfredaktorem *Hosta*, vlastně ani nevím. Vyskytla se prostě taková situace. Na spisovatelském sjezdu. Na tom předposledním.“⁹¹

Od 1. čísla roku 1964 už je možno mluvit o skutečně „skácelovském“ *Hostu do domu*. Spisovatel zde kolem sebe shromáždil velmi silný redakční tým a mimořádně schopně jej vedl. Dojmy pamětníků tohoto období se vesměs shodují, například bývalý člen redakční rady *Hosta* Milan Suchomel na něj vzpomíná takto: „O tom, jak časopis vedl, vypovídá už jen to, jak *Host do domu* vypadal předtím, než se stal Skácel šéfredaktorem, a potom. Byl náročný, nechtěl redakční radu jen podle jména, museli jsme jeden každý vyslovovat svoje názory a představy, ale nikdy v životě jsem nezažil tak radostné a tvořivé

⁸⁹ Skácel, ed. Opelík: *Květy z nahořklého dřeva*

⁹⁰ *Host do domu* vycházel v letech 1954 - 1970

⁹¹ A. J. Liehm: *Generace*

schůzování. Jeho talent vést a řídit se projevoval i v tom, jak kolem sebe soustřeďoval lidi, kteří si rozuměli a byli spolu rádi.“⁹²

V Hostu do domu vznikají různé originální projekty, legendární se stala například pravidelná rubrika s názvem Kouzlo nechtěného, rubrika Dokořán, která je zahájena statí Václava Havla nesoucí název „Akorátismus aneb o dialektické metafysice“, cyklus Návraty nebo rubrika Drzý interview.⁹³ Obecně je možno říct, že přestože Skácel navázal na mnohé dobré projekty z minulých ročníků, je autorem zcela nové koncepce časopisu a ten se tak stává do značné míry jeho obrazem.

Je třeba uvést, že Host do domu byl v období 60. let jedním z důležitých faktorů kulturního a z něj vycházejícího politického uvolňování v Československu, které postupně vedlo až k tzv. Pražskému jaru a s ním spojeným událostem. Kromě Jana Skácela v něm redakčně působil i Oldřich Mikulášek, Milan Uhde, Jan Trefulka, Antonín Přidal, Pavel Švanda nebo významný literární kritik Oleg Sus. Mezi autory, jejichž práce v něm byly pravidelně otiskovány, patřila kromě už zmíněných jmen jednak v podstatě kompletní literární elita své doby, jednak začínající mladí spisovatelé, kteří teprve začínali publikovat (trochu smutným paradoxem je, že se později, v době tzv. normalizace, někteří z nich stali známými prorežimními autory i literárními funkcionáři, kteří kádrovali a vytlačovali své někdejší velké vzory z „hostovského“ období).

Ve své vlastní tvorbě Skácel dále rozvíjí a vypilovává své „malé recenze“ (díky nimž se, jak vzpomínají pamětníci, začal číst časopis Host do domu odzadu⁹⁴) a jejich soubor jak z rozhlasového, tak z „hostovského“ období vychází poprvé knižně jako sbírka, pojmenovaná Jedenáctý bílý kůň (Brno, 1964). Ta obsahuje celkem 45 krátkých próz v pěti oddílech (do druhého vydání, které spatří světlo světa už po dvou letech v roce 1966, Skácel doplní ještě dalších devět recenzí). Při jejich čtení je velmi nápadné, že jsou sice na první pohled současné, ale už při druhém, bližším pohledu se ukazuje, že se vlastně ve většině z nich Jan Skácel vrací do svého dětství, do minulosti, na slovácký venkov, tak, jak si jej uchoval ve svých vzpomínkách. I z toho je možno usuzovat, že přítomnost, skutečnost života ve velkém městě v období „reálného socialismu“, jej nenaplňovala příliš velkým blahem a snažil se z ní aspoň prostřednictvím svých textů nějak unikat.

Stejně jako u mnoha dalších autorů, i u Skácela se tedy dá mluvit o umělecké tvorbě jako o svého druhu „terapii“ v souvislosti s dobou a prostředím, v němž žil, ale také se sebou samým, se svou povahou a vlastnostmi. Něco podobného naznačuje ve svém

⁹² http://brnensky.denik.cz/kultura_region/kultura_skacel_20071106.html

⁹³ Kožmín: Skácel

⁹⁴ uvádí to např. J. Opelík in Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

pozdějším vyjádření i jeho bratr, výtvarník Petr Skácel, když říká, že Jan bojoval s mnoha zápornými vlastnostmi a očistu hledal ve své tvorbě: „Jeho poezie je boj se sebou samotným. Boj o svoje lepší já. A ten boj zůstal smrtí nedobojován. Jeho tvorba však zvítězila.“⁹⁵ K tomu možná stojí za to podotknout, že Skácel měl od samého dětství poměrně neústupnou, odhodlanou povahu, vždy se snažil hledat si vlastní cestu a stát za svým názorem a nepřizpůsoboval se příliš zaběhnutým konvencím a rodiči mu byl během dospívání často předhazován jeho „hodný“ mladší bratr.⁹⁶

V průběhu šedesátých let se Skácelova tvorba dále výrazně vyvíjí a snad ještě více než v jeho poezii je to zřetelné právě v jeho próze. Už oněch výše zmíněných devět textů, dodatečně přidaných do druhého vydání sbírky *Jedenáctý bílý kůň*, je tohoto výrazným dokladem. Zdeněk Kožmín tento posun charakterizuje takto: „Přibývá napětí mezi jednotlivými složkami textu. Zesiluje se váha příběhu, ale zvětšuje se také lyrický náboj. Stupňuje se politická kritičnost, avšak zároveň přibývá něhy a reflexivní větvivosti. Skácel se ve svých prózách – zejména ve svých malých recenzích – dopracovává k velmi průzračné, ale současně k značně složité strukturaci, která umožňuje vyslovovat dynamiku i vnitřní rovnováhu lidské moudrosti.“⁹⁷ Postupně tak Skácel vytváří materiál na další, už výrazně odlišnou sbírku krátkých próz *Třináctý černý kůň*, která však za Skácelova života z různých důvodů vyjít nestačila.⁹⁸ K tomu se hodí jen doplnit, že názvy obou sbírek vycházejí z lidové pověry – ta říká, že štěstí bude mít ten, kdo potká jedenáct koní a ten jedenáctý bude bělouš, smůlu naopak přináší třináctý spatřený kůň, je-li černý.

Během let, kdy Skácel vedl časopis *Host do domu*, mu vycházejí také další sbírky poezie. Publikována je nová tvorba, kterou představují sbírky *Smuténka*, vydaná v roce 1965, a *Metličky*, které vycházejí roku 1968, ale i soubor jeho tří předchozích sbírek, uvedený na trh pod názvem *Vítr jménem Jaromír* v roce 1966.

Dále v průběhu 60. let Skácel vedle svého hlavního povolání v redakci *Hosta do domu* publikoval také různé další texty, například předmluvy a doslovy ke knihám jiných autorů. Jak uvádí Kožmín: „Také tyto texty se vyhýbají tradičnímu zařazení a vědomě se nehlásí k eseji. Lze říci, že Skácel si ve svých malých recenzích vytvořil velmi tvárný prozaický model, který má přirozeně někde blíže k fejetonu, někde ke glose, někde ke sloupku a někde ovšem i k eseji, avšak všechny tyto žánry spíše vstřebává, než aby je chtěl naplňovat.“⁹⁹ Mezi tyto texty patří například úvodní slovo ke sbírce Oldřicha Mikuláška

⁹⁵ ...dílo je všechno. Rok 3, 1993, č. 1, s. 54, citováno in Kožmín: Skácel

⁹⁶ Kožmín: Skácel

⁹⁷ Kožmín: Skácel

⁹⁸ vydává ji až roku 1993 editor Jiří Opelík

⁹⁹ Kožmín: Skácel

Svlékání hadů (Praha 1963) nebo doslov ke knize Komédie o umučení a slavném vzkříšení Pána a Spasitele našeho Ježíše Krista (text, vycházející z podkrkonošských her českého lidu, připravil Jan Kopecký, Praha 1967).¹⁰⁰

Mimo to se Skácel jako jeden z autorů podílel na zajímavém projektu, kterým byl sborník Chyťte se nebe... s podtitulem Magazín Divokého západu.¹⁰¹ Kniha obsahuje různé veselé příběhy, vtipné rady, ilustrace, kousky komiksů a další dílka a mezi autory příspěvků figurují mimo jiné Josef Škvorecký, Eduard Krečmar nebo Ivan Vyskočil. Skácel do této publikace napsal hned dvě kapitoly, a to článek Kdo byl Karel May (jež je originálním životopisem slavného spisovatele a reflexí významu jeho díla) a příběh Stalo se v Dodge City (zde se jedná o popis skutečné události z kraje a doby „Divokého západu“, a to dokonce včetně dokumentačních fotografií).

Velmi zajímavé je také úvodní slovo Jana Skácela k novému vydání knihy Broučci – výbor z díla od Jana Karafiáta, kterou vydal brněnský Blok v roce 1967 s kouzelnými ilustracemi Jiřího Trnky. Jednalo se o první nové vydání po dlouhých osmnácti letech (důvodem je jednoznačně nepřízeň komunistického režimu vůči této knize, protože před rokem 1948 byla kniha vydávána takřka neustále, o čemž svědčí i to, že celkově se jedná pravděpodobně o osmdesáté vydání tohoto již v té době klasického díla), což Skácel krásně reflektuje tím, že Broučky charakterizuje slovy „kniha, která si odpočala“.¹⁰²

Tento výbor kromě samotného textu knihy Broučci obsahuje také kapitolu „Z Pamětí“ (která je montáží těch odstavců a vět z knihy Paměti spisovatele Broučků, které se přímo nebo nepřímo vážou k Broučkům) a dvě pohádky z knihy Broučkova pozůstalost: „Pohádka o tom, co se dvěma mladým žabám přihodilo na výletě“ a „Pohádka o černém brouku“, dále je doplněn i podrobnou ediční poznámkou. Úvodní slovo Jana Skácela je velmi zajímavé a alespoň jeho závěr stojí za ocitování: „Optáte-li se mne, v čem si Jana Karafiáta vážím nejvíc, prozradím to bez rozpaků. On jediný dokázal dětem říci, že na světě je smrt, a nevylekal je. Říkal a říká jim to v celé své knížce, od první stránky až po tu poslední, ve střídání jara a zimy, léta a podzimu, dne i noci. Říká to i nám dospělým a připomíná, že smrt je jediná věc na tomto světě, které musíme být poslušní. Byl jemný, nedodal, že nám nic jiného nezbyvá. Jsem rád, že jsem se tuto pravdu dozvěděl ponejprv od Jana Karafiáta a že mi na tu jednoduchou a velkou pravdu svítla lucernička svatojanského broučka, který byl často neposlušný.“¹⁰³

¹⁰⁰ Kožmín: Skácel

¹⁰¹ Chyťte se nebe... Magazín Divokého západu. Uspořádali Iva Hercíková a Zdeněk Heřman. Vydalo Státní nakladatelství dětské knihy, Praha, 1968

¹⁰² Jan Karafiát: Broučci – výbor z díla. Blok, Brno, 1967 (s použitím kreseb Jiřího Trnky)

¹⁰³ Jan Karafiát: Broučci – výbor z díla. Blok, Brno, 1967 (s použitím kreseb Jiřího Trnky)

V období 60. let se Jan Skácel stává „předmětem zkoumání“ několika literárních studií, nejobsáhlejší z nich můžeme najít ve sborníku *Cesty k dnešku*, který redigoval jeho „hostovský“ kolega Oleg Sus a vyšel v roce 1964.¹⁰⁴ Dílo obsahuje celkem devět samostatných literárních studií a jeho cílem je „zachytit aspoň něco z dobového proudění v literatuře, v autorech, v myšlenkách, formách,¹⁰⁵ a to se zaměřením na moravské spisovatele, básníky i prozaiky.

Skácel je zde krátce zmiňován ve studii Milana Uhdeho „O bláznovství dobrém a moudrém“ (studie je obecně o poezii), v níž je (na místě, kde se mluví o Halasově posmrtné sbírce *A co?*) použita mimo jiné tato formulace: „Tvarová destrukce, která zle postihla především stavbu básně a rozdrobila ji skoro v kubistické trsy původního předmětu nebo myšlenky, nezastřela, že tu Halas předjímal mnohou vlastnost budoucího českého verše, a to nejen ražení holubovského, ale i skácelovského.“¹⁰⁶ Je pozoruhodné, že tak krátce po Skácelově „vstupu do poezie“ už je mezi literáty a literárními kritiky používán pojem „skácelovská poezie“.

Skácelovi jsou však v tomto sborníku věnovány také dvě samostatné studie. První z nich je práce Olega Suse „Od moudrosti k ironickému humoru“ (s podtitulem: *O položení básnické tvorby Jana Skácela*).¹⁰⁷ Jde o rozšířenou verzi článku, vydaného původně s názvem „Ironie moudrého Jana Skácela“ v časopise *Plamen*.¹⁰⁸ Studie přináší vynikající kritický rozbor Skácela, hledá paralely s dalšími básníky a reflektuje vývoj Skácelova díla a jeho různých básnických poloh.

Druhým „skácelologickým“ příspěvkem sborníku je studie Františka Tenčíka nesoucí titul „Jednota poezie pro ‚malé‘ a ‚velké‘“.¹⁰⁹ Zde jsou podrobně představeny a rozebrány obě Skácelovy básnické knížky pro děti (v mé práci už charakterizovány výše) a jejich posazení do kontextu Skácelova díla pro dospělé. Studie přináší zajímavé úvahy jejího autora a také několik citací Jana Skácela, jako je například jeho vyjádření vztahu k literárnímu dědictví: „Nepřestanu si hledat svoji formu, ale nebudu ohrnovat nos nad tím, co bylo dobré. Ke klasikům budu chodit kolenačky.“¹¹⁰

V období uvolnění v šedesátých letech Jan Skácel poměrně hodně (na svou dobu) cestuje, a to jak do zemí patřících k tehdejšímu „východnímu bloku“, tak také do zemí

¹⁰⁴ *Cesty k dnešku*. Redigoval Oleg Sus. Vydalo Krajské nakladatelství v Brně, 1964. (edice *Hosta do domu*, svazek 5; náklad 850 výtisků)

¹⁰⁵ *Cesty k dnešku*

¹⁰⁶ *Cesty k dnešku*

¹⁰⁷ *Cesty k dnešku*, str. 167 – 194

¹⁰⁸ *Plamen* IV, 1962, č. 8, str. 95-101, uvedeno in *Cesty k dnešku*

¹⁰⁹ *Cesty k dnešku*, str. str. 195 – 213

¹¹⁰ původně publikováno v rubrice *Co kdo řekl*, *Host do domu*, 1958, č. 6; citováno in *Cesty k dnešku*, str. 206

tzv. „západních“. V srpnu roku 1964 se Skácel jako člen svazové delegace zúčastnil Evropského fóra v tyrolském Alpbachu a v roce 1966 strávil několik dní ve východním Berlíně.¹¹¹ Roku 1967 podnikl dlouhou, třítydenní cestu do severního Vietnamu a Číny¹¹², která výrazně ovlivnila jeho názory a do značné míry i jeho literární tvorbu po návratu. Už po srpnové okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy byl, patrně v říjnu 1968, ve Slovinsku, před Vánocemi roku 1968 podnikl cestu do Itálie (Taormina a Catania na Sicílii, Řím) a zřejmě v červnu 1969 ještě stačil navštívit Norsko.¹¹³

Jak už bylo výše naznačeno, v průběhu šedesátých let narůstá Skácelova kritičnost vůči totalitnímu režimu (stejně, jako rostla v celé společnosti, takže v tomto ohledu se spisovatel nijak nevymyká ze svého okolí). Je jasně patrná například v jeho Recenzi na kanárka, kde je kanárek v kleci přirovnáván k básníkovi a Skácel zde konstatuje: „Bylo mi sympatické, že kanárek odmítá zpívat ve tmě. Když přehodíte přes klec šátek, pták zmlkne. Tohoto způsobu tmářství se užívá ve všech rodinách, které vlastní kanárky. A to tenkrát, když se zpěv stává obtížným.“¹¹⁴

V rozhovoru s Antonínem Liehmem, který se uskutečnil koncem roku 1967, Skácel velmi otevřeně říká: „Já si totiž myslím, že se něco děje. Lidé se probouzejí z letargie. Třeba mladí, studenti. Konečně. Od toho léta mezi ně chodím někdy i několikrát týdně. Stojí to nervy, to se ví. Ale konečně se začalo něco dít. Co my víme, možná že se teď teprve začne dělat socialismus. Je to hodně věc generačního přesunu. Vezměte tu generaci, která po válce moc nepřemýšlela a chtěla prostě dělat. To byla její největší chyba, že dost nemyslela, nekontrolovala sama sebe a činy jiných. (...) S mladou generací to ovšem bude velice dlouhodobá záležitost. Mě strašně zajímá, jak to bude napřesrok, v padesátém roce republiky. Všechny věci jsou zlé jenom, když se o nich dost nemluví, když se názory nesrážejí. Demokracie první republiky je dnes cosi jako tehdy komunismus: něco krásného, zcela nevyzkoušeného... V osmatřicátém roce jsme měli pocit, že všechno shnilo, a po krachu demokracií před Hitlerem to přece nešlo v pětáctýřicátém jenom tak převzít. Ale jak to vysvětlíte, jak to chcete vysvětlovat mladému člověku, po všech jeho zkušenostech? Jenže oni se ptají: Proč jste volili tuhle cestu? A vy musíte odpovídat. Problém mladých je ovšem především problém spoluúčasti. Oni totiž nemají pocit, že se čehokoli účastní. Až teď trochu, trošičku.“¹¹⁵

¹¹¹ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

¹¹² Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

¹¹³ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

¹¹⁴ Skácel: Jedenáctý bílý kůň

¹¹⁵ A. J. Liehm: Generace

Ve zmíněném rozhovoru, který probíhal velmi otevřeně, a nebylo úplně jisté, jestli bude nebo nebude publikován, najdeme také pozoruhodné vyjádření Skácelových názorů na křesťanskou víru a vztah tehdejší mládeže k ní. Už skutečnost, že po téměř dvaceti letech komunistického režimu v Československu je takto veřejně reflektováno náboženství, upoutá na první pohled, a tím spíše, že k němu dochází od autora, který se výslovně označuje za ateistu. Na otázku tazatele ohledně katolicismu na Moravě, kde je tradičně silnější než v Čechách, Jan Skácel odpovídá: „To, čemu se říkalo moravský katolík, je v podstatě bytost nesmírně literární. Mezi mládeží, a tady mám na mysli zase studentskou mládež, však zároveň cítím, že se pro mnohé katolicismus stal přitažlivým. Zdá se mi ovšem, že to není otázka náboženského citu, ta je tu spíš sekundární. Mládeži je sympatické, aspoň v tom, jak se katolicismus projevuje, jak si oni myslí, že se projevuje – že jim podle jejich mínění přináší větší svobodu myšlení, než jim zaručuje komunistická ideologie. Má to mezi mladými mnoho škál, od přímo antikomunistického postoje po lákavost dialogu, který inteligentní část katolického světa dnes vede s marxismem. Zřejmě v naší komunistické ideologii cosi chybí, je tu jakési vzduchoprázdno, které, není-li naplňováno zevnitř, musí být naplněno zvenčí. A nejde tu u mladých vůbec jen o moment citový, je v tom jejich postoji i silný prvek logicistní.“¹¹⁶

Zároveň je v této souvislosti patrná reflexe komunistických procesů z 50. let, která byla jedním z ústředních motivů období „Pražského jara“ (včetně zřizování oficiálních stranických rehabilitačních komisí), když Skácel říká: „Mládež má, jak známo, velký biologický smysl pro spravedlnost. Mnoho katolických spisovatelů bylo vězněno, a to jim nepochybně dodává prestiž. Tím spíše, že, jak se dnes ukazuje, byli mnozí z nich věznění zcela nespravedlivě, nebo přinejmenším tresty, k nimž byli odsouzeni, byly neúměrné, mírně řečeno přehnané. Pro českou literaturu, a vůbec pro českou kulturu, bude asi problém, jak ve státě s jednotnou ideologií najít prostor pro svobodu myšlení a tvorby těchto lidí. Pouštíme se do světového dialogu s křesťanstvím. Bylo by víc než legrační, kdyby ten dialog neexistoval uvnitř a byl jenom pro export. Křesťanství, katolicismus, hodně přitahují mládež především kultivovaností katolické literatury.“¹¹⁷

Tazatel následně konstatuje, že literatura nebude moci obejít lidská svědectví těch, o kterých byla řeč. Skácel na to reaguje takto: „To jistě. Je to nutná, nezbytná očista. Tady jsou komunisté v nevýhodě, protože zavřeli málo svých spisovatelů. Výpovědi musí přijít, a budou pochopitelně velice jednostranné. Tím se budeme například velmi lišit od SSSR, kde byli uvězněni lidé všech názorů, a proto tahle jejich literatura bude také

¹¹⁶ A. J. Liehm: Generace

¹¹⁷ A. J. Liehm: Generace

mnohostrannější. Lidé se vraceli buď zase jako komunisté, nebo se přiklonili nakonec k náboženství, a znám i takové, kteří šli do vězení jako nábožensky myslící a pod náporem té reality víru ztratili.¹¹⁸

Pro Skácela je příznačné, že jej při úvahách o jakémkoliv tématu hned napadají jeho širší souvislosti, a tak pokračuje: „Tohle je vůbec zajímavé. Vezměte třeba takovou realitu, jako je válka. Mnoho lidí v téhle situaci nabude víru v Boha. A jiní ji v téže situaci ztratí. Je to asi tak 1:1. Zvláštní, co? Zdálo by se přece, že je to tak různá reakce. Jenže zřůdnosti jako třeba válka jsou buď pro lidi důkazem, že nemůže být Bůh, tedy princip nejvyšší spravedlnosti, nejvyšší inteligence, nebo zase naopak důkazem, že nad tím vším patrně něco být musí.“¹¹⁹

Tyto pasáže z rozhovoru jsou důkazem o tom, že Jan Skácel o tématu vztahu člověka k víře přemýšlel velmi do hloubky, a jak už bylo výše uvedeno, od autora žijícího mimo křesťanskou tradici (byť s ní ve svém dětství přišel do styku) je to více než překvapivé.

Skácel ovšem v rozhovoru rozebírá svůj pohled na komunistickou stranu i z dalších úhlů pohledu a uvádí zde s nadhledem a ironií sobě vlastní i podrobnosti o svém nepřilíh úspěšném působení v jejích strukturách, k nimž říká: „Průšvihů jsem zažil mnoho. Nasbíral jsem při nich už čtyři partajní důtky s výstrahou. Napřed jsem se jich bál, pak mě začaly nudit a pořád jsem upozorňoval, že tohle je přece poslední trest, a když mám už čtyři, tak to ztrácí logiku. A vždycky jsem se dověděl, že ta poslední byla omyl, že to bylo v situaci, která je překonaná. Jsem strašně zvědavý, jak to bude popáté. Před vyloučením mě ze všeho nejspíš zachránil smysl pro humor.“¹²⁰

Už velmi otevřená kritika režimu ze strany Jana Skácela, především na půdorysu jím vedeného měsíčníku *Host do domu*, přichází v roce 1968 v rámci XV. ročníku tohoto časopisu, a pokračuje i po srpnové okupaci vojsky Varšavské smlouvy. V této souvislosti je příznačné, že ročník XV nekončí jako obvykle 12. číslem v roce 1968, ale přesahuje do roku 1969 ještě čísly 13, 14 a 15. Snad tím chtěla redakce časopisu ten tolik osudový rok 1968 ještě nějakou dobu uchovat, alespoň tímto zvláštním gestem.

Z pozice šéfredaktora časopisu *Host do domu* je Jan Skácel odvolán v březnu roku 1969. Od dubna 1969 se z *Hosta do domu* stává čtrnáctideník a jeho šéfredaktorem je jmenován Jan Trefulka. Skácel je ovšem stále předsedou redakční rady a vedoucím rubriky *poezie*¹²¹ (jinde je ovšem uváděno, že byl už jen „externím spolupracovníkem pro

¹¹⁸ A. J. Liehm: *Generace*

¹¹⁹ A. J. Liehm: *Generace*

¹²⁰ A. J. Liehm: *Generace*

¹²¹ Skácel, ed. Opelík: *Květy z nahořklého dřeva*

poezii¹²²). Do konce roku 1969, tedy v XVI. ročníku časopisu, vyjde celkem 19 čísel a Jan Skácel v nich pokračuje ve svých malých recenzích, jejichž tématické rozpětí je velmi široké.

Také v ročníku XVII, vycházejícím roku 1970, Skácel nadále publikuje, a je třeba říct, že jeho malé recenze z této doby jsou stále více lyrické, mytické a čím dál tím více se přibližující ke stylu jeho poezie. A jak krásně uvádí Zdeněk Kožmín: „Skácel je ve svých recenzích stále křehčí, jako by se proti brutalitě a cynismu chtěl bránit zcela opačnými zbraněmi.“¹²³

V roce 1970 po vydání 8. čísla XVII. ročníku je vydávání časopisu ukončeno úplně. Skácelovi následně přichází z nakladatelství Československý spisovatel úřední oznámení, datované dnem 26. května 1970: „Český úřad pro tisk a informace rozhodnutím ze dne 30. dubna 1970 uložil, aby až na další se upustilo od vydávání časopisu Hosta do domu. Jako poslední vyšlo číslo 8 ročníku 1970. Jako důsledek tohoto rozhodnutí vypovídáme ke dni 30. června 1970 dohody o pracovní činnosti uzavřené s Vámi dne 1. ledna 1969 a 3. února 1969, v nichž byla vymezena Vaše činnost v redakci Hosta do domu.“¹²⁴

¹²² Kožmín: Skácel

¹²³ Kožmín: Skácel

¹²⁴ citováno in Kožmín: Skácel

2.5: období let 1970 až 1981

Je studánka a plná krve
a každý z ní už jednou pil
a někdo zabil moudivláčka
a kdosi strašně ublížil

A potom mu to bylo líto
a do dlaní tu vodu bral
a prohlížel ji proti světlu
a moc se bál a neubál

A držel ale neudržel
tu vodu v prstech bože můj
a v prázdném lomu kámen lámal
a marně prosil: kamenuj

A prosil ale neuprosil
a bál se ale neubál
a studánka je plná krve
a každý u ní jednou stál

(Píseň o nejbližší vině)

Sedmdesátá léta znamenají pro Jana Skácela, který nejenže přišel o svou milovanou práci v redakci Hosta do domu, ale bylo mu zároveň poté, co byl vyloučen v lednu roku 1970 z Komunistické strany Československa, znemožněno vydávání sbírek básní a publikace v jakýchkoliv médiích, období kritického existenčního nedostatku. Výstižně to glosuje on sám, když si do sešitu poznamenává: „Nikdy jsem neměl dost peněz, abych si za ně mohl opatřit to, po čem jsem toužil. Dnes jich nemám ani tolik, abych si mohl opatřit to, co nutně potřebuji.“¹²⁵

¹²⁵ citováno in Kožmín: Skácel

Někteří autoři uvádějí, že Jan Skácel, než aby šel pracovat na nějaké podřadné místo, se raději uchýlil k „hrdému nuzování“¹²⁶. S tím ale kontrastuje zcela opačná (a k jeho naturelu zřejmě bližší) verze jeho postoje k zaměstnání „mimo svůj původní obor“, tak, jak ji uvádí jeho manželka Božena a potvrzuje ji ve své knize i francouzská literární historička Roselyne Chenu – že se totiž usilovně snažil získat jakoukoliv práci, třeba i v dělnických profesích, ale neúspěšně. V této době mu byli záchranou dobří přátelé, kteří Skácelovým opakovaně pomáhali, a to nejen přímou materiální podporou, ale i tím, že Skácelovi umožňovali, aby pod pseudonymy a cizími jmény mohl alespoň někdy něco vydat a tak si zajistit živobytí.

V některých případech s ním ještě instituce podepisují smlouvy na vytvoření nějakého díla, které jsou ale následně vypovězeny. Jiří Opelík například uvádí, že Jan Skácel „ve druhé polovině roku 1970 pobíral stipendium Českého literárního fondu na dokončení sbírky Stracholam. Smlouvou z 9. 1. 1970 zavazovalo se nakladatelství Československý spisovatel vydat tuto sbírku v roce 1971, dopisem z 30. 12. 1973 však tuto smlouvu vypovědělo.“¹²⁷ Stejný osud potkal také některé překlady, které si nakladatelství objednala, Skácel je uskutečnil a následně byla hotová práce vydavatelstvími odmítnuta.

Ke špatné hmotné situaci (která k nim ovšem možná také přispěla) se přidávají zdravotní potíže Jana Skácela. Již dříve trpěl žaludečními vředy, k nim se začínají projevovat další nemoci, a proto musel opakovaně do nemocnice a na léčení do lázní. Byl vyslýchán a sledován Státní bezpečností, která na něj vedla svazek nejdříve pod označením „prověřovaná osoba“, později dokonce přeřazený do kategorie „nepřátelská osoba“. Stejně jako pro mnoho (nejen) umělců v této době pro něj muselo být velmi hořké zjištění, že řada bývalých přátel a známých se začíná kontaktu s ním ze strachu vyhýbat (dostat „závadné“ osoby postupně do naprosté izolace byla hojně využívaná taktika Státní bezpečnosti), na druhé straně se však v jeho životě objevují přátelé noví, hlavně mezi výtvarníky. Čím dál častěji je také kontaktován svými čtenáři.

Setkává se také s už výše zmíněnou francouzskou literární historičkou Roselyne Chenu, která se v šedesátých a sedmdesátých letech podílela na činnosti Mezinárodní společnosti pro svobodu kultury, v níž měla na starosti zejména Nadaci vzájemné intelektuální pomoci. Posláním této nadace byla podpora kontaktů (včetně materiální pomoci) se spisovateli, překladateli, vědci i dalšími lidmi z perzekuovaných intelektuálních kruhů v totalitních režimech, a to nejen ve sféře tehdejšího sovětského bloku ve střední

¹²⁶ tento údaj je možno najít například v předmluvě Pavla Šruta „Odtajněný Jan Skácel“ ke knize Pohádky z Valašského království

¹²⁷ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

a východní Evropě, ale také ve Španělsku, Portugalsku a v Řecku. Paní Chenu ve své nesmírně zajímavé knize *Žít svobodně je umění*, která představuje autorčiny téměř neupravované deníkové záznamy ze čtyř cest do Československa v letech 1969 až 1980, na své setkání s Janem Skácelem, které se uskutečnilo v neděli 5. listopadu 1972, vzpomíná takto: „V hotelu na mě čekají Adolf Kroupa, Jan Skácel a pan J. (...) Kroupa je růžový a buclatý: důchod mu svědčí. (...) Naproti tomu Jan Skácel hyne hladu. Jeho časopis byl zakázán, sám je v karanténě (jeho objednaný překlad Oidipa byl nakonec odmítnut) a žije z milosrdenství přátel. Po roce hledání doufá, že sežene zaměstnání pomocného dělníka podobně jako Pokorný. (...)

Dvě hodiny se procházíme ve starých ulicích Brna. Mí tři mušketýři, kteří přečetli vše, co mohli, ze Solženicynova díla a sledují zprávy Rádia Vídeň, mi říkají o inkoherenci propouštění z práce, o výlučně telefonickém odmítání proseb, které by se normálně konstituované bytosti zdály být běžné a oprávněné, o absenci logiky v odstraňování intelektuálů či kompetentních činitelů.

Jan Skácel je kategorický a na mou otázku odpovídá bez váhání: „Západní tisk musí kritizovat a nedělat žádné kompromisy.“ Fascinuje mne: jeho opásaný béžový gabardén, jeho černé brýle, jeho husté obočí, jeho shrbená a rychlá chůze mu propůjčují siluetu sportovního šampióna, která kontrastuje s jeho zjevným klidem a stoickým humorem. Ačkoliv nemá pas ani obživu, neochvějně píše do šuplíku. Někdy v noci tajně přijímá návštěvy spisovatelů ze „spřátelených zemí“ (a dokonce i ze Sovětského svazu), jejichž delegace jsou výslovně odrazovány od setkání s ním. Co se týče západních spisovatelů, ani on ani jeho přátelé se s nimi nikdy nevidají. „Žádný francouzský spisovatel sem už nejezdí. Jezdili by, jen kdyby jim byly propláceny veškeré náklady,“ upřesňuje Kroupa.

Moravská kuchyně i vína přicházejí vhod: dávají zapomenout na neutěšenost míst a trochu umenšují melancholii slov Skácela, jenž mi – sám bývalý komunista – také říká o nátlaku, který strana vyvíjí na mladé, o dvojitým smyslu slov („Jsou různé svobody, podle toho, na koho se v řeči obracíte.“), o absolutní nutnosti mít dvojí tvář, což způsobuje stále více neuróz a schizofrenií.

Drahý Jan Skácel... Je ze všech nejhudší, a přesto když se loučíme před hotelem, mi mlčky, skryt za svými tlustými černými brýlemi, podává tři růžičky, které právě koupil od staré květinářky.¹²⁸

Je třeba říct, že v tomto nelehkém období měl Skácel obrovskou oporu ve své manželce Boženě. Ta je zmiňována v mnoha publikacích i televizních dokumentech o něm,

¹²⁸ Roselyne Chenu: *Žít svobodně je umění*, copyright 2007, Vojtěch Ripka – Jitro, Praha 2007, přeložil Matěj Turek, doslov Jan Vladislav, citovaný text je na stranách str. 232 – 233a 235 – 236

uvádí to například básníkův bratr Petr Skácel v pořadu *Růžemi navštívený* nebo paní Věra Mikulášková v dokumentu *Sedm slov Jana Skácela*.¹²⁹ Jeho žena pracovala již od roku 1952 na odboru kultury Národního výboru města Brna, nejdříve v pozici tajemnice, později ve funkci inspektorky kultury. Od počátku 60. let dostávala často různá stranická vyznamenání za vynikající stranickou práci (mimo jiné za kulturní a osvětovou činnost mezi romskými dětmi). Překvapivé však je, že po roce 1970, kdy byl její manžel vyloučen z KSČ, nejenže o své zaměstnání nepřišla a mohla navíc zůstat také v komunistické straně (podle její stranické legitimace v ní byla minimálně ještě v roce 1979), ale byla i nadále oceňována v rámci různých oficiálních příležitostí, jak o tom svědčí množství dokladů uchovaných v pozůstalosti Skácelových. Zajímavý je také kádrový posudek paní Skácelové ze 70. let, podepsaný předsedkyní ZO KSČ a vedoucím OK NVmB, kde je mimo jiné uvedeno: „Pro výkon její funkce je charakteristický její obětavý vztah k práci, hluboký zájem o problematiku kultury a osvěty, široká znalost agendy odboru a zařízení řízených NVmB i lidí pracujících v kultuře. Je dlouholetou uvědomělou členkou a funkcionářkou KSČ. Práce na odboru kultury i ve straně se stala neoddělitelnou součástí jejího života. Proto velmi intenzivně prožívá krizové jevy, ke kterým ve stranickém životě dochází. Její kritické připomínky jsou vždy konstruktivní, motivované touhou prokázat co nejrychleji převahu socialistického zřízení. Opravdovost jejího socialistického přesvědčení je zárukou citlivého, ale zásadového přístupu k řešení otázek stranické kulturní politiky. V kolektivu pracovníků usiluje vždy o jednoznačné vyjasnění osobních vztahů a politických postojů a stanovisek.

Postoje v letech 1968-69 nebyly v rozporu s politikou ÚV KSČ zvoleného v dubnu 1969 a svým jednáním se nezpronevěřila proletářskému internacionalismu.“¹³⁰

Tento rozpor mezi postojem režimu vůči Janu Skácelovi a vůči jeho manželce vzbuzuje údiv a není zcela jasné, jaká byla příčina tohoto stavu. Na druhou stranu je třeba říci, že s problémy, zřejmě tedy plynoucími spíše z „klatby“ jejího muže, než z jejích vlastních postojů, se setkávala také. V rozhovoru z roku 1997 na období, kdy se Skácel ocitl tzv. „na indexu“, vzpomíná takto: „Když mu zakázali publikovat, měla jsem strach, že ho to zabije. Literaturu skutečně miloval.“ Tazatel následně položí otázku: „V té době jste pracovala v kultuře, nešikanovali vás?“ a paní Bo (jak ji vznešeně tituloval František Halas) na ni odpovídá: „Užila jsem si své. Ráno v pět hodin nám třeba zazvonil výhružný telefon a ve sluchátku jsem slyšela: Ty svině, už se oblíkáš do práce? Mnozí se mi ale spíš

¹²⁹ Oba dokumenty vznikly v produkci České televize, režisérem pořadu *Růžemi navštívený* z roku 1995 je Jiří Vanýsek, dokument *Sedm slov Jana Skácela* natočil Rudolf Chudoba v roce 2007.

¹³⁰ archiv rukopisné pozůstalosti, Moravské zemské muzeum v Brně, oddělení dějin literatury

snažili ze všech sil pomoci. Třeba v zoologické zahradě zbyly nějaké peníze z nevyužitého půlúvazku, tak je poslali mně. Někdy se také stalo, že nám neznámí dávali peníze pod dveře. Nedivte se. Sejt se s námi, to by se státní policii nelíbilo.“ Další otázka zní: „Nebál se o vás váš manžel?“ a paní Skácelová vysvětluje: „Někdy míval zvláštní citění. Známi nám půjčili v jižních Čechách chalupu a on najednou řekl: „Boženko, sbal batohy. Musíme rychle pryč. Něco by se mohlo stát.“ A k takovým chvílím nedocházelo jenom ojedinele. Jeho psychiku to dost poznamenalo. Jak už jsem ale řekla, dobráci se nám snažili pomoci. Kde nebyl Janův rukopis čitelný, upravoval pohádky pro Albatros nebo psal pro Laternu Magiku. Moc mě mrzí, že se uznání dočkal až na konci svého života, když byl nemocný.“¹³¹

Jak už jeho manželka naznačila, Jan Skácel se, mimo opakovaných pokusů uplatnit se třeba i v dělnickém povolání, aktivně snažil vytvářet si vlastní literární příležitosti. Například navrhl nakladatelství Albatros sepsání „neakademických dějin“ české literatury, který byl vedením Albatrosu přijat (v dopise z 11. 1. 1971), nakonec ale z projektu sešlo. Především však nepřestává psát další a další básně, které vycházejí v samizdatových vydáních nebo v exilových nakladatelstvích – takto vyšla sbírka čtyřverší Chyba broskví v domácím samizdatu v roce 1975 a v Torontu ve vydavatelství Sixty-Eight Publishers (založeném Josefem Škvoreckým a jeho manželkou Zdenou Salivarovou) v roce 1978. Následovala další sbírka čtyřverší s titulem Oříšky pro černého papouška, která je v samizdatu publikována roku 1976 a vychází také časopisecky v roce 1980 v Paříži ve Svědectví, vydávaném Pavlem Tigridem. Stejně tak části dalších později oficiálně vydaných sbírek vycházejí v samizdatové produkci, v maličkých nákladech ručně psaných nádherných bibliofilských vydání nebo v opisech všeho druhu – to platí pro básně následně zařazené do sbírek Talisman, Dvanáct sonetů pro starou lásku, Nepatrné requiem a Tratidla.

V sedmdesátých letech také Jan Skácel spolupracuje s divadlem, které však jeho tvorbu nesmí označovat básníkovým jménem a cokoliv, co Skácel přivede na svět, tak musí zaštitit někdo jiný. Z jeho prací čerpá především Divadlo pracujících v tehdejší Gottwaldově (dnes Městské divadlo ve Zlíně) a brněnská divadla. Počátek této tvůrčí spolupráce začíná ve hře Erika Kraga nesoucí jméno Balada o Hilébi, která měla svou premiéru v gottwaldovském divadle dne 26. 3. 1972 a Skácel pro ni napsal text Písně o zamrzlé lodi (autorem hudby na Skácelova slova je Zdeněk Pololáník). Už rozsáhlejším Skácelovým vkladem je nový kompletní překlad Sofoklovy hry Vladař Oidipus, kdy

¹³¹ http://brnensky.denik.cz/rozhovor/rozhovor_skacelova_20071107.html, článek s názvem „Život je velká legrace, ale občas zabolí, tvrdí Božena Skácelová“

ovšem byl pod hrou podepsán jen její režisér Milan Pásek – v programu bylo uvedeno „s použitím doslovného převodu originálu a dostupných básnických překladů textově a dramaturgicky připravil Milan Pásek“.¹³² Tato hra měla premiéru v brněnském Divadle bratří Mrštíků dne 27. 1. 1973 a v Divadle pracujících v Gottwaldově pak v roce 1974. Dále Skácel přeložil hru Mariana Pinedová, jejímž autorem je Federico García Lorca; tento překlad svým jménem zaštitil básník Josef Suchý, hra měla premiéru v Divadle bratří Mrštíků v Brně dne 17. 11. 1973 (následně vydala DILIA v Praze roku 1974).¹³³

Během sedmdesátých let začínají čím dál více vycházet v různých jazycích překlady Skácelova díla. Nejrozsáhlejší jsou překlady jeho poezie do němčiny, jejichž autorem je překladatel Reiner Kunze.

V této době jako jednu z věcí, která ho silně trápila, pociťuje Skácel skutečnost, jak autoritativní režim s lidmi v něm žijícími manipuluje. Tento problém vyjadřuje ve svém zápisku dne 2. dubna 1976 do sešitu takto: „Můj příběh byl někde a někým vymyšlen. A teď je potřeba jej naplnit. Jejich potřeba, nikoliv moje. A toho se bojím. Někdo naplňuje můj příběh a já jsem si ho nevymyslel.“¹³⁴ A ještě jeden z jeho drobných postřehů výstižně reflektuje situaci v české literatuře v době tzv. normalizace slovy: „Přišel mor na básníky. Bylo by ponižující, kdyby jen slepičí.“¹³⁵ Tento citát zároveň dokládá, že přes veškeré těžkosti jej neopouštěla ironie a humor, byť často velmi hořký.

V této nelehké době Janu Skácelovi také umírá jeho otec Emil (roku 1975) a jeho přítel Oldřich Mikulášek se po nehodě z roku 1967, jejíž následky si nesl do konce života, potýká s vážnými zdravotními obtížemi.

¹³² Kožmín: Skácel

¹³³ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

¹³⁴ citováno in Kožmín: Skácel

¹³⁵ citováno in Kožmín: Skácel

2.6: období let 1981 až 1989

Potom se opřel o žízeň
a prosil
aby nepřestala
A obával se toho mála
Bál se jak dítě
Moc se bál

A kde se vzala tu se vzala
stařenka smrt se přištrachala
s hliněným džbánem
svěží vody

A on se napil
Popel dní
opláchl ze rtů
všechnu trýzeň
tím douškem smyl
a nenechal
si vůbec nic

Už ani žízeň

(Uspávanka)

V rámci obecného, i když zprvu jen velmi mírného, uvolnění společenských poměrů bylo na počátku 80. let Skácelovi povoleno znovu vydat sbírku básní. Tuto významnou přelomovou událost si do svých poznámek zaznamenal slovy: „Když dovolili, aby mně po dvanácti letech vyšla knížka, kladli tuto podmínku: nesmí být smutná.“¹³⁶

¹³⁶ citováno in Kožmín: Skácel

Těžko říct, jestli se zmíněnou podmínku podařilo splnit, každopádně však v roce 1981 Janu Skácelovi v brněnském nakladatelství Blok vychází sbírka básní se symbolickým a zároveň mýtickým názvem Dávné proso. O vydání tohoto díla se velmi zasloužili Zdena Záborská a Josef Suchý ze zmíněného nakladatelství.¹³⁷

Poměrně brzy tuto knihu následují ještě sbírky Naděje s bukovými křídly, která se objevila v knihkupectvích v roce 1983 a zahrnuje jeho už dříve v samizdatu a exilu vydané soubory stovky čtyřverší Chyba broskví a Oříšky pro černého papouška, dále Odlévání do ztraceného vosku, které básník vypustil do světa roku 1984, a konečně Kdo pije potmě víno, která se ke čtenářům dostává v roce 1988.

Osmdesátá léta jsou pro Skácela také dobou pokračující intenzivní spolupráce s několika divadly, která mu byla umožněna díky pomoci několika přátel. Přesto, že režim „zkusmo“ povolil nové vydávání básnických sbírek, plná účast na veřejném životě ve formě „podpisu“ pod divadelní hrou by na něj alespoň zpočátku byla příliš velké sousto, proto je Skácelův první počín v tomto směru, autorství textů písní pro představení Sněhová královna v Laterně magie, anonymizován použitím pseudonymu František Raný (což bylo jméno Skácelova dědečka). Jako autor díla je u DILIA uveden Jan Zábřana, který tak za představení dostával pravidelně autorské honoráře a ty Skácelovi posílal.¹³⁸

Je však třeba zároveň říct, že na rozdíl od mnoha jiných autorů (kteří z toho, jak svým pseudonymem režim „převezli“, cítili jisté uspokojení) Skácel svou anonymitu snáší velmi těžce.¹³⁹

Jak 80. léta postupovala, začala už ovšem další divadla, s nimiž Jan Skácel spolupracoval dlouhodobě, uvádět na svých programech jeho jméno oficiálně. Tak byl v Brně ve Státním divadle (dnes Mahenovo divadlo, nebo také Národní divadlo Brno) nabídnut publiku ve dvou dnech, 25. a 28. května 1984, Skácelův překlad Vladaře Oidipa spolu s Kunderovým překladem Antigony – představení neslo název Oidipus/Antigona. V programu k tomu představení Skácel odpovídá na otázku, proč si vybral právě Oidipa: „Sofoklova hra o Oidipovi mne fascinuje. V této tragédii dovedl antický básník lidskou bytost do krajnosti lidské ctižádosti i lidské bídy, aby nakonec zahrnul člověka nesmírným soucitem a soustrastí. Drama klade otázku svobody a ptá se, jsou-li lidé pány svých osudů, anebo podřízeni slepé nutnosti. Zatímco ti, kteří vidí, jsou zaslepeni, moudrý slepec

¹³⁷ Kožmín: Skácel

¹³⁸ viz úvodní slovo Mileny Honzíkovej (dramaturgyně Laterny Magiky) ke knize Jan Skácel: Na koni páv a smrt a moruše (v studánce voda živá) – příležitostný tisk k básnickým nedožitým sedmdesátým pátým narozeninám, k vydání připravil Jiří Opelík. Blok, Brno, 1997, vydáno ve spolupráci se Společností Jana Skácela a s Nadací Jana Skácela

¹³⁹ Kožmín: Skácel

Teiresias vidí. A Oidipus prohlédne teprve, až se zbaví zraku. Tuto krásnou a smutnou metaforu jsem vždycky obdivoval.“¹⁴⁰

Dále Skácel (spolu s režisérem Aloisem Hajdou) scénicky a jazykově upravil Čapkovu hru Loupežník, kterou zařadilo do programu Mahenovo divadlo dne 24. 10. 1986 (ve Zlíně se pak jeho premiéra konala až po revoluci, dne 10. 11. 1990).¹⁴¹

Následně byl v brněnském Divadle bratří Mrštíků premiérově představen Skácelův překlad legendární klasické hry Lišák Pseudolus, kterou napsal římský autor Titus Maccius Plautus, dne 25. 10. 1986. Tatáž hra byla uvedena v premiéře dne 29. 11. 1986 v Divadle pracujících v Gottwaldově, kde byl v programu také „přiznán“ její skutečný autor: „překlad a volná úprava Jan Skácel“. Zde se Skácel i zúčastnil zkoušek a svůj překlad při nich ještě dotvářel, nově pro představení ještě napsal Píseň o palmě.¹⁴² Kožmín uvádí, že „je řada svědectví o tom, jak intenzivně Skácel prožíval zlínskou premiéru Lišáka Pseudola“.¹⁴³

Svůj překlad Sofoklova Oidipa Skácel dále dotvářel a obohacoval a dalo by se říct, že jej čím dál více přizpůsoboval „obrazu svému“. Novou verzi jeho překladu poté použilo ve svém představení Vinohradské divadlo v Praze, které u něj výstižně uvádí: „Přebásnil Jan Skácel“. Jovan Hrstič v programu k této hře, která měla premiéru v divadelní sezóně 1987/1988 o jeho překladu napsal: „Svůj bohatý plastický jazyk a koncizní verš dal Jan Skácel do služeb divadla dvakrát. Přeložil Sofoklova Oidipa (uveden spolu s Brechtovou Antigonou ve Státním divadle v Brně r. 1984) a Plautova Pseudola. Jeho setkání s Oidipem bylo osudové. Po létech práce na překladu odevzdal Divadlu na Vinohradech další verzi, která není pouhým překladem, ale novou a výraznou interpretací Sofoklova textu nesoucí pečeť básnickovy osobnosti a doby, kterou žijeme.“¹⁴⁴

Premiéry Oidipa ve Vinohradském divadle se Skácel osobně zúčastnil a představení režiséra Jaroslava Dudka, v němž hrál Radoslav Brzobohatý roli Teiresia a Jaromír Hanzlík úlohu Oidipa, pro něj bylo silným zážitkem.

Dále se na divadelní „prkna, jež znamenají svět“ dostaly bez Skácelova vlastního přičinění některé jeho básně. Scénickou montáž ze Skácelových veršů nazvanou Na dávném prosu připravila Eva Tálská v brněnském Divadle Na provázku v roce 1985 a jeho báseň pro děti Uspávanka s Hokusajem zdramatizoval Zbyněk Vybíral, dal jí titul Vrabeček na rýžovém zrnku, dílko vzniklo zřejmě roku 1989.

¹⁴⁰ citováno in Kožmín: Skácel

¹⁴¹ Kožmín: Skácel

¹⁴² Kožmín: Skácel

¹⁴³ Kožmín: Skácel

¹⁴⁴ citováno in Kožmín: Skácel; zvýraznění autorka

Kromě realizovaných představení s Janem Skácelem podepsala na počátku 80. let smlouvu na vytvoření předlohy k představení České pohádky Laterna Magika. Po „tajné“ spolupráci na představení Sněhová královna tentokrát zkusili uvést básníka pod vlastním jménem a DILIA smlouvu přijala. Jan Skácel k tomuto představení napsal námět a následně první verzi literárního scénáře. Milena Honzíková, dramaturgyně Laterny Magiky, k tomu uvádí, že „do dalšího stadia se práce z nejrůznějších subjektivních i objektivních příčin nedostala, nicméně vzniklo dílko, které do celkového obrazu Skácelovy tvorby určitě patří.“¹⁴⁵

Zachovaný původní scénář tak byl vydán až v roce 1997 pod názvem Na koni páv a smrt a moruše, v studánce voda živá.¹⁴⁶ Kniha obsahuje podrobně rozepsané představení, skládající se ze vstupu, 14 obrazů a rozloučení, a to včetně poznámek, písní a básní. Scénář je datován k březnu roku 1982, jeho strojopis zahrnoval 30 stran, předcházela mu šestistránkový námět. Poté, co byl scénář „uložen k ledu“, pro něj napsané básnické texty (kromě jednoho) Jan Skácel začlenil, s většími nebo menšími úpravami, do svých dalších sbírek.¹⁴⁷

Skácelovo divadelní působení krásně charakterizoval Zdeněk Kožmín, když napsal: „Skácelovu součinnost s divadlem nelze hodnotit pouze jako příležitost „zakázaného člověka“ si vydělat peněz na obživu, ale šlo o možnost kulturní práce, o možnost realizovat se společensky, vstoupit do kontaktu s tvůrčími osobnostmi.“¹⁴⁸ K tomu je možné dodat, že pro mnoho autorů ve všech obdobích s panujícími totalitními režimy byla nutnost hledat nové cesty, jak se dostat ke svému publiku, vlastně tak trochu „z nouze ctností“ – zároveň jim ale pomáhala rozšiřovat tvůrčí obzory a tak ve svém důsledku byla nakonec jak pro spisovatele samotné, tak pro národní kulturu a její příjemce velkým přínosem.

Skácelovým nakonec nesplněným přáním bylo, jak uvádí později v jednom rozhovoru režisér Alois Hajda, přebásnit tragédii Hamlet – doslova prý uvedl, že by chtěl „namáčet do Shakespearova inkoustu“.¹⁴⁹ Bylo to ovšem v době, kdy jeho jméno ještě nebylo možné oficiálně uvádět, a nenašel se nikdo, pod jehož jménem by bylo možno překlad vydat. Zdeněk Kožmín dále napsal, že se mu Skácel svěřil se svou touhou přebásnit Komenského dílo Labyrint světa a ráj srdce, to však neudělal díky tomu, že považoval za nesplnitelnou svou podmínku, aby pak při vydání byly otištěny oba texty

¹⁴⁵ úvodní slovo Mileny Honzíkové ke knize Jan Skácel: Na koni páv a smrt a moruše (v studánce voda živá)

¹⁴⁶ Jan Skácel: Na koni páv a smrt a moruše (v studánce voda živá) – příležitostný tisk k básnickovým nedožitým sedmdesátým pátým narozeninám, k vydání připravil Jiří Opelík. Blok, Brno, 1997, vydáno ve spolupráci se Společností Jana Skácela a s Nadací Jana Skácela

¹⁴⁷ Jan Skácel: Na koni páv a smrt a moruše (v studánce voda živá)

¹⁴⁸ Kožmín: Skácel

¹⁴⁹ citováno in Kožmín: Skácel

(tedy původní Komenského a nový Skácelův) vedle sebe.¹⁵⁰ Je velká škoda, že se do obou těchto textů Skácel vůbec nepustil a předem „si je zakázal“, protože jeho interpretace obou těchto klasických děl by nepochybně byla jedinečným, originálním ztvárněním nestárnoucích literárních pokladů.

Během osmdesátých let Jan Skácel vydává také celkem tři knihy básní pro děti. První z nich nese titul *Uspávanky*, je určena dětem od pěti let a vydalo ji v roce 1983 nakladatelství Albatros. Jedná se o cyklus 19 uspávanek (dvě z nich jsou psány formou poezie v próze), delších lyricko-epických skladeb. Některé z nich jsou postaveny na tradičních motivech, ve většině však najdeme zcela originální námět plný fantazie a barev, velmi blízký dětskému světu naplněnému radostí. Všechny uspávanky jsou typicky „skácelovské“, kouzelné a nádherné. Některé z nich vycházejí z představení Sněhová královna, jiné byly ještě před knižním vydáním publikovány v časopisech, báseň *Děšť*, vloženou do *Uspávanky* s básníkem, Skácel později rozšířil a použil ve své sbírce *A znovu láska*.¹⁵¹

Další knihou pro děti je sbírka *Kam odešly laně*, publikovaná v roce 1985, kterou Skácel napsal na motivy pastelů (malovaných technikou „máčeného francouzského pastelu na mokřím ručním papíře“) z pozůstalosti Josefa Čapka¹⁵², konkrétně souboru obrázků s tematikou hrajících si dětí.¹⁵³ Básně v něm jsou veselé, jazykově pestré, vypointované, plné tajemství a hravosti.

Na toto dílo navázala další sbírka na motivy obrázků Josefa Čapka, tentokrát se jednalo o vyobrazení zvířat, knížka dostala jméno *Proč ten ptáček z větve nepadne* a byla vydána roku 1988.¹⁵⁴ Zde Skácel z jednotlivých kreseb zvířátek vytvořil ucelený soubor, zarámovaný navíc postavami dvou dětí, které knihu otevírají a zavírají, těmito dětmi jsou Honzík (Skácel?) a Alenka (Čapková). Tím, že jsou kresby statické a téměř bez děje, dostala velký prostor Skácelova fantazie a opět zde najdeme veselou hru se slovy a výrazné pointy. Jak uvádí v předmluvě Jiří Opelík, je tu „znovu fascinující souhra a dialog dvou velkých umělců čistého srdce, vedený přes propast času“.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Kožmín: Skácel

¹⁵¹ Jan Skácel: *Uspávanky*. Albatros, Praha, 1983 (pro děti od 5 let)

¹⁵² Josef Čapek nakreslil dva cykly těchto pastelů, oba byly zveřejněny na výstavě v roce 1935. K prvnímu z nich napsal básně František Hrubín (kniha *Modré nebe*, 1948), druhý cyklus byl veřejnosti prakticky neznámý, dokud nebyl v roce 1981 představen Skácelovi v opuštěném Čapkově ateliéru.

¹⁵³ Josef Čapek, Jan Skácel: *Kam odešly laně*. Albatros, Praha, 1985; další vydání: Euromedia Group – Knižní klub, Praha 2004 (upravená grafika)

¹⁵⁴ Josef Čapek, Jan Skácel: *Proč ten ptáček z větve nepadne*. Albatros, Praha, 1988; další vydání: Albatros, Praha, 1997

¹⁵⁵ předmluva J. Opelíka; Josef Čapek, Jan Skácel: *Proč ten ptáček z větve nepadne*

Přestože už v osmdesátých letech Skácel může publikovat pod vlastním jménem, je třeba říct, že vztah režimu k jeho osobě provázejí neustálé výkyvy. To se projevilo například v okolnostech, které znemožnily vydání jeho souboru básní Druhá Tratidla, který v roce 1984 poskytl vydavateli, ten jej však následně musel v roce 1985 stáhnout z programu, protože se pro Skácela poměry opět přitvrdily.¹⁵⁶ Tato skutečnost, a zároveň také velmi malé náklady oficiálních vydání jeho sbírek, jsou důvodem, proč jeho díla i v průběhu 80. let vycházejí nadále také v samizdatové produkci. Takto vyšel například soubor všech malých recenzí, publikovaných v Hostu do domu od listopadu 1963 do dubna 1970; bez autorovy účasti jej v Brně připravil Stanislav Homola (přibližně v letech 79-80), v nákladu 500 exemplářů pak v Praze za finance Jazzové sekce zařídil jejich tisk Joska Skalník (zhruba léta 83-84)¹⁵⁷

V této době umírá několik jeho přátel, což Skácela silně zasáhlo. Dne 13. července 1985 zemřel Oldřich Mikulášek, jeden z jeho nejbližších souputníků, který podobně jako Skácel mohl po celá 70. léta publikovat pouze v samizdatu a teprve po roce 1980 mu opět směly oficiálně vyjít nové sbírky básní. Dne 21. ledna 1986 během pohřbu Jaroslava Seiferta v Kralupech nad Vltavou byl Jan Skácel požádán, aby pronesl smuteční řeč.¹⁵⁸

Skácelovo vlastní zdraví se stále více zhoršuje, trápí jej rozedma plic (k níž nepochybně přispělo to, že byl po celý život velmi silný kuřák), v únoru a březnu roku 1986 se léčil v Lázních Jeseník.¹⁵⁹

Dne 9. května 1987 přichází ocenění ze zahraničí – Skácel je zvolen dopisujícím členem Bavorské akademie krásných umění.¹⁶⁰ V témže roce, konkrétně dne 7. 11. 1987¹⁶¹, je mu konečně (po vlekcoucích se peripetiích) přiznán starobní důchod.¹⁶² V červnu roku 1989 přichází po mnoha letech ocenění jeho tvorby i „na domácí půdě“: nakladatelství Albatros mu udělilo cenu za rok 1988 v oblasti původní literatury pro děti a mládež za jeho sbírku Proč ten ptáček z větve nepadne.¹⁶³

V roce 1989 byl Jan Skácel vyznamenán dvěma uznávanými evropskými literárními cenami. Nejdříve to 10. června 1989 byla německá Petrarcova cena, kterou převzal v Itálii, v toskánském městě Lucca¹⁶⁴. Na cestu do Itálie se básník, i když už byl značně nemocný,

¹⁵⁶ Opelík, ediční poznámka ke knize Skácel: Básně I

¹⁵⁷ Skácel, ed. Opelík: Třináctý černý kůň

¹⁵⁸ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

¹⁵⁹ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

¹⁶⁰ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

¹⁶¹ opět jeden z opakujících se datumů: jde o výroční den úmrtí jeho otce a ve stejný den o dva roky později zemře také Jan Skácel

¹⁶² Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

¹⁶³ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

¹⁶⁴ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

velmi těšil – ve Florencii ovšem byla v té době zrovna smogová situace, takže zde měl velké dýchací problémy. Přesto v něm cesta zanechala velký dojem, překvapil ho zejména rakouský spisovatel Peter Handke, který při předávání ceny Skácelovo dílo představil a interpretoval je „v kontextu traklovském a mozartovském“.¹⁶⁵ Skácel byl udiven tím, jak dobře jeho poezii Handke pochopil, přestože měl k dispozici jen omezené množství jeho básní, které vyšly v německém překladu.

Když se následně Skácel dozvěděl, že jej Slovinská spisovatelská obec vybrala jako laureáta mezinárodní ceny Vilenica (cena Svazu slovinských spisovatelů¹⁶⁶) a pozvala jej na zářijové předávání tohoto ocenění, byl už na tom zdravotně velmi špatně a dlouho zvažoval, zda se má vůbec na tuto cestu vydat.¹⁶⁷ Na rozdíl od cesty do Itálie, kam letěl letadlem, bylo do Slovinska nutné jet mnoho hodin autem. Nakonec se ovšem k cestě odhodlal. Autem jej vezl slovinský překladatel Andrej Rozman a jako doprovod s nimi jeli i Zdeněk Kožmín a spisovatel Jaroslav Putík. Cesta i pobyt ve slovinské Lipici, městečku poblíž jeskyně Vilenica, v níž se ceny udílejí, byly pro Jana Skácela velmi náročné, podstatnou část pobytu strávil na lůžku ve svém pokoji, přesto se snažil, pokud mu to zdravotní stav právě umožnil, setkávat a hovořit s dalšími účastníky slavnosti.¹⁶⁸

Cena Vilenica je tradičně předávána přímo v hluboké vilenické krasové jeskyni, místě spojeném s mnoha legendami. Jan Skácel se ovšem sestupu a především následného výstupu z jeskyně velmi obával, věděl, že jeho dýchací potíže už mu něco takového neumožňují. Organizátoři se proto rozhodli, že slavnost za účasti množství hostů se sice bude odehrávat dole v jeskyni, ale cena samotná bude laureátovi předána teprve po výstupu nahoru před vchodem do jeskyně. Jan Skácel proto k jeskyni přijel až během programu a poté, co vystoupily stovky lidí z jeskyně nahoru, si převzal mezinárodní ocenění před jeskyní. Zpátky do Brna byl Jan Skácel, díky opětovnému zhoršení jeho zdravotního stavu, transportován lékařskou službou, naštěstí mu byl v této souvislosti povolen transport přes Rakousko (cestu zpět s ním absolvoval Ivan Klíma, který měl rakouské vízum).¹⁶⁹

Přestože se Jan Skácel po celou dobu pobytu ve Slovinsku potýkal s velkými zdravotními potížemi (a navíc jej trápila starost o zdraví jeho manželky, která v té době byla v Brně hospitalizována a tak Skácel nejméně jednou denně telefonoval její sestře, aby se na její stav, naštěstí zlepšující se, zeptal), byl rád, že se na tuto cestu vypravil. Měl jen neustálou starost, aby si ostatní účastníci jeho chování nevysvětlovali nijak špatně – jak

¹⁶⁵ Kožmín: Skácel

¹⁶⁶ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

¹⁶⁷ Kožmín: Skácel

¹⁶⁸ Kožmín: Skácel

¹⁶⁹ Kožmín: Skácel

uvádí Kožmín: „velmi mu záleželo na tom, aby každé jeho jednání bylo správně pochopeno“.¹⁷⁰ Zdeněk Kožmín také napsal, že mu během jedné snídaň Jan Skácel neočekávaně řekl, že mu zdraví narušil ten hrozný pád do odlidštěných sedmdesátých let.¹⁷¹ Podobně se vyjádřil také básník a výtvarník Ladislav Novák, který to ve svém článku Mé setkání s Janem Skácelem formuluje takto: „Jan Skácel umřel předčasně jako oběť nelidské totality“¹⁷².

Skácel umírá dne 7. listopadu 1989, přibližně ve 14.40 hodin, ve svém bytě za přítomnosti manželky na srdeční selhání¹⁷³, zapříčiněné rozedmou plic – bylo to přesně ve stejný den, ve který zemřel o čtrnáct let dříve jeho otec Emil Skácel. Jeho pohřeb se uskutečnil dne 15. listopadu 1989 v Nové smuteční síni v Brně – Židenicích, den poté byl zpopelněn.¹⁷⁴

Na okolnosti, provázející rozloučení s Janem Skácelem, vzpomíná o dvacet let později Jana Soukupová, jedna z účastnic pohřbu, takto: „I když média ještě ani v „perestrojkovém“ čase listopadu 1989 na básníkův pohřeb nijak neupozorňovala, mezi básníkovými přáteli i obdivovateli po celé republice už tak dobře fungovala obecná šeptanda, že se onoho 15. listopadu ve 14 hodin sešlo na židenickém hřbitově několik stovek účastníků nejen z Brna, ale z celé republiky.

I když jistou část určitě tvořili příslušníci Státní bezpečnosti, pamatuji si hosty z řad disidentů a nevydávaných básníků, jako byl spisovatel Ludvík Vaculík a básník Ivan Wernisch. Režii pohřebního obřadu připravil divadelník Bořivoj Srba a hudební stránku vymyslel skladatel Miloš Štědroň.

Před pohřbem došlo k mírné strkanici mezi režimem příliš neoblíbeným literárním kritikem Jiřím Opelíkem, který měl projev přednést, a Michalem Černíkem z oficiálního Svazu československých spisovatelů. „Jiří Opelík na oficiální zástupce zaútočil, že jejich projevy na pohřbu pronásledovaného básníka nemají co dělat. Ale Michal Černík se okamžitě začal bránit, že on určitě mluvit nebude, že se nechce vůbec vnucovat, ale že jen veze květiny, aby uctil velkého básníka,“ vzpomíná Miloš Štědroň. Skutečně se tehdy oficiální představitelé chovali velmi slušně a nenápadně.“¹⁷⁵

¹⁷⁰ Kožmín: Skácel

¹⁷¹ Kožmín: Skácel

¹⁷² Ladislav Novák: Mé setkání s Janem Skácelem. Šlépěje kultury západní Moravy, 1992, č. 3, str. 19; citováno in Kožmín: Skácel

¹⁷³ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

¹⁷⁴ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

¹⁷⁵ Zdroj: http://brno.idnes.cz/pred-dvaceti-lety-zemrel-jan-skacel-du4-/brno-zpravy.aspx?c=A091106_204439_brno_krc, Autor: Jana Soukupová, 7. listopadu 2009

Urna Jana Skácela je uložena na čestném pohřebišti významných osobností města Brna na Ústředním hřbitově, v sousedství pomníků Oldřicha Mikuláška a Ivana Blatného.¹⁷⁶ Spolu s ním zde odpočívá i jeho bratr, malíř a pedagog výtvarné výchovy Petr Skácel (zemřel náhle dne 30. října 1993¹⁷⁷) a jeho manželka Božena Skácelová (která, ač byla o osm let starší, svého manžela přežila skoro o devatenáct let a umírá jako čtyřiaředesátiletá dne 28. října 2008¹⁷⁸).

Jan Skácel zemřel v době, kdy už byl ve vzduchu intenzivně cítit přicházející pád komunistického režimu – v okolních zemích už k němu postupně docházelo a Skácel to silně reflektoval.¹⁷⁹ Jeho pohřeb se uskutečnil dne 15. října, tedy pouhé dva dny před začátkem událostí, které později vstoupily do dějin jako tzv. Sametová revoluce. Mnoho autorů vyjadřuje lítost nad úmrtím tak těsným před koncem režimu, který pro něj znamenal tolik trápení. Zdeněk Kožmín, který byl Skácelovi nablízku v posledním období jeho života, však na toto téma uvádí: „Často jsem slyšel v různých souvislostech otázku, jak by Skácel přijal sametovou revoluci, která začala čtrnáct dní po jeho smrti. Neměl by sil vstoupit do velkého dění, které se u nás rozvinulo v 90. letech. Mnohokrát bylo řečeno, že by jeho moudrosti bylo právě teď zapotřebí jako soli. Ale ta moudrost tu je v jeho díle. Byla nastřádána ze ztracených věř, ze zklamaných nadějí, z tíhy života a světa, z velkého zápasu o sílu básnického slova. Je výslednicí hlubokého sžití s moravskou krajinou a jejími lidmi. Je to moudrost milující a vzdělaná.“¹⁸⁰

K tomu je třeba říct, že i kdyby Janu Skácelovi zdraví sloužilo lépe a do „porevoluční“ doby vešel v plné síle, zřejmě by z toho, co se v ní rychle začalo odehrávat, příliš velkou radost neměl. Nejspíš by se plně ztotožnil se skepsí Karla Kryla, který také rychle vystřízlivěl ze „sametového opojení“, jak o tom svědčí jeho píseň Demokracie. Vždyť Skácel ještě za svého života s až zarážející přesností prorocky předpověděl, jak se u nás situace po pádu komunistického režimu vyvine, jak o tom svědčí dopisy Jiřímu Friedovi¹⁸¹. Ty jsou zachyceny v knize, vydané zásluhou editora Jiřího Opelíka v roce 2001 a nesoucí titul „Jan Skácel, Jiří Fried: Vzájemná korespondence“.¹⁸² V tomto díle jsou zachyceny jejich dopisy, které si vyměňovali od roku 1982 a „přináší, mimo různá

¹⁷⁶ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

¹⁷⁷ Skácel, ed. Opelík: Květy z nahořklého dřeva

¹⁷⁸ http://brno.idnes.cz/zemrela-zena-dvou-basniku-mikulaska-a-skacela-fae-/brno-zpravy.aspx?c=A081031_124554_brno_dmk

¹⁷⁹ srov. např. Skácel, Fried: Vzájemná korespondence

¹⁸⁰ Kožmín: Skácel

¹⁸¹ Jiří Fried byl spisovatel, scenárista a básník (1.3.1923 Prachatice - 13.9.1999 Prachatice). Také on byl od začátku tzv. „normalizace“ v komunistické nemilosti.

¹⁸² Jan Skácel, Jiří Fried: Vzájemná korespondence. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2001, editor Jiří Opelík

osobní sdělení obou literátů, i jejich velmi zasvěcený pohled na situaci v českém literárním světě a v celé společnosti v posledních letech před revolucí v roce 1989. Kniha je také originálním svědectvím o často velmi skrytém zákulisí našich moderních národních dějin z pohledu dvou významných kulturních a literárních veličin, jakými zajisté byli jak Jan Skácel, tak i Jiří Fried.¹⁸³

Nejlépe je Skácelův „vizionářský talent“ patrný z posledních dopisů před jeho úmrtím, kdy už v okolních zemích docházelo k postupnému nebo rychlému pádu komunistických režimů a také u nás už bylo těsně před tzv. „Sametovou revolucí“. Například v dopise ze 7. 10. 1989 Skácel komentuje aktuální politickou situaci slovy: „v Praze jste měli v poslední době rušno“ (zde naráží na situaci, že tisíce občanů NDR utíkaly přes pražskou západoněmeckou ambasádu do NSR) a dále pokračuje: „Byl jsem moc zvědavý, jak to nakonec dopadne, a ono to dopadlo. Co bude dál? Švy praskají. Ale docela sjednocené Německo by se mně taky docela nelíbilo, hádám, že Francouzům, Rusům a i Američanům rovněž ne.“

Zajímavý je také jeho pohled na úroveň tehdejšího československého generálního tajemníka KSČ: „Slyšel jsem z jakéhosi rozhlasu zvukový záznam projevu jednoho z našich předních činitelů. („Pane, odpusť jim, neb oni nevědí, co činí,“ praví Písmo.) Byl to otřesný dokument politické nekultury.“ – Skácel má na mysli vysílání Svobodné Evropy, která pouštěla úryvky dvou projevů Miloše Jakeše. V tomtéž dopise je i tato zmínka: „Rovněž jsem se dozvěděl, že v Praze mnoho podivení a nevěle vzbudilo rozhodnutí švédské poroty, že Nobelovu cenu míru nedostane Václav Havel, ale dalajlama.“¹⁸⁴

V dopise z 11. 10. 1989 jsou nejvýraznější tyto pasáže: „Komunistická strana v Maďarsku přešla na pozice sociální demokracie, tolikrát posmívané, tolikrát opovrhované.“ „Gorbačov se v NDR dostal do podobné situace jako u nás. Byla jeho zdrženlivost tenkrát i dnes na místě? Němci čekali víc a nedočkali se. A mohl vůbec?

Všechno bude velice bolet. Budou dohnisávat staré rány a nové se budou otevírat. A i všelijací masochisté se najdou. Jen málokdo si uvědomí, že zase jednou pohřbíváme velký a krásný sen. Jsme na pohřbu, opravdu.“¹⁸⁵

Skácelův list z 15. října konstatuje: „U nás je to na spadnutí, a přesto to drží, jako trámy uvnitř vyhlodané termity. Jsou dutí, všichni jsou prázdní a dutí.“¹⁸⁶

¹⁸³ Jan Skácel, Jiří Fried: Vzájemná korespondence

¹⁸⁴ Jan Skácel, Jiří Fried: Vzájemná korespondence, dopis J. Skácela ze 7. 10. 1989

¹⁸⁵ Jan Skácel, Jiří Fried: Vzájemná korespondence, dopis J. Skácela z 11. 10. 1989

¹⁸⁶ Jan Skácel, Jiří Fried: Vzájemná korespondence, dopis J. Skácela z 15. 10. 1989

Asi nejproročtější jsou jeho vyjádření v dopise, datovaném 22. 10. 1989, kde Skácel mimo jiné píše: „Po tom, co se stalo teď v DDR, je na řadě Československo. Zbyli jsme. Ale to v Německu je zřejmě teprve začátek. Věci se budou vyvíjet dál.

Náš pád do spotřební společnosti nebude zrovna radostný. Objeví se (kde se vzali, tu se vzali) spousta „šikovných“ lidí, kteří budou z posunů tvrdě a nelítostně těžit na úkor druhých, těch tichých a zaostale slušných. A znova nikoliv schopnější, ale bezohlednější budou přežívat. Es ist ein altes und garstiges Lied.¹⁸⁷

O revizi západopolských hranic jsem zatím nic neslyšel, ale kdyby takové požadavky byly (a reálné), vznikla by úplně nová situace. Složitá a nebezpečná.¹⁸⁸

Posledním dopisem, psaným už krátce před smrtí Jana Skácela, je psaní z 24. 10., kde jeho autor uvádí: „K těm Němcům: Mauriac po druhé světové válce řekl, že je má tak v úctě, že jim přeje netoliko dvě Německa, ale hnedle třeba čtyři. Koho by asi východní Němci, kdyby k sjednocení došlo, volili? Myslím, že zpočátku Kohla, teprve později i sociální demokraty.

Adamec v Rakousku moc veliký dojem asi neudělal. Co si představuje u nás pod slovem dialog, to je ve hvězdách. Říkat, že máme několik politických stran čili pluralitu, je dosti drzá lež. Ale říká se to bez uzardění.¹⁸⁹

Teprve po smrti Jana Skácela vychází jeho poslední sbírka *A znovu láska* (vydána 1991), kterou uspořádal a připravoval k vydání ještě za svého života. Je ovšem třeba říct, že ji ještě hodlal v některých ohledech „dotáhnout“ – tři z jejích oddílů nejsou pojmenovány, těžko říct, zda záměrně, nebo jestli jim už jména dát nestačil, a podle svědectví jeho přátel chtěl ještě doplnit další básně především do posledního oddílu, mluvil o tom, že celá sbírka by potřebovala nejméně ještě tři velké nosné básně nebo alespoň pět menších; jak píše Kožmín, „jeho kompoziční umění bylo citlivě vyvažující“.¹⁹⁰ Přesto však sbírka nepůsobí jako nedokončené dílo, naopak má velmi silné vyznění. Dalším dílem, které také vychází poprvé až po jeho smrti a po listopadovém převratu, je konečně vydaná druhá sbírka prozaických textů *Třináctý černý kůň*, o níž již byla řeč.

Ve Skácelově pozůstalosti objevil jeho „dvorní editor“ Jiří Opelík strojopisnou knížečku, snad připravenou k darování některému z dětí Skácelových přátel, která obsahuje jedinou veršovanou veselou básnickou skladbičku. Tu Opelík připravil k vydání pod původním titulem *O pejsku Ťapovi, výru Výrovi, slavíčku Slavíkovi a kočičce*, která

¹⁸⁷ v překladu: „Je to stará a škaredá píseň“, jedná se o parafrázi z Goethova Fausta

¹⁸⁸ Jan Skácel, Jiří Fried: *Vzájemná korespondence*, dopis J. Skácela z 22. 10. 1989

¹⁸⁹ Jan Skácel, Jiří Fried: *Vzájemná korespondence*, dopis J. Skácela z 24. 10. 1989

¹⁹⁰ Kožmín: *Skácel*

se moc styděla.¹⁹¹ Kraťounký příběh si hraje se slovy a jejich zvukomalebností a vypráví o kočičce, která nechytala myši, zatímco ostatní zvířátka vzorně plnila své povinnosti a svůj úkol na světě; pohádka končí napravením kočičky, která se zastydí, že zahálela, a začne pilně chytat myši. Jedná se tedy o příběh s morálním poučením, i když je otázka, jak moc je pochopitelný pro současné děti, kterým bude, možná i díky bohatým ilustracím, pravděpodobně myšek líto, a zřejmě jim nebude blízká Skácelova teze, opakovaně uvádějící, že je kočička „zlá“, když jenom tiše přede – spíše s ní budou sympatizovat a bude jim připadat hodnější, než když se z ní v závěru knížky stane „lovec“ a podle Skácela pak už není „zlá“.

Postupně během devadesátých let, ale dokonce ještě i v prvních letech nového tisíciletí, vychází najevo skutečné autorství některých Skácelových prací, vydaných pod cizím, „krycím“ jménem. Tak je teprve v roce 2006 v novém vydání knihy Pohádky z Valašského království uveden Skácel jako autor převyprávění původních moravských národních pohádek Beneše Metoda Kuldy.¹⁹² V tomto krásném díle najdeme jednak Skácelovu předmluvu o tom, že na Valašsku dovedou zvířata mluvit, jednak předmluvu Pavla Šruta nazvanou „Odtajněný Jan Skácel“. Zde pan Šrut píše, že pohádky moravského vypravěče B. M. Kuldy, „zvláště ty rodem z valašského kraje, nejsou zdobné a výpravné, spíše než zapisovány perem, jako by byly vytesány dlátkem z lípového dřeva. Jsou úsporné, jasné a přímé a přitom jim neschází humor a tajemství. Jako básničkám Jana Skácela.“ Dále uvádí, že když Skácelovi v první polovině 80. let paní Dagmar Sekorová, která tehdy řídila nakladatelství Albatros, nabídla díky jeho těžké existenční situaci, aby pod cizím jménem převyprávěl pohádky, které má rád (jen pár lidí o tom smělo vědět), vybral si právě příběhy B. M. Kuldy, které znal ze svého dětství. Následně Pavel Šrut o „pokryvačskou službu“ požádal svou dobrou kamarádku, překladatelku Blanku Stárkovou. Knížka pak vyšla v roce 1984 pod jejím jménem a s názvem (poplatným tehdejší módě) Jak se bubnuje na princezny. K odtajnění došlo právě až v roce 2006 v souvislosti s novým vydáním tohoto díla. V něm čtenáři najdou 26 pohádek, které jsou vyprávěné velmi stručně, proto jsou krátké, ale díky tomu v nich děj pořádně „odsypá“; pohádky jsou vtipné a originální, většinou neznámé, často velmi moudré. Na konci knížky

¹⁹¹ Jan Skácel: O pejsku Ťapovi, výru Výrovi, slavičku Slavíkovi a kočičce, která se moc styděla. Z autorovy pozůstalosti k vydání připravil Jiří Opelík, vydal Akcent – Blok, Třebíč 1998

¹⁹² Pohádky z Valašského království – Moravské národní pohádky Beneše Metoda Kuldy vypravuje Jan Skácel. Vydalo nakl. Paseka, Praha a Litomyšl, 2006

je přetištěný úryvek rukopisného dopisu, v němž Skácel o této knížce a jejím vydání píše.¹⁹³

¹⁹³ Pohádky z Valašského království – Moravské národní pohádky Beneše Metoda Kuldy vypravuje Jan Skácel.

3. Dílo Jana Skácela ve vztahu k době a k místu, v nichž žil a tvořil

Zaměřením této části studie o Janu Skácelovi je několik témat, která jsou důležitá z hlediska jeho životního příběhu a z něj čerpajícího básnického, prozaicky-žurnalistického i dramatického díla.

3.1: odrazy doby a s ní spojených prožitků ve Skácelově díle

Na každém rohu noci planou ohnivci
Ale tam na poušti je osolené místo
Kde hořel keř za bílého dne
Tam popelavé peří ztrácí holubice
A to je místo, kde keř dohořívá
Tam ukázal se anděl říkal v plameni
A mluvil slova s popelem teď vítr
Na všechny strany stud náš roznáší
Aj byl to ohniváček na nejtenčí větvi
Zpívala bolest sama a už nevzlétne
Plátýnka potenku a na tak strašnou ránu
Snad jenom Bůh smí hořet uprostřed

(Hořící keř)

Ve Skácelově tvorbě, v próze ani v básních v zásadě není příliš mnoho míst, která by prvoplánově zobrazovala přímo konkrétní situace spojené s panujícím režimem. Jsou zde ovšem výjimky, které potvrzují pravidlo, mezi ty patří třeba báseň Pohřeb konfidenta, která původně vyšla v Hostu do domu v červnu 1969 s titulkem „Malá recenze (ve verších) na pohřeb konfidenta“, knižně pak v roce 1988 ve sbírce Kdo pije potmě víno. Velmi známým příkladem reakce na významnou událost je Skácelova báseň Hořící keř, napsaná po sebeupálení Jana Palacha.¹⁹⁴ Přesto je třeba říct, že ze spousty ze Skácelových básní a z prózy (ta současnost odráží ještě intenzivněji) je zřetelně patrná atmosféra doby, o které hovoří (ať už je to doba jejich vzniku, období Skácelova dětství nebo vzpomínky na válku), a pocity, které v době jejich vzniku autor prožíval.

Jednotlivé pasáže Skácelových textů současně zobrazují jeho povahovou charakteristiku a jsou tak dokladem toho, proč se spisovatel nutně musel dostávat do

¹⁹⁴ Tento text využívá známého biblického motivu, kdy se Hospodin poprvé zjevuje Mojžíšovi, a to v podobě keře, který hořel, ale neshořel. Jan Skácel tento prvek propojil s Palachem, od něj následně toto spojení převzali například tvůrci nedávno uvedeného filmu o Palachově oběti, nazvaného také Hořící keř.

konfliktu s nesvobodným režimem a jeho představiteli. Zde může být příkladem třeba závěr básně Dům: „V mé hospodě mlčeli by chlapi, kteří se nahlas mluvit nebáli.“

Většina Skácelova díla se ovšem zdá být nezávislá na době a zemi. Jejich tématem jsou často archetypální prvky, motivy přírody a venkova, které mají univerzální platnost. V dokumentu Sedm slov Jana Skácela například jazykovědec Dušan Šlosar uvádí sedm nejfrekventovanějších pojmů v jedné z básnickových sbírek poezie. Jsou to tato slova: noc, den, ticho, celý, bílý, voda, vítr. To nezní příliš „dobově angažované“. Je však třeba si položit otázku, jestli právě to, že se Skácel uchyluje k nadčasovým tématům, nevypovídá o jeho postoji k tehdejší přítomnosti – jestli se nesnaží z ní uniknout právě „odchodem“ do věčně platných skutečností, na něž nemá vliv jakýkoliv režim v jakémkoliv době (sebelepší nebo sebehorší společenské uspořádání totiž nemůže změnit střídání dne a noci, a dokonce ani „poručit větru, dešti“, i kdyby se o to snažilo).

Přes Skácelovo působení v komunistické straně se nedá říct, že by se příliš ztotožnil s její, nebo jakoukoliv jinou ideologií (už dříve byl uveden jeho postoj ke křesťanství). Během rozhovoru s A. Liehmem Jan Skácel hodnotí svůj přístup takto: „Mladí lidé vždycky hledají model života, chtějí ho po nás, máme jim prý doporučit, poradit. Jsem pokaždé ve velkých rozpacích, protože jsem sám nikdy nic takového neměl a nepřijal. Když se tak dívám zpátky, zdá se mi, že jsem nikdy neholdoval životu podle ideje, ale snažil jsem se vytvořit si ideu ze života, ze skutečnosti. Bylo by pro mě například strašně obtížné, kdybych měl někomu vysvětlit, proč jsem členem strany, ale fakt je, že jsem...“¹⁹⁵

Je ovšem důležité doplnit další vyjádření ze zmíněného rozhovoru, kde mluví o základní lidské touze po něčem přesahujícím, co by jejich životu dalo určitý rámec a smysl: „V lidských potřebách zůstává nesmírně důležitá, ničím nevyplněná oblast. Přibližně řečeno, je to oblast sakrální. Všichni cítíme, že bůh je v tomto století mrtvý. Nemáme z toho radost, spíš jsme smutní. Nemyslím si, že dnes existují zbožní lidé, v podstatě však existuje touha po bohu. Nesplnitelná, především v antropologickém smyslu slova. Ale tato touha vyjadřuje potřebu. Nevím, jak ji nazvat, jestli potřebou obřadů, nebo citového naplnění, prostě nevím. Ale právě tohle by se teď mělo stát úkolem poezie, poezie právě tady může najít v moderní společnosti svoje důležité místo a překonat své tak trochu české prokletí, známou hypertrofii, to, že poezie jako hlavní důkaz světovosti národní literatury je do značné míry důkazem zaostalosti.“¹⁹⁶

Jedním ze způsobů, kterým se Jan Skácel snažil vyplnit tuto oblast a svou osobní potřebu zakotvení, pro něj byl návrat k dávným mýtům a základním morálním hodnotám.

¹⁹⁵ A. J. Liehm: Generace

¹⁹⁶ A. J. Liehm: Generace

V tomto směru se pokusil navázat, a to zcela vědomě, na tvorbu Karla Jaromíra Erbena, a tento jeho postoj je záměrný a plně reflektovaný: „Bez jakýchkoli zábran a komplexů, ačkoli vím, že Mácha je větší básník než Erben, miluji Erbena.“¹⁹⁷

Tímto tématem se zabýval i Jiří Opelík ve své literárně historické studii Skácelovo erbenovství, publikované v Opelíkově knize Milované řemeslo, kde Skácela charakterizuje jako autora, který je čtenáři „nejen ctěn, ale i čten“. Opelík zde uvádí, že Skácelova báseň Pocta Erbenovi (otištěna roku 1961 v Hostu do domu, v roce 1962 vychází knižně ve sbírce Hodina mezi psem a vlkem) vzbudila značnou pozornost: „Vždyť současný básník se nepřihlásil k Máchovi, jak mu velela stoletá tradice moderní české poezie i jeho vlastní halasovství, nýbrž překvapivě k Máchovu protichůdci Erbenovi.“¹⁹⁸ Neobvyklost Skácelova postoje Opelík vysvětluje tím, že „výjimek z máchovské linie bylo poskrovnu: z velkých zjevů jen Durych a Wolker, kteří se cílevědomě rozhodli pro Erbena“.¹⁹⁹

Jiří Opelík cituje i studie svých kolegů vědců, odkazuje například na Jaroslavu Janáčkovou, která ve své studii Erbenova Kytice v ohlasu charakterizuje Skácelův vztah k Erbenovi takto: „Erben Skácelovi slouží k individuální významové konfrontaci. Svět ‚původního mýtu‘ a Erbenova balada jsou Skácelovi pozadím, na němž rozehrává vlastní téma a vlastní vizi. (...) Skácelova Pocta platí Erbenovi jako básníku ‚příběhů‘ o vině odpouštěné, odčiňované, Erbenovi jako básníku ‚pohádkové‘ víry ve vítězství dobra, v nezničitelnost lásky a v životodárnost fantazie, v nezmařitelnost člověka, který zná své poslání.“²⁰⁰

K tomu Opelík doplňuje, že: „Tito činitelé – opakujme: epika, baladičnost, folklornost a mýtus, plus od počátku přítomné zlo (...) se Skácelovi proťali ve jméno Erben.“²⁰¹ Upozorňuje také na nezvykle časté používání slova „starý“ a jeho odvozenin, a to už od Skácelovy prvotiny. V této souvislosti Opelík píše: „Stále zjevněji stával se Skácel básníkem starých věcí, které vydržely nápor času a thesourovaly v sobě ‚doteky‘ všech dosavadních držitelů, a básníkem starých ctností, které vyzkoušeny věky thesourovaly hodnoty lidskosti. Nazíráno z tohoto hlediska, rozšířila báseň Pocta Erbenovi dosavadní škálu Skácelových starých, tj. trvalých hodnot o staré básníky.“²⁰²

Dále Opelík ve studii Skácelovo erbenovství uvádí, že: „Skácel jistě tíhl k Erbenovi i proto, že se s ním shodoval ve vysokém ocenění lidové slovesnosti a její inspirační

¹⁹⁷ A. J. Liehm: Generace

¹⁹⁸ Opelík: Milované řemeslo

¹⁹⁹ Opelík: Milované řemeslo

²⁰⁰ Jaroslava Janáčková: Erbenova Kytice v ohlasu, Acta Universitatis Carolinae – Philologica 4-5, 1969, s. 179 – 190; citováno in Opelík: Milované řemeslo

²⁰¹ Opelík: Milované řemeslo

²⁰² Opelík: Milované řemeslo

role.²⁰³ Inspirací pro Skácela mohla být například silná podobnost s lidovou baladikou v Erbenově díle, nebo základní motiv viny a trestu: „Skácel vinu důsledně individualizoval v kolektivistické době, která rušila závaznost tradičního mravního řádu a přitom uměla zlo individuálních vin eskamotážně měnit na klad uposlechnutých příkazů. Skácel, který zprvu uvěřil pokusu o nový společenský řád, rozpoznal ošidnost, příležitostnost, ryzí účelovost revoluční morálky a jako člověk s hlubokou potřebou řádu restituoval proto ve své poezii vládu nerelativizovatelného kategorického mravního imperativu.“²⁰⁴

Skácel se také zcela evidentně „cítil být spřízněn s básníkem, který platil nelehkým životním údělem za autonomii vlastního díla. Zároveň mu Erben poskytoval staré dobré argumenty proti současnému režimu vynucujícímu si na básnících služebnost.“²⁰⁵ Tím je přesně vystiženo, jak právě doba, v níž Skácel žije, mohla být důvodem k tomu, že se z ní snaží ve svých tématech uniknout.

K. J. Erben byl pro Skácela natolik důležitý, že zmínky o něm se opakují velmi často. Kromě už výše uvedených o něm mluví například také v dopise Jiřímu Friedovi: „Mám z Erbena rád všechno až na Záhořovo lože. (...) V Erbenově próze není ani jedno slovo navíc...“²⁰⁶

Už výše zmíněné divadelní představení České pohádky, k němuž Skácel napsal scénář, nakonec nebylo realizováno a jeho výstupem je tak pouze knižní podoba scénáře s názvem Na koni páv a smrt a moruše (v studánce voda živá), bylo také celé postaveno na tvorbě a vlivech K. J. Erbena a jeho knihy České pohádky. Výrazný je například Erbenův motiv kováře, který uvězní smrt, ale když zjistí, jak je bez ní na světě zle, osvobodí ji, i když ví, že si její vzápětí vezme. To odpovídá také Skácelovu častému tematizování smrti, a to na základě potřeby podrobení se řádu a zákonu života, do něhož smrt patří.

Jiří Opelík také soudí, že důvodem Skácelova příklonu k Erbenovi je právě dějinná epocha, v níž žil: „Skácelovy časopisecké začátky (hlavně v Rovnosti) spadaly do konce čtyřicátých let, do doby, která oslavovala současnost, popírala minulost a zbožšťila budoucnost; současnosti redukováno na poslední usnesení politbyra byl každý povinován oddanou službou, svou minulost dala tato současnost do klatby jako svého nežádoucího konkurenta, zatímco svou budoucnost tlačila ustavičně před sebou, odsouvajíc ji tím do permanentního nedostupna.“²⁰⁷ – proti tomuto pojetí dějin se Jan Skácel záhy vzepřel a k boji proti němu si na pomoc přizval Erbena a jeho svět, který podporuje mytizaci

²⁰³ Opelík: Milované řemeslo

²⁰⁴ Opelík: Milované řemeslo

²⁰⁵ Opelík: Milované řemeslo

²⁰⁶ Skácel, Fried: Vzájemná korespondence, dopis z 16. 12. 1987

²⁰⁷ Opelík: Milované řemeslo

dětství a archetypálnost: „Skácel přiznával člověku nárok na pohádku jako alternativní realitu, nárok ospravedlněný tíhou pozemského života.“²⁰⁸

²⁰⁸ Opelík: Milované řemeslo

3.2: básníkovo propojení s Brnem a regionem jižní Moravy

Tramvaje jako šperky ze zlata
a rozsvícené nikde vrátka
a davy proudí na zelenou
zdymadlo města – křižovatka

Záhy však upadají do tmy
domy a okna na Radlase
a město které tolik musím
usíná a propadá se

A najednou jsem v Brně sám
a mraky letí bůhvíkam
jak chvatně natrhané kvítí

A do kopce spí Zelný rynek
a nad ním jako mandarinek
(ten k nedostání) luna svítí

(Město které musím)

Toto téma je plné paradoxů. Na jednu stranu se Skácel sám za regionálního autora evidentně nepovažuje (viz na začátku práce citovaný výrok o „učitelském, tedy kočovném dítěti“) a tomuto označení se brání. Zdeněk Kožmín například uvádí, že „Skácel mluvil o tom, jak často – i s lehkým srdcem teoretiků – je zařazován do jakéhosi folklorního, prstonárodního kontextu, jak mnozí kritikové by ho jednorázově nejraději vymezili neproblémovostí, Strážnicí, Slováckem, jeho písní – a jiní zase třeba erbenovským světem nebo jakousi pohádkovou průzračností.“²⁰⁹

Na druhou stranu je Brno nebo Morava natolik častým tématem v jeho tvorbě i v rozhovorech, že upoutává na první pohled, a toto téma tak od něj v podstatě není možné

²⁰⁹ Kožmín: Skácel

oddělit. Navíc Moravu nejen neustále zmiňuje, ale také se vyznává ze silného pozitivního vztahu k ní. Příkladem může být například Skácelův text o Moravě, který je natolik kouzelný, že stojí za to jej celý ocitovat:

„Morava je podivuhodná země už proto, že je a není. Kdysi, v dávné historii, bývala markrabstvím volně spojeným s českým královstvím. Dnes splynula s českou federativní republikou a její jméno se vyskytuje už jenom v celostátních předpovědích počasí a v národních písních.

Ty jsou na Moravě překrásné. Bez nich, bez jejich trochu drsné krásy, nebylo by skladatele světového významu Leoše Janáčka, který se na Moravě narodil a celý život na Moravě žil. Zpívá se v nich o lásce věrné i nevěrné, tureckých vojnách, vodách tekutých, vlašťovkách, zbojnicích, koníčcích sedlaných a nesedlaných, o chlapci, kterého v lese zabili. Slova těch písní jsou ze zlata a melodie stříbrné.

Je to stříbro kavylů pročesávaných východním větrem, neboť tento kraj je otevřený k východu, odkud až na Moravu zajížděly tatarské vatahy a tlačila se turecká vojska. Ne nadarmo se říká na Moravě kukuřici turkyně.

Na Moravě mluvíme všichni česky, ale po moravsku. Pro cizince to může být velice záhadné, ale je tomu tak.

Je Morava a nejsou Moravané, jsou Moravané, ale není Morava. Jak z takového protichůdného tvrzení ven, jak se z něho se ctí vymotat? František Palacký, národní buditel, učenec a autor obsáhlých dějin svého národa napsaných vznešeným jazykem, o sobě prohlásil: Jsem Čech rodu moravského.

To odpovídá skutečnosti a vystihuje to všechno.

Takže Morava je a není, není a je. A především je půvabná. To si o ní pevně myslíme všichni my, kteří jsme Moravané a Češi zároveň. Češi jazykem a Moravané srdcem.

A ještě něco máme a nemáme, totiž hymnu. Hymna Československé republiky se skládá ze dvou písní, které se zpívají za sebou. Z jedné české a druhé slovenské. Mezi nimi je malá pauza, asi dvě vteřiny, možná tři, ale ne víc. A tato zdánlivě nepatrná chvíle ticha je moravská hymna.

Jsme na ni pyšní a domníváme se hrdě i s jistým humorem, že máme nejkrásnější hymnu na světě. TICHŮ. Ticho, které je dnes tak vzácné, ticho, které je vznešené a skromné zároveň, ticho beze slov, která by nás vyvyšovala nad jiné národy, které nelze a ve kterém tiše myslíme na svoji Moravu.

Na onu zvláštní dobrou zemi, co není a přece jenom je.²¹⁰

²¹⁰ Strojopisné dvě strany z pozůstalosti, psáno pro informačního průvodce Morava roku 1989

Pokud Skácel zrovna nemluví o celé Moravě, jistě hovoří alespoň o Brně, v němž prožil většinu svého života. V rozhovoru s A. Liehmem o moravské metropoli Skácel říká: „Žiji v tom, pěkně uprostřed, a je mi tu dobře. (...) Brno je velice dobré a zároveň velice nebezpečné město. (...) Zajímavé jsou i odchody z Brna. Teď vlastně poprvé začínají lidé v Brně zůstat, už nemusejí odcházet. Třeba Mikulášek. Nezval či Halas byli v jeho letech už dávno v Praze. Příčina je poměrně jednoduchá. Před válkou bylo Brno dost německé město, bylo tu jiné prostředí, jiná kulturní plazma...“²¹¹

V tomto rozhovoru mluví o Moravě poměrně obsáhle a je z něj jasně patrné, že umí vidět věci vždy v širokých souvislostech, propojovat je, ptát se na příčinu a na její důsledek, zároveň jsou zde zřetelné jeho historické znalosti. Příkladem mohou být tato slova: „Mám rád koně. A Morava je kraj, kam až koně došli, dosáhli. Tataři se zastavili na Vysočině. A tak je Morava také místo, kde začíná Východ. Vezměte třeba regimenty ze starého Rakouska. Z Moravy se chodilo k jízdě, z Čech k pěchotě. A rozdíl v lidové písni je tak nápadný, že je to rozdíl dvou kultur. Kdysi mě uráželo, když se říkalo: moravští básníci. Ale dnes to беру skoro jako vyznamenání.“²¹²

Zároveň mu hovor o Moravě rychle asociuje jazykové hledisko: „Když poslouchám rádio nebo dětské role ve filmu, ale ostatně filmový jazyk vůbec, zní všude pražština. O pražských školách nemluvě. Já jsem z oblasti dialektu, z jižní Moravy. A tak si myslím, že mám cit pro normu spisovné výslovnosti. Tu na pražských školách nenajdete. Mimochodem, vůbec nejhezčí češtinou se mluví na Vysočině. Pražští kolegové nás považují za příliš preciózní. Jenže na Moravě existuje tahle preciozita i v dialektech. (...) Sám nevím, čím to je, ale když přijedu k nám na jižní Moravu a všímám si slovníku, zjišťuji, že lidé mají mnohem větší slovní zásobu. Zachoval se tu také velký smysl pro vyprávění, který se třeba v Praze projevuje už jen v anekdotách, kdežto tady ještě žije příběh.“²¹³

Reflektuje také sociální a kulturní aspekt života v Brně: „Každé město se rozmnožuje o lidi přicházející z venku. Jenže zatímco Praha je sbírá z měst, doplňuje se Brno pořád z venkova. To je jedna jeho specifická. Ale jsou jiné. Třeba: je to město tak velké, že mu chybějí některé nehezské rysy maloměsta, a přitom nemá aspirace být velkoměstem. Ve světě, kde s velkoměstem a s životem v něm vznikají problémy, je asi Brno město šité na míru člověka.“²¹⁴

²¹¹ A. J. Liehm: Generace

²¹² A. J. Liehm: Generace

²¹³ A. J. Liehm: Generace

²¹⁴ A. J. Liehm: Generace

A jako správný novinář (kterým v roce 1967, kdy rozhovor vznikal, byl), si neodpustí také exkurz do dějin žurnalistiky: „Až jednou někdo začne pořizovat kulturní dějiny Brna, zjistí, jakou roli sehrálo, že tu dlouhá léta bývala hlavní redakce Lidových novin. To, že se Lidovky tak lišily od ostatního tisku první republiky, nebylo jen tím, že se kolem nich shromáždily nejlepší síly, ale i tím, že hlavní redakce nebyla v Praze a žila tak v jistém nadhledu. Je hrozná chyba, že dnes nic takového není. Vždyť Brno nemá jedno jediné celostátní nakladatelství. A tak je pořád problém, jak lidi z kulturní oblasti v Brně udržet. (...) Vytvoření druhého českého kulturního centra vedle Prahy by bylo nesmírně zdravé.“²¹⁵ K tomu je ovšem třeba dodat, že právě Skácelův Host do domu byl v té době do značné míry oním „vyplněním mezery na trhu“, vždyť je výstižně charakterizován jako „jeden z ojedinělých případů u nás, kdy mimo centrum vznikl projekt, který nenesl stopy regionalismu“. To si však Skácel, zřejmě díky své skromnosti, vůbec neuvědomuje.²¹⁶

Skácel ale v této souvislosti o Hostu do domu také mluví: „V Praze by asi nešlo dělat tenhle časopis. Měli jsme nezaslouženou výhodu, že jsme ho v posledních letech dělali v prostředí méně neurotizovaném. Nevýhoda samozřejmě byla, že jsme zase byli vzdáleni od centra kvasu. Dalo moc práce vysvětlit dnešním spolupracovníkům výhody i nevýhody takové pozice. Jestliže se Host dnes těší jistému uznání, tak asi proto, že jsme právě tohle pochopili. Jsme prostě v Brně dost daleko, abychom si zachovali odstup, a rozvoj komunikací – jakkoli ve srovnání s Evropou směšně nedostatečný – zaručuje, že se nevezeme jenom v závěsu. A nemohu zapřít, že i ve společenské struktuře tohoto státu jsme v otázkách, o něž především šlo a jde, našli v Brně větší pochopení než naši kolegové v Praze.“²¹⁷

Právě díky schopnosti vidět vše v širokých souvislostech a ze všech úhlů pohledu Skácel v rozhovoru s Liehmem zmiňuje i masarykovskou tradici na Moravě. To je zvláště zajímavé při uvědomění si toho, že se rozhovor sice odehrává v už relativně svobodnějším období roku 1967, ale stále se jedná o dobu „reálného socialismu“, kdy slovo „Masaryk“ rozhodně patřilo k zakázaným pojmům. A Jan Skácel o něm a o období první republiky zjevně hodně a do hloubky přemýšlí: „Přitom je ovšem základním moravským pocitem pocit sounáležitosti k Čechám. (...) Čím to je? Historické vědomí? To je otázka. Spíš cosi nového, skoro současného, zřejmě zásluha první republiky, neexistence moravského

²¹⁵ A. J. Liehm: Generace

²¹⁶ Díky zpětnému pohledu na historický vývoj je možné konstatovat, že jsou známa i období, kdy byla v Brně, ale i jinde, kulturní úroveň lepší než v Praze. Zřejmě nejvýraznějším příkladem je období tzv. normalizace, kdy se v Praze komunistickému režimu podařilo postupně svobodnou kulturu téměř zadusit, zatímco v Brně byla zejména v 80. letech zcela jedinečná kulturní scéna.

²¹⁷ A. J. Liehm: Generace

komplexu, příbuznost celkové úrovně, vlastní sebevědomí, poměr k Čechám jako vztah rovného s rovným. A ovšem i někteří velcí Moravané. Komenský, Palacký, Masaryk a v prvním období bych řekl ještě Gottwald... v prvním období. Moravané měli prostě vždycky smysl pro rovnováhu obou polovin země. Beneš si nikdy nerozuměl se Slováký tak dobře jako Masaryk, který byl i na Slovensku autorita. (...) Ostatně Masaryk vždycky část svého volna trávil na Moravě a na Slovensku. Je chyba, že se u nás tenhle zvyk vytratil. Bylo v něm jakési prosté a názorné vyjádření nutnosti určitého jednotícího principu.²¹⁸

„Především se na Moravě dodnes zachovalo několik Masarykových pomníků a v některých městech a vesnicích tu jsou i Masarykovy ulice. Morava byla na TGM vždycky pyšná, byl jí ztělesněním její vlastní státnosti, místa ve státě. (...) Přitom mohu říci, že Morava měla vždycky k Masarykovi reálný vztah a nepřeháněla tatíčkování, které se později v Čechách vyvinulo. V poslední době jsem si všiml, že se mladí velice shánějí po Masarykových knihách, hodně se čte Česká otázka i Světová revoluce. Masaryk se prostě vrací k životu.“²¹⁹

„S Moravou a Masarykem souvisí i to, že na Moravě nikdy nebylo takové to protivné slavjanofilství, s nímž se bylo možno setkat v Čechách. Asi to má něco společného i s tím, že po Havlíčkovi to byl právě Masaryk, který je ve chvíli, kdy ten problém byl nejaktuálnější, podrobil zdrcující kritice. Nakonec všechno plně potvrdil pětáctýřicátý rok, kdy se ukázalo, jak ten ruský národ vlastně vůbec neznáme. Mnoho nepříjemností vzniklo právě z toho nárazu neznámého. Někdy se mi vůbec zdá, že třeba Němci znali Rusy víc a líp než my. Tady myslím například Thomase Manna, na ruské prvky v Mannovi, už v Buddenbrocích, v Kouzelném vrchu... To se v naší literatuře těžko najde, spíš jen takové ty ubrečené idealizace.“²²⁰

Přes Skácelovo předestřené zjevně silné souznění s Moravou, její krajinou a jejími lidmi je z jeho slov zcela očividné, že se nejedná o pouhého regionálního autora, ale že je skutečně národním autorem se vším, co k tomu patří. Přesto je při současném pohledu překvapující, že zatímco na moravských vysokých školách (především brněnské Masarykově univerzitě, ale i na olomoucké Univerzitě Palackého) se Skácelovou tvorbou zabývá hned několik diplomových prací, na jiných univerzitách se „skácelologické“ práce nevyskytují. Nabízí se tak otázka, jestli je to způsobeno tím, že zejména v Brně je básník neustále připomínáný a přítomný v mnoha ohledech, kdežto jinde jde o autora téměř

²¹⁸ A. J. Liehm: Generace

²¹⁹ A. J. Liehm: Generace

²²⁰ A. J. Liehm: Generace

neznámého, nebo jestli je prostě Skácel a jeho dílo Moravanům nějakým způsobem bližší, nebo jestli to má ještě nějaký jiný důvod.

3.3: Skácelovy texty a cenzura

Jsem si zcela nepatrně jist
že až se budeme vracet z jeho pohřbu
krásně ho pomluvíme
protože se tak patří
a protože jsme jenom lidé

Řekneme: Přece jen nebyl tak zlý
tolik věcí ho na tomto světě trápilo
dokonce svědomí
pracoval v noci děsival se dne
a viděl jste
kterak z jeho tváře utíkali hadi?

Samozřejmě budeme to všechno říkat potichu
velice tiše
protože na takovém pohřbu
to víte
člověk nikdy neví
dokonce i to že měl hodnou maminku
a nadané děti
budeme vážit slova
ale ono nám to přece jenom nedá
a pěkně ho pomluvíme
mezi krematoriem a tramvají

Vůbec to chudák neměl lehké
všechno o nás věděl
a vždycky si myslel že to dělá pro lidstvo
a povšiml jste si příteli
že připomínal když tak ležel v rakvi
porouchaný rentgenový přístroj?

Tohle si povíme docela už tiše
a hodně se ohlédneme

Každý tam jednou musí řekneme
někdo dřív a jiný později
smrt neměl lehkou však víte tolik očí
co to dá práce zavřít tolik očí
a každé jinačí...

(Pohřeb konfidenta)

Některé Skácelovy básně i prozaické texty se „pohybují po světě“ hned v několika různých verzích. Při kritickém hodnocení důvodů pro tuto skutečnost je třeba brát v úvahu, že někdy je za úpravu díla zodpovědná cenzura, případně básníková autocenzura, jindy, a zřejmě mnohem častěji, však jde o autorovo pozdější přepracování z vlastní vůle, bez přinucení zvnějšku. Byl totiž se svými texty zpětně často nespokojen a opakovaně je upravoval a pozměňoval. Někdy se naopak „udržel“, aby to neudělal. Takto například do závěrečné poznámky své knihy *Vítr* jménem Jaromír, která je pozdějším souborným vydáním jeho prvních tří sbírek, Skácel poznamenal: „Moc mě svrběly ruce, abych některé básně napsal znova. I od toho jsem upustil. Opravil jsem jen příliš očividná zaskřípání, pokud nebyla vědomá a schválná. Vždy mne děsili lidé bez chyb. S básněmi je to jako s lidmi.“²²¹

Skácelovo první setkání s cenzurou se odehrálo už za války v době jeho pobytu ve Třetí říši v rámci „totálního nasazení“. Zmiňuje to v Liehmově rozhovoru v souvislosti s tím, jak se dostal ke psaní básní: „Já dlouho nic nepsal. Četl jsem, samozřejmě, psaní je vždycky otázka četby. Byl jsem v tomhle vášnivec, ale nikdy mě nenapadlo, že budu někdy psát básně. Asi jsem jeden z mála, kteří v pubertě nepsali básničky. Ani verš. Přiznám se, že jsem uvažoval o próze, to ano. Kdybych byl nepotkal Oldřicha Mikuláška, nikdy bych asi byl verš v pravém slova smyslu nenapsal. První moje básničky byly strašně směšné. Když jsem byl za války v Německu a psal domů rodičům dopisy – nikomu jinému jsem psát nemohl, neměl jsem holku, nic, a dopis za války, to byla strašně důležitá věc,

²²¹ citováno v ediční poznámce knihy Skácel: *Básně I*

most, který spojoval, nikdy jsem se nenapsal tolik domů, mám jich kufr, naši to všechno schovávali –, pořád jsem musel myslet na to, že nám ty dopisy cenzurují. (...) Cenzura byla důkladná, a tak jsem psal místo dopisů básničky. Tenkrát jsem se naučil, co všechno dokáže říci i utajit metafora. Jako žurnalista jsem míval později mnohokrát potíže s cenzurou, ale nikdy jako básník. Přitom si myslím, že jsem vždycky řekl své jasně a otevřeně.²²²

Na začátku svého autorského publikování Skácel v každé nové sbírce rekapituloval období uplynulé od předchozí sbírky, po vynucené pauze, trvající po celá sedmdesátá léta, už jsou „všecky Skácelovy sbírky geneticky „pestřejší“; vznikaly 1. z básní časopisecky tištěných ještě před publikačním zákazem a patrně určených pro sbírku Stracholam, nakladatelstvím Čs. spisovatel ohlašovanou na rok 1971, 2. z básní psaných v „zakázaných“ sedmdesátých letech a často šířených samizdatovými opisy nebo bibliofiliiemi, 3. z básní zcela nových“.²²³

Jak už bylo zmiňováno, v období sedmdesátých let vychází Skácelovi sbírka stovky čtyřverší Chyba broskví, která byla u nás vydána jako autorizovaná Skácelem samizdatově roku 1975, následně exilově v Sixty-Eight Publishers v Torontu v březnu 1978, a po ní druhá stovka čtyřverší s titulem Oříšky pro černého papouška, která byla publikována v samizdatu v roce 1976 a v exilu hned dvakrát během roku 1980, a to časopisecky ve Svědectví v Paříži a v Hamburku v nakladatelství Svato Verlag (S. Zapletala). Obě tyto sbírky byly spojeny do jediného svazku v samizdatové Edici Expedice pod titulem Jan Skácel: Poezie II, který „v roce 1981 pro sebe a své přátele opsala Olga Havlová“²²⁴.

Oficiálně pak vycházejí v roce 1983 jako sbírka s názvem Naděje s bukovými křídly, kterou svým doslovem musel zaštitit básník Vilém Závada (učinil tak těsně před svou smrtí).²²⁵ V této verzi už jsou ovšem oproti neoficiálním vydáním provedeny určité změny. Mezi ty, které zjevně proběhly pod tlakem cenzury, patří například v Chybě broskví formulace ve čtyřverší číslo 75, kdy původní text „a jejich hanbu necháme jim“ nahradila cenzura veršem „a všechno jejich necháme jim“, podobně ve čtyřverší číslo 78, kde se místo originálního „a lidem učinili o slovo se báti“ objevila slova „a lidem učinili o růži se báti“. Ve sbírce Oříšky pro černého papouška je zcela vyřazeno a nahrazeno jiným čtyřverší, které se následně stane první slokou básně Krajina s černým koněm a řekou zapomnění, dále zde probíhají další menší úpravy, nejčastěji jsou však vyměněna jen jednotlivá „závadná“ slova.

²²² A. J. Liehm: Generace

²²³ Opelík, ediční poznámka k antologii Skácel: Básně II

²²⁴ Opelík, ediční poznámka k antologii Skácel: Básně II

²²⁵ Opelík, ediční poznámka k antologii Skácel: Básně II

3.4: vliv a význam Jana Skácela pro ostatní autory a pro čtenáře

Novému ránu rožnem svíci
je neznámé a nemá tváře
jak anděl v dřevu lípy spící
a čekající na řezbáře

Někdy se anděl na nás hněvá
anděla máme každý svého
a naděje má z buku křídla
a srdce z dřeva lipového

(Naděje s bukovými křídly)

Společenské přínosy spisovatele Jana Skácela je možné rozdělit na dvě části, první z nich je jeho význam přímo v období komunismu, tedy v době, kdy žil a tvořil, druhou je důležitost kritického zhodnocení jeho možností a omezení při publikační činnosti při současné diskuzi o situaci autorů v době nadvlády socialistického režimu.

Jan Skácel je u autorů z prostředí disentu a také u umělců žijících v exilu často zmiňován, příkladem může být například vyjádření Milana Kundery z roku 1985, kdy v rámci delšího textu prohlásil mimo jiné: „Po smrti Vladimíra Holana je to největší český básník. (...) Jeho poezie je důkazem toho, že český jazyk je nenahraditelný, že má v sobě čarodějnou moc (...) Když se zamyslím nad tím, co mě nejvíc k češtině připoutává, co mi ji stále činí drahou a nezastupitelnou, mám na tu otázku takovouto odpověď: jsou to verše Jana Skácela.“

Milan Kundera byl jedním z přátel Jana Skácela. Zdeněk Kožmín o určitém průniku v jejich tvorbě píše: „V téže době, kdy vznikla Skácelova Smuténka, byl dopsán Kunderův Žert. Zdánlivě není protilehlejších děl – i žánrem, i titulem, i osobností autorů. Avšak není Skácelův i Kunderův výkřik nad zpusťšením a nebohostí našeho světa, kdy vyvstalo prázdno uplynulého času totality, v podstatě jediným výkřikem ubíjené generace,

odlidsťené společnosti? A není strašná *lítost* Smuténky a Žertu společným průsečíkem obou umělců?²²⁶

Ke vztahu Skácela a Milana Kundery je třeba ještě doplnit, že Kundera ve svých textech zmiňuje Skácelův pesimismus, pokud jde o výhled na dobu okupace naší země vojsky Varšavské smlouvy. Údajně totiž v roce 1970 Skácel zcela vážně očekával, že sovětské područí bude trvat tři sta let. V devadesátých letech, už po Skácelově smrti, Milan Kundera finančně podpořil souborná vydání Skácelovy poezie.²²⁷

V už uváděné studii Olega Suse *Od moudrosti k ironickému humoru* (s podtitulem: *O položení básnické tvorby Jana Skácela*), vydané v roce 1964 ve sborníku *Cesty k dnešku*²²⁸, můžeme najít mnohé obdivné formulace, dávající najevo, za jak vynikajícího autora Oleg Sus považuje svého kolegu z redakce Jana Skácela. Můžeme si zde přečíst mimo jiné pasáž o tom, že Skácelova první sbírka si „uložila kázeň v mluvě a postavila se proti proudu lyrického áchaření, proti fetišům laciných poetismů a vůbec proti všemu, co zavání romantickou modloslužbou. Nejhorším nepřítelem tvůrce je citová autosugesce, ochutnávání sebe sama; náš básník to nedělá. Nejen tematicky vystupuje Skácel jako člověk srostlý s pozemskou realitou. (...) Je proti fádňi romantice (...) A málomluvnost? Nebo drsnost, zjizvenost, sporost, sukovitost a zámlkovitost, jak o tom mluvil z kritiků například Jiří Opelík? Opravdu, Skácelův verš nesmí jet jako namazaný. (...) Averse proti pseudolyrickým klišé – nemluvic už o celkovém vidění – nechce pracovat s monotónním a rozplizlým jazykem, nýbrž uchyluje se k tvárným prostředkům osamostatňujícím slovo a výraz. Sem směřuje i slovník, jenž se u Skácela nevyhýbá vulgarismům a prozaismům (...) bez „hrubých“ a nepokorných slov by nebyl Skácelův básnický portrét úplný.“²²⁹

Dále Sus zmiňuje i nepřehlédnutelné, mnohokrát zdůrazňované téma mýtů: „Nejen pohádkové a folklórní motivy, ale ještě cosi hlubšího, řeknu to přímo: bájného, mytického. Ano, v nejlepších Skácelových básních jsou ukryty jakési mikromýty, v nichž se zahušťuje obrazotvorná prazkušnost básníka a člověka zároveň, kde se spájí intelekt s intuicí. Tohleto je veliký Skácelův čin a opakuji ještě jednou: Jím léčí, vytrhuje člověka z obžerného proudu pouhého dění, zastavuje člověka a ustaluje, znovu konstituuje.“²³⁰

Zejména však autor studie vysvětluje, v čem spatřuje Skácelovu ironii: „Ironie roste z moudrosti: tímto určením se dá konkrétněji vymezit Skácelovo zaměření, jedna z jeho

²²⁶ Kožmín: Skácel; zvýraznění kurzívou je původní

²²⁷ Skácel: *Básně I*

²²⁸ *Cesty k dnešku*. Redigoval Oleg Sus. Vydalo Krajské nakladatelství v Brně, 1964. (edice *Hosta do domu*, svazek 5; náklad 850 výtisků)

²²⁹ *Cesty k dnešku*. Redigoval Oleg Sus

²³⁰ *Cesty k dnešku*. Redigoval Oleg Sus

primárních poloh. Nejde tedy, a na tom je třeba trvat, o jakoukoli ironii: ani o ironii vyprahlého cynika, kterému je vše jedno, ani o záštiplné, zbabělé jedovatiny člověka pokřiveného nebo žlučovitého, ani o nezávazné posměšky lehkomyšlníka. Opakuji: ironie jako kvalita moudrosti. Ne subjektivní, náhodné a nezávazné ironizování, případ od případu „naskakující“, nýbrž přijímání a poznávání životní pravdy pod způsobou moudrosti, jisté, stálé, čisté. Čili ironie jako výron té moudrosti, která chápe svět naprosto srostitě, v jeho sférách nízkých i vysokých, s jeho rozumem i s – hloupostí, s jeho silou i slabostí, s jeho vzepětím i pádem, s životem i smrtí. Pravý mudrc není nudný mudrlant, drmolivý pedant, nýbrž ztělesněný dialektik: přijímá sebe i jiné takové, jací jsou.²³¹ Sus mluví o tom, že ve Skácelově ironii se „smích ukrývá kdesi v podtextu, jsa navenek přikryt zdánlivě vážným tvrzením nebo kladným hodnocením (...) nejde o ironii kvůli ironii, nýbrž o jistý způsob vidění a poznání.“²³² a dodává také doklady tzv. „skácelovské sebeironie“ – básník to nemá lehké, platí draho za inkoust, jarní déšť a jiné tekutiny, a „tváří se“ – kdežto třeba betonáři jdou po ulici a netváří se.²³³

Dalším autorem, který se systematicky věnuje literárním studiím o Janu Skácelovi, je už víckrát zmiňovaný Zdeněk Kožmín. Ten vysvětluje, že kořeny Skácelovy moudrosti je třeba hledat zejména v jeho celkovém obrovském rozhledu: „Skácel velmi soustředěně budoval svůj intelektuální svět. Znal, co se ve světě dalo a děje, jeho obeznámenost se světovou literaturou i filozofií byla široká i hluboká. Četl německy a francouzsky. Jeho knihovna byla stále nově sycena novými edicemi starých jmen, ale i novinkami. Jeho poznámky k četbě, jeho potřeba vypisovat si zajímavé citáty a myšlenky byla mimořádná. Týdně ho bylo možno potkat v Univerzitní knihovně, jak balík knih vrací a nový balík si odnáší. Byl neustále v kontaktu s lidmi, kteří mu mohli půjčovat knížky, k nimž se nebylo možno dostat v knihovnách. Jeho potřeba stálého okysličování světovou literaturou byla přirozenou součástí jeho vlastního tvůrčího soustředění. Skácel tuto svou literární vzdělanost nikdy nedával okázale znát. Zcela samozřejmě vstupoval do diskusí o literárních problémech a býval velmi vyhraněným diskutérem i polemikem. Měl všecku svou kulturní a literární obeznanost vždy už vstřebánu do svého vlastního duchovního obzoru. Je to též princip reagence, jaký je možno konstatovat v kontextu jeho vlastní tvorby. Opíral se vždy o to, co měl intenzivně prožito a „intimizováno“ jako svůj vlastní duchovní svět.“²³⁴

²³¹ Cesty k dnešku. Redigoval Oleg Sus

²³² Cesty k dnešku. Redigoval Oleg Sus

²³³ Cesty k dnešku. Redigoval Oleg Sus

²³⁴ Kožmín: Skácel

Skácel se také v již citovaném rozhovoru s Liehmem projevuje jako autor velmi vzdělaný a schopný o věcech přemýšlet a domýšlet je do důsledků. To se projevuje například v následujícím sdělení: „Ať bylo a bude cokoli, nic se nezmění na tom, že jsme experimentální oblast. Velikost národa není jen v tom, že prokáže úspěchy, ale třeba v tom, že se stane experimentální laboratoří, i když se v ní možná prokáže negativnost koncepce, ideje. Jde o to, jak s tím ten národ naloží. A tohle velké dobrodružství, jež je tak sakramentské žít, nám mnozí na Západě závidí. Skoro bych řekl, že někdy ani nechápeme, jak doba, kterou prožíváme, bude vždycky patřit k nejvýznamnějším obdobím národních, a kdoví, možná evropských dějin, přes všechnu malost a omezenost, kterými nás trápí. Po dlouhé době tzv. dobrého průměru – proto nemám rád Čapka: on tohle jaksi obdivoval – se totiž dostáváme do situace, kdy vznikají kontrastní měřítka.“²³⁵

Vyjadřuje se i k umístění a roli poezie: „Poezie u nás, a snad právě ve světě, zabrala i prostor, který jí nepatří. Není to její vina. Plnila prostě určitou funkci. V jisté době pouze poezie dávala možnost víceméně úplného vyjádření – pracuje totiž s metaforou (utajení je obrovský básnický prostředek), s tím, že se svou podstatu brání vyslovovat na plná ústa – a suplovala funkci prózy. Ta doba je dnes pryč. Přes všechny recidivy, přes všechno, co nás trápilo a trápí, má přímé vyjadřování, které je vlastní próze, dnes přece jen prostor. Podíváme-li se zpátky na vývoj české prózy, vidíme, že byly okamžiky, kdy přejímala básnické metody, prostředky a postupy. Proč? Z pudu sebezáchovy a kvůli utajení. Často to zdánlivě vypadá jako vázanost na světový trend, od Joyce ke Kafkovi. Mnoho těchto prvků tu samozřejmě je. Ale ve skutečnosti není podvědomím české prózy – u Kundery zrovna jako u Vaculíka, a troufl bych si říci, že ani u Linhartové – ani Joyce, ani Kafka, nýbrž kolektivní duchovní národní zkušenost.“²³⁶

A protože tématem Liehmovy knížky je zachytit z různých pohledů povahu celé autorské generace a opakovaně se na to ptá, zamýšlí se Skácel i nad tímto tématem: „Já vždycky hrozně rád poslouchal. Ne silného, který mi rozkazuje, ale lidí, co vyprávějí. A když zrovna nevypiju, tak mnohem radši poslouchám, než mluvím. V životě jsem neměl pocit, kterému se říká generační. Vždycky jsem měl a dodnes mám rád lidi starší, než jsem sám. Nikdy jsem také nepřisuzoval předcházející generaci vinu za situaci, ve které jsem se sám ocitl.“²³⁷

Dále přidává odpověď na dotaz na jeho generační zkušenost: „Moje zkušenost, nevím, jestli generační, ale moje, je snášenlivost, provázená humorem. Bojím se

²³⁵ A. J. Liehm: Generace

²³⁶ A. J. Liehm: Generace

²³⁷ A. J. Liehm: Generace

nesnášenlivých lidí, a proto jsem plně nezakotvil ani mezi komunisty, ani mezi katolíky. Obojí mě děsí právě mírou své nesnášenlivosti. Katolíkům vytýkám, že nejsou dostatečně křesťanští. Zapomněli, co si mohou přečíst v evangeliích každý den: že Kristus byl veselý mladý muž, který se toulal s kamarády po Izraeli, říkal nesmírně hezké věci, pil mnoho vína – na to jsou doklady –, byl plný soustrasti k prostitutkám a umřel tak včas, jak umírají básníci, nezačnou-li ovšem teprve tenkrát, když už měli umřít. Na komunismu mě mrzí, že se nesoustřeďuje na jednoduchý a zároveň složitý úkol vyřešit lidské vztahy na této zemi. Osobuje si právo zasahovat do oblastí, kde nemá zkušenosti ani předpoklady a kde, přes všechnu krásnou vůli, přestává lidem pomáhat a zraňuje.²³⁸

Kromě významných literárních kritiků můžeme vzpomínky na setkání s Janem Skácelem zachytit například i u brněnské publicistky Heleny Bretfeldové, která v rozhlasovém pořadu o Skácelovi řekla:

„Měla jsem tu radost a čest v době svých studií poznat se s ním osobně – byl ryzí, jiskřivý, sršatý, v jedné osobě vyrovnaně smířlivý i zaujatě svárlivý – to podle okolností, nálady a především osobnosti spolusedících; nejčastější možností, jak se s Janem Skácelem setkat, bylo totiž posezení u kavárenského či hospodského stolu, většinou v brněnských hospodách a kavárnách – Akádě, Belvě (pro nezasvěcené: znovu oživená Akademická kavárna na rohu Grohovy a Jaselské a patrně nadobro zaniklá kavárna Bellevue na rohu ulice Kounicovy, donedávna Potrefená husa). Dovedl hodiny pozorně naslouchat s nezbytnou cigaretou mezi prsty, nebo se naopak vášnivě, do krve hádat – dokonce se s momentálním protivníkem v zápalu boje i chlapsky urážet, většinou naprosto bez následků pro slovní boj dne následujícího. Historik profesor Josef Válka by mohl (a měl!) vyprávět...

Z vlastní zkušenosti si dobře pamatuji, jak Skácel na besedách se čtenáři většinou silně trpěl; své čtenáře měl ovšem rád, ale k smrti nerad rozebíral své verše – k podobným výkladům byl skeptický a považoval je za svého druhu devalvaci básně. Také při své skromnosti a stydlivosti před větší společností bytostně nenáviděl, když byl nucen své verše nahlas číst. Už jen to, že musel být při tom, když je – byť dobře – recitoval někdo jiný, mu působilo zjevné psychické i fyzické utrpení. Proto si nejsem úplně jistá, že by strpěl (natož aby vítal) zhudebňování svých veršů, ať by se posluchačům líbilo nebo ne. Co vím, byl k podobným pokusům značně rezervovaný – měl za to, že cesta poezie ke svému čtenáři by měla být velice osobní, nezprostředkovaná. Lidovou poezií vepsanou do melodií ovšem ctil – byla mu nevysloveným, samozřejmým vzorem a inspirací. Do jeho

²³⁸ A. J. Liehm: Generace

vnímavé paměti se vpisovaly neučesané, nevyumělkované půvaby přímočarých veršů slovácké lidové poetiky – o závěrečném verši písně Vím já jeden hájíček, který mu v paměti utkvěl z mládí, se rozepsal v roce 1964 v kurzívce s názvem Verše, které zůstaly.

Poválečnou fascinaci mezinárodními folklorními festivaly jako příležitostmi demonstrovat sounáležitost socialistického společenství neprožíval, okázalý svátek lidové písně vnímal spíš jako estrádní veselici a když už ho byl jako rozhlasový redaktor povinně účasten, neváhal organizované veselí patřičně ironizovat – jako v kurzívce Jaké to bylo letos ve Strážnici.²³⁹

K tomu, co uvádí o jeho vztahu k vlastní poezii Helena Bretfeldová, je možno doplnit Skácelovo vlastní vyjádření: „Potkávám takové, kteří mi říkají, že píšou poesii proto, že jim to činí radost. Závidím jim. Proč vlastně píšu básně? Asi proto, že bolesti se můžeme a smíme zbavit jenom tak, že jí projdeme na druhou stranu jako dveřmi.“²⁴⁰

Jan Skácel je označován za „ve světě nejznámějšího moravského básníka“, to však výrazně kontrastuje s tím, že se zdá, že u nás v dnešní době příliš známý není. Těžko říct, zda se jedná o dědictví komunismu, kdy byla jeho oficiální tvorba potlačena, nebo jestli má tato situace jiné důvody. Na druhou stranu je současně třeba uvést, že je Skácel údajně jedním ze tří nejčastěji přednášených básníků (vedle Suchého a Préverta) na recitačních soutěžích. Zde se ovšem nabízí otázka, nakolik je to díky přirozenému kouzlu jeho poezie, jeho melodičnosti a rytmy, a nakolik jde o skutečné pochopení obsahu a hloubky jeho tvorby.

Výjimku z výše uvedené nepříliš vysoké známosti Jana Skácela představuje město Brno, s nímž je spisovatel úzce spojen: kromě toho, že je pochován na čestném pohřbišti Ústředního hřbitova v Brně, se to projevuje i tím, že Skácelův portrét od Eduarda Miléna zdobí děkanskou insignii Divadelní fakulty Janáčkovy akademie múzických umění v Brně. Po Janu Skácelovi je pojmenována ulice v Králově Poli, kousek od místa, kde bydlel (k tomu je ovšem třeba říct, že nejméně v pěti dalších městech na Moravě je Skácelovi „věnována ulice“). Stéla před domem číslo 35 v Kotlářské ulici z roku 1992 zase připomíná místo, kde v Brně žil, a možná nejvýraznější památkou na Jana Skácela je měděná kašna, nacházející se od roku 2006 na brněnském Náměstí Svobody, která je lemována Skácelovými verši s tematikou vody. V roce 1992 byl Skácel in memoriam oceněn Zlatou plaketou za zásluhy o rozvoj Jihomoravského kraje a roku 2002 se stal čestným občanem Brna.

²³⁹ <http://hudba.proglas.cz/detail-clanku/jan-skacel-a-moravska-lidova-pisen.html>; Helena Bretfeldová: Jan Skácel a moravská lidová píseň, rubrika Folklorní okénko, datum vložení: 21. 5. 2012

²⁴⁰ sešitový glosář k roku 1982, citováno in Kožmín: Skácel

Se znalostí toho, jak je jeho význam připomínán v Brně, se jeví jako velmi paradoxní, že ve Skácelových rodných Znorovech naopak o svého slavného rodáka místní příliš velký zájem nejeví. Projevilo se to například tím, že výstavní prostory, připravené pro instalaci expozice o Skácelovi (kterou s místním úřadem domluvilo Moravské zemské muzeum), byly oproti předchozí dohodě zaplněny nijak výjimečnou folkloristickou výstavou. A to přesto, že do této obce přijíždějí lidé, které sem přivádí právě touha vidět rodiště Jana Skácela – je pak zarážející, že mezi místními není příliš velká snaha toho nějak „turisticky využít“, vždyť takto malá obec svých slavných rodáků příliš mnoho nemá, na rozdíl od Brna.

Na konec je třeba říct, že kromě několika knih a množství studií, které se Skácela dotýkají, jsou o něm také natočeny už zmíněné dokumenty České televize *Růžemi navštívený* (režie Jiří Vanýsek, 1995) a *Sedm slov Jana Skácela* (režie Rudolf Chudoba, 2007), dále program Jiřího Pavlici se zhudebněnými Skácelovými texty z alba *Hradišťanu Slunovrat* (režie Petr Hajn, 2000) a Skácelovu dílu je věnován též film společnosti Perplex nazvaný *Kolik příležitostí má růže* (režie Jiří Suchý, 1997). Básníková poezie je také opakovaně zhudebňována, nejznámější a zřejmě i nejkvalitnější je už výše zmíněný projekt, který nahrál Jiří Pavlica a skupina Hradišťan.

4. Závěr

Prší po celé odpoledne
to bude vrabečků mokrých
prší jak pršelo by do rukou
jak do tvých
prší a kapky tančí
na asfalt prší
do skřivánčí
prší po celý dlouhý den
prázdné jsou ulice parky
jen déšť je přítomen
a prší bez přestávky
prší po celé odpoledne
prší jak pršelo už včera
na město padá déšť a na trávník
zrána i za večera
mokrý jsou chodníky
mokrý je i tráva
prší a pršet nepřestává
nebe je stále tenčí
na střechy prší
a do brabencí
prší od rána do večera
nepřestává a nemůže
déšť padá na věž a na komíny
déšť padá na růže
prší a je to nekonečné
zdá se že bude padat věčně
do zahrad kolmý zlatý déšť
prší a kapky tančí
na asfalt prší
do skřivánčí

to bude sýkorek mokrých
prší jak pršelo by do rukou
jak do tvých

(Děšť)

V průběhu vyhledávání pramenů pro vypracování této studie jsem v některých fázích nacházela spíše stále další otázky než odpovědi na ně. Přesto musím říct, že pronikání do Skácelova světa mne nepřestávalo fascinovat a skrývá v sobě spoustu prvků, motivů a témat, která ještě čekají na své objevení. Dotýkat se životního příběhu Jana Skácela je nejen velmi obohacující, ale také se jedná o práci, přinášející opravdovou radost. Podle mého názoru toto téma nabízí mnoho nových podnětů pro badatele oboru soudobých dějin i literární historie.

Seznam pramenů a použité literatury

1) Archivní zdroje

- * Moravské zemské muzeum v Brně, oddělení dějin literatury (osobní fond, tvořený pozůstalostí J. Skácela, dosud nezpracovaný, zatím je jeho majitelkou paní Věra Mikulášková
- * Literární archiv Památníku národního písemnictví: Osobní fond (soupis J. Schreiberová, 1995)
- * Archiv bezpečnostních složek při Ústavu pro studium totalitních režimů
- * Archiv České televize

2) Literatura

- * Josef Čapek, Jan Skácel: Kam odešly laně. Albatros, Praha, 1985; další vydání: Euromedia Group – Knižní klub, Praha 2004
- * Josef Čapek, Jan Skácel: Proč ten ptáček z větve nespadne. Albatros, Praha, 1988; další vydání: Albatros, Praha, 1997
- * Chyťte se nebe... Magazín Divokého západu. Uspořádali Iva Hercíková a Zdeněk Heřman. Vydalo Státní nakladatelství dětské knihy, Praha, 1968
- * Roselyne Chenu: Žít svobodně je umění. Přeložil Matěj Turek, doslov Jan Vladislav. Vojtěch Ripka – Jitro, Praha 2007
- * Jan Karafiát: Broučci – výbor z díla. Kresby Jiří Trnka. Blok, Brno, 1967
- * Zdeněk Kožmín: Skácel. Nakladatelství Jota, Brno, 2006 (třetí, doplněné vydání)
- * Antonín J. Liehm: Generace. Československý spisovatel, Praha 1990
- * Jiří Opelík: Milované řemeslo. Torst, Praha 2000
- * Jan Skácel: Básně I. K vydání připravil Jiří Opelík. Blok ve spolupráci se Společností Jana Skácela a s Nadací Jana Skácela, Brno, 1995
- * Jan Skácel: Básně II. K vydání připravil Jiří Opelík. Blok ve spolupráci se Společností Jana Skácela a s Nadací Jana Skácela, Brno, 1996
- * Jan Skácel: Květy z nahořklého dřeva. Uspořádal, k vydání připravil, doslov napsal a komentáři doprovodil Jiří Opelík. Mladá fronta, Praha, 2000
- * Jan Skácel: Jedenáctý bílý kůň. K vydání připravil a ediční poznámku napsal Jiří Opelík. Blok, Brno, 1996 (vydání třetí, první vydání 1964)
- * Jan Skácel: Třináctý černý kůň. K vydání připravil Jiří Opelík. Blok, Brno, 1993
- * Jan Skácel, Jiří Fried: Vzájemná korespondence. Editor Jiří Opelík. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2001
- * Jan Skácel: Na koni páv a smrt a moruše (v studánce voda živá). Příležitostný tisk k básnickovým nedožitým sedmdesátým pátým narozeninám. K vydání připravil a ediční poznámkou opatřil Jiří Opelík. Úvodní slovo: Milena Honzíková (dramaturgyně Laterny Magiky). Vydal Blok ve spolupráci se Společností Jana Skácela a s Nadací Jana Skácela, Brno, 1997
- * Jan Skácel: Jak šel brousek na vandr. Vydalo Státní nakladatelství dětské knihy (SNDK), Praha, 1961
- * Jan Skácel: Pohádka o velikém samovaru. Vydalo Státní nakladatelství dětské knihy, Praha, 1961
- * Jan Skácel: Uspávanky. Albatros, Praha, 1983
- * Jan Skácel: Básně pro děti. K vydání připravil Jiří Opelík, Blok, Brno, 1996

- * Jan Skácel: O pejsku Ťapovi, výru Výrovi, slavičku Slavíkovi a kočičce, která se moc styděla. Z autorovy pozůstalosti k vydání připravil Jiří Opelík. Akcent – Blok, Třebíč 1998
- * Pohádky z Valašského království – Moravské národní pohádky Beneše Metoda Kuldy vypravuje Jan Skácel. Vydalo nakl. Paseka, Praha a Litomyšl, 2006
- * Cesty k dnešku. Redigoval Oleg Sus. Vydalo Krajské nakladatelství v Brně, 1964. (edice Hosta do domu, svazek 5; náklad 850 výtisků)
 - 1) studie Oleg Sus: Od moudrosti k ironickému humoru (podtitul: O položení básnické tvorby Jana Skácela) (str. 167 – 194)
 - 2) studie František Tenčík: Jednota poezie pro „malé“ a „velké“ (str. 195 – 213)

Další zdroje:

- * dokument České televize: Růžemi navštívený, režie Jiří Vanýsek, rok 1995
- * dokument České televize: Sedm slov Jana Skácela, režie Rudolf Chudoba, rok 2007
- * http://jirilouzensky.txt.cz/clanky/34470/stopami-literatu/Voňavá_třeboňská_léta_Jana_Skácela
- * http://www.rozhlas.cz/rozhlasovahistorie/lide/_zprava/skacel-jan--691907
- * http://brnensky.denik.cz/kultura_region/kultura_skacel_20071106.html
- * http://brnensky.denik.cz/rozhovor/rozhovor_skacelova_20071107.html
„Život je velká legrace, ale občas zabolí, tvrdí Božena Skácelová“
- * <http://hudba.proglas.cz/detail-clanku/jan-skacel-a-moravska-lidova-pisen.html>
Helena Bretfeldová: Jan Skácel a moravská lidová píseň, rubrika Folklorní okénko, datum vložení: 21. 5. 2012

- vše citováno v lednu 2014